

Inkomensspreiding in en om de stad Een voorstudie

NAi Uitgevers

Eerdere publicaties

Nieuwbouw in beweging. Een analyse van het ruimtelijk mobiliteitsbeleid van Vinex

Snellen et al. (2005)
ISBN 90 5662 438 5

Kennisassen en kenniscorridors. Over de structurerende werking van infrastructuur in de kenniseconomie

Raspe et al. (2005)
ISBN 90 5662 459 8

Schoonheid is geld! Naar een volwaardige rol van belevingswaarden in maatschappelijke kosten-batenanalyses

Dammers et al. (2005)
ISBN 90 5662 458 X

De markt doorgrond. Een institutionele analyse van de grondmarkt in Nederland

Segeren et al. (2005)
ISBN 90 5662 439 2

A survey of spatial economic planning models in the Netherlands. Theory, application and evaluation

Van Oort et al. (2005)
ISBN 90 5662 445 8

Een andere marktwerking

Needham (2005)
ISBN 90 5662 437 7

Kennis op de kaart. Ruimtelijke patronen in de kenniseconomie

Raspe et al. (2004)
ISBN 90 5662 414 8

Scenario's in Kaart. Model- en ontwerp-benaderingen voor toekomstig ruimtegebruik

Groen et al. (2004)
ISBN 90 5662 377 X

Unseen Europe. A survey of EU politics and its impact on spatial development in the Netherlands

Van Ravesteyn & Evers (2004)
ISBN 90 5662 376 1

Behalve de dagelijkse files. Over betrouwbaarheid van reistijd

Hilbers et al. (2004)
ISBN 90 5662 375 3

Ex ante toets Nota Ruimte

CPB, RPB, SCP (2004)
ISBN 90 5662 412 1

Tussenland

Frijters et al. (2004)
ISBN 90 5662 373 7

Ontwikkelingsplanologie. Lessen uit en voor de praktijk

Dammers et al. (2004)
ISBN 90 5662 374 5

Duizend dingen op een dag. Een tijdsbeeld uitgedrukt in ruimte

Galle et al. (2004)
ISBN 90 5662 372 9

De ongekende ruimte verkend

Gordijn (2003)
ISBN 90 5662 336 2

De ruimtelijke effecten van ICT

Van Oort et al. (2003)
ISBN 90 5662 342 7

Landelijk wonen

Van Dam (2003)
ISBN 90 5662 340 0

Naar zee! Ontwerpen aan de kust

Bomas et al. (2003)
ISBN 90 5662 331 1

Energie is ruimte

Gordijn et al. (2003)
ISBN 90 5662 325 7

Scene. Een kwartet ruimtelijke scenario's voor Nederland

Dammers et al. (2003)
ISBN 90 5662 324 9

INKOMENSSPREIDING IN EN OM DE STAD EEN VOORSTUDIE

Aldert de Vries

NAi Uitgevers, Rotterdam
Ruimtelijk Planbureau, Den Haag
2005

INHOUD

Samenvatting 7

Inleiding

Achtergrond 9
Aanleiding 10
Doel en vraagstelling 11
Afbakening 11
Leeswijzer 12

Inkomensspreiding: nationaal en stad/ommand

Inleiding 15
Inkomen, inkomensgroepen en
inkomensongelijkheid 15
Inkomensongelijkheid tussen personen en
huishoudens 16
Regionale inkomensongelijkheid: centrum-
perifeer en stad-ommand 22
Verschillen per stad 28
Samenvatting 30

Inkomensspreiding: buurtniveau

Inleiding 35
Inkomensverschillen tussen buurten 35
Ruimtelijke patronen van inkomensgroepen 38
Menging van inkomens binnen de buurt 49
Samenvatting 55

Woningvoorraad en inkomensspreiding

Inleiding 59
Woningvoorraad en inkomen in stad en ommand 59
Woningvoorraad en inkomen in de buurt 64
Nieuwbouw op uitleglocaties 68
Samenvatting 70

Samenvatting en aanbevelingen

Samenvatting 73
Beleidsrelevantie 75
Vervolgonderzoek 75

Bijlagen 77

Literatuur 91

Over de auteur 93

SAMENVATTING

- Sinds 1995 gaat het beter met de inkomensniveaus in de steden: zij lijken de achterstand ten opzichte van hun omgeving in te lopen.
- Deze vooruitgang concentreert zich echter vooral in de buurten in en nabij het stadscentrum.

Aanleiding

Een vraag van het Ministerie van VROM naar de mate waarin de huidige uitgangspunten voor het beleid aansluiten bij de feitelijke situatie rond inkomensspreiding, vormde de aanleiding voor deze verkenning. De bestaande probleemanalyses, en de aangedragen beleidsopties, zijn tot op heden slechts matig onderbouwd. Deze probleemanalyses concentreren zich daarbij op twee niveaus: de achterstand die de stad dreigt op te lopen ten opzichte van zijn omgeving, en de toenemende inkomenssegregatie binnen de stad.

Stad

- In 2000 lag het besteedbaar inkomen in de stad 16,5 procent lager dan in de omgeving van de stad. Wordt het inkomen echter uitgedrukt in koopkracht van huishoudens, dan is het verschil veel minder groot: 6,1 procent.
- Alle in deze studie onderzochte steden lopen sinds 1995 de achterstand in inkomensniveau ten opzichte van hun omgeving in. Of dit een trendbreuk is of een tijdelijke ontwikkeling, is niet duidelijk.
- De woningvoorraad van de steden wijkt structureel af van de woningvoorraad in het ommeland: meer sociale huur- en minder koopwoningen, meer meergezinswoningen, meer kleinere woningen en meer vooroorlogse woningen. Met name het verschil in koopwoningen nam sinds 1995 af.
- Ontwikkelingen in de woningvoorraad verklaren nauwelijks de verschillen in inkomens tussen de verschillende steden, en evenmin de verschillende verhoudingen tussen stad en ommeland.

Buurt

- Op buurtniveau wonen hoge inkomens meer gesegregeerd dan lage inkomens. Voor de stad geldt dit in sterkere mate dan daarbuiten.
- In tegenstelling tot wat de literatuur aangeeft, is de segregatie van lage en hoge inkomens binnen de steden tussen 1995 en 2000 in het algemeen niet toegenomen. Per stad loopt het beeld echter uiteen.
- De inkomensgroei concentreert zich in en nabij het stadscentrum; dit geldt zowel voor hoge- als voor lage-inkomensbuurten. De lage-inkomensbuurten in de stadsrand vertonen vooral inkomensstagnatie.
- Verschillen tussen buurten in woningkenmerken zijn zeer markant. Met name het aandeel koopwoningen correleert in alle steden sterk met het inkomensniveau.

Achtergrond

Inkomensgroepen zijn op alle niveaus ongelijk gespreid over Nederland. In het noorden verdienen huishoudens minder dan in de Randstad, in de stad is het aandeel lage inkomens hoger dan in de directe omgeving, en binnen de stad bestaan grote inkomensverschillen tussen 'gegoede wijken' en 'achterstands-wijken'.

Tot op zekere hoogte is inkomensongelijkheid acceptabel of zelfs wenselijk. Dit hangt niet alleen af van persoonlijke of maatschappelijke normen, maar ook van het ruimtelijk schaalniveau waarop ongelijkheid wordt benoemd. Zo accepteert de Nederlandse samenleving geen extreme segregatie, zoals deze bijvoorbeeld in de Verenigde Staten bestaat.

In literatuur en pers wordt vaak een negatief beeld geschetst van een verpauperende stad tegenover een rijk ommeland. Ook de concentratie van lage inkomens op wijkniveau heeft een negatieve klank. Zo ervaren Nederlanders het mogelijke ontstaan van getto's als één van de grootste zorgen voor de toekomst (SCP 2004). Aan de andere kant is door verschillende auteurs aangetoond dat mensen in sociaal homogene woonblokken, straten of buurten willen wonen (Van Engelsdorp-Gastelaars & Vijgen 1991, Hortulanus 1995). Hiermee wordt gesuggereerd dat op straat- of buurtniveau segregatie door bepaalde bevolkingsgroepen juist wordt nagestreefd.

Het Rijk heeft de zorg over grote ruimtelijke inkomensverschillen vertaald in beleid op verschillende niveaus. De Nota Ruimte constateert dat de tweedeling tussen arm en rijk de afgelopen jaren geleid heeft tot steeds grotere sociaal-economische problemen in de vier grote steden en de middelgrote steden. De Nota streeft dan ook naar 'krachtige steden die hoge en midden inkomens voor de stad behouden'. Bovendien: 'Hierbij is huisvesting van de lage-inkomensgroepen ook in de omliggende gemeenten noodzakelijk'. Op het niveau van de buurt constateert de Nota dat meer variatie in het woningaanbod gewenst is: 'Met name in de stad zijn meer hoogwaardige woonmilieus nodig'. In het grotestedenbeleid worden vergelijkbare doelen opgevoerd, waarbij opvalt dat aan de ene kant de achteruitgang van buurten moet worden gestopt, en aan de andere kant woonmilieus in buurten gecreëerd moeten worden voor hoge- en midden-inkomensgroepen.

Gemeenten hanteren niet allemaal hetzelfde inkomensbeleid, en sommige wijken op onderdelen af van het rijksbeleid. Actief inkomensbeleid wordt vooral in Rotterdam gepropageerd, met het voorstel lage-inkomensgroepen uit de stad te weren (Van Praag 2004). Andere steden, zoals Amsterdam, zeggen juist geen inkomensbeleid te willen voeren. De aanpak van achterstandswijken

varieert per gemeente, waarbij de ene gemeente heel gericht de problemen in één wijk wil aanpakken, terwijl de andere haar middelen verdeelt over grote delen van de stad. Wat alle gemeenten bindt, is de wens om hoge en midden inkomens in de stad vast te houden.

Zowel het Rijk als de gemeenten zijn op een enkele uitzondering na weinig expliciet in hun wensen ten aanzien van inkomensspreiding. Ten eerste is dit te verklaren doordat het thema zoveel niveaus kent en er in de concrete uitwerking van het spreidingsbeleid weinig overeenstemming bestaat over de aanpak. Een tweede reden is het ontbreken van eenduidige data over inkomensspreiding, hoe deze zich ontwikkelt, en waardoor dat komt. Ten derde is inkomensspreiding geen hoofdpunt van beleid. Misschien is de vierde reden wel de belangrijkste: inkomensspreiding blijkt moeilijk door de overheid te sturen.

Overheden proberen ruimtelijke inkomensspreiding vooral te sturen via woningbouwprogramma's. Dure koopwoningen trekken nu eenmaal hogere inkomensgroepen dan sociale huurwoningen. Men is echter gebonden aan de marktomstandigheden; vraag en aanbod moeten op elkaar kunnen worden afgestemd. Een veelgehoorde kritiek is dan ook dat de bouw van middeldure en dure koopwoningen in nieuwbouw- en herstructureringsgebieden leidt tot een concentratie van hoge en midden inkomens in deze wijken, en een concentratie van lage inkomens in de 'restwijken' (Van Kempen et al. 2000).

Woningmarkten zijn echter per stad verschillend, wat doet vermoeden dat eenzelfde ingreep in de ene stad andere gevolgen voor inkomensspreiding heeft dan in de andere. In een analyse van Kruythoff en Haars (2002) komt naar voren dat woningbouwplannen niet consistent zijn met de onderliggende probleemanalyse ten aanzien van inkomensspreiding. Vermoed wordt dat tussen steden onderling tegenstrijdige patronen van inkomensspreiding optreden als gevolg van ingrepen in de woningmarkt.

Ook bouwrestricties zouden leiden tot inkomensstegenstellingen. Zo wordt beweerd dat de spaarzaam beschikbare, maar gewilde woningen in kleine kernen en het buitengebied slechts betaalbaar zijn voor hoge-inkomensgroepen. Aan de andere kant bestaat juist de angst dat met het loslaten van de restricties er alleen nog maar meer dure woningen in deze gebieden terechtkomen.

Kortom: inkomensstegenstellingen tussen gebieden vinden op alle niveaus plaats, en worden met name beïnvloed door (restricties op) de woningbouw. Welke kenmerken deze tegenstellingen hebben, en op welke manier ze door woningbouwprogramma's worden beïnvloed, is echter niet altijd even duidelijk.

Aanleiding

Er zijn drie aanleidingen voor dit onderzoek naar inkomensspreiding. Ten eerste leeft bij het Ministerie van VROM de vraag in hoeverre de huidige uitgangspunten voor beleid aansluiten bij de feitelijke situatie rond inkomensspreiding. Voor dit onderzoek zijn die beleidsuitgangspunten als volgt geïnterpreteerd: a) steden verarmen ten opzichte van hun directe omgeving doordat hoge en

midden inkomens er wegtrekken, en b) binnen de stad verscherpen tegenstellingen tussen arme en rijke buurten, waardoor met name een aantal lage-inkomenswijken in een negatieve inkomensspiraal terechtkomt.

Een tweede aanleiding is de behoefte van beleidsmakers om beter te begrijpen welke invloed de samenstelling van de woningvoorraad heeft op segregatieprocessen van inkomensgroepen. Er is al veel bekend over het functioneren van de woningmarkt, maar over de interactie met inkomensspreiding is weinig gepubliceerd.

Ten slotte is het ontbreken van drie belangrijke gegevensbronnen een aanleiding om dit onderzoek uit te voeren. Ten eerste zijn veel publicaties over inkomensontwikkeling in Nederland gebaseerd op het besteedbaar huishoudinkomen, terwijl het gestandaardiseerd huishoudinkomen een correcter beeld schetst, dat soms verrassend anders blijkt te zijn. Ten tweede is in de literatuur weinig aandacht besteed aan de spreiding van midden- en hoge-inkomensgroepen. Een derde lacune in het huidige materiaal over inkomensspreiding doet zich voor doordat gegevens op een laag schaalniveau ontbreken, die vergelijkingen in de tijd mogelijk maken.

Doel en vraagstelling

Het doel van deze studie is om beleidsmakers scherper geformuleerde uitgangspunten aan te reiken ten aanzien van inkomensspreiding, en hun inzicht te geven in de manier waarop de samenstelling van de woningvoorraad hier invloed op heeft.

Dit rapport is gestructureerd rond twee centrale vragen:

1. In hoeverre is sprake van een verarmde stad versus een rijk ommeland, en van de verscherpte tegenstellingen tussen buurten binnen de stad?
2. Bestaat er een samenhang tussen de samenstelling van de woningvoorraad en de spreiding van inkomens op beide niveaus?

In de uitwerking zijn vier uitgangspunten gehanteerd. Ten eerste zijn inkomensgegevens gepresenteerd op twee niveaus: stad/omeland en buurten. Dit maakt het mogelijk de twee schaalniveaus met elkaar te vergelijken. Ten tweede zijn alle gebiedsindelingen gebaseerd op aggregaties van 500-bij-500-meter-vierkanten. Hierdoor zijn vergelijkingen in de tijd mogelijk op een laag schaalniveau. Ten derde is gebruik gemaakt van het gestandaardiseerd huishoudinkomen. Met deze definitie wordt het mogelijk inkomens van huishoudens van uiteenlopende samenstelling te vergelijken op basis van koopkracht. Ten slotte is er, om reden van databeschikbaarheid, voor gekozen de analyse uit te voeren voor de periode 1995-2000.

Afbakening

Het gaat bij deze studie om een eerste verkenning, een voorstudie van de hierboven geschetste problematiek. Het onderzoek is dan ook aan een aantal

beperkingen gebonden. Inkomensverschillen tussen gebieden worden vooral beschreven, en in beperkte mate empirisch verklaard, aan de hand van een klein aantal woningvariabelen: aandeel koopwoningen, aandeel meergezinswoningen en bouwperiode. Interactie met sociaal-economische factoren als werkloosheid, leeftijd en leefstijl is niet meegenomen in het onderzoek. Ook etnische segregatie komt niet aan bod.

In het onderzoek leggen we relaties tussen gebieden, en niet tussen individuen. Trends en verklaringen worden dus gegeven vanuit het perspectief van de stad of de buurt. Ontwikkelingen van individuen spelen dan ook geen rol. Er wordt niet ingegaan op verhuispatronen en -motieven van individuen. Ook wordt voorbijgegaan aan het mogelijke buurteffect. Hiermee wordt bedoeld het effect van de omgeving op de sociaal-economische ontwikkeling van individuen.

Ten slotte doen we in dit onderzoek geen uitspraak over de wenselijkheid van segregatie of menging van inkomensgroepen.

Leeswijzer

Deze voorstudie is als volgt opgebouwd. Het tweede hoofdstuk beschrijft de inkomensverschillen tussen stad en land. In het derde hoofdstuk volgt een beschouwing van inkomensongelijkheid op buurniveau, zowel uitgedrukt in cijfers als in ruimtelijke patronen. In het vierde hoofdstuk worden relaties gezocht tussen woningvoorraad en inkomenspatronen. Het vijfde hoofdstuk ten slotte, vat de belangrijkste tendensen samen, waarmee een antwoord wordt geformuleerd op de twee centrale vragen. Op basis hiervan zijn aan het eind van dit hoofdstuk een aantal aandachtspunten voor beleid en nieuwe vragen voor vervolgonderzoek geformuleerd.

Inkomensspreiding: nationaal en stad/ommeland

Inleiding

Steden hebben een lager inkomensniveau dan hun directe omgeving. De Nota Ruimte besteedt expliciet aandacht aan dit gegeven en streeft naar een verkleining van het verschil. Ook de gemeente Rotterdam ziet haar inkomensachterstand als een probleem, en overweegt daarom lage-inkomensgroepen de mogelijkheid te ontnemen zich in de stad te vestigen.

In dit hoofdstuk bekijken we hoe groot dit verschil daadwerkelijk is; zowel het verschil zelf als de context waarin dit verschil optreedt, komen aan bod. De eerstvolgende paragraaf behandelt de begrippen inkomen, inkomensgroepen en inkomensongelijkheid, met als doel het belang van definitiekeuzes te onderstrepen, en de hier gemaakte keuzes te onderbouwen. De paragraaf daarna beschrijft hoe groot de individuele inkomensongelijkheid in Nederland is, om daarmee de verschillen tussen stad en land te kunnen vergelijken. Vervolgens wordt uiteengezet hoe het verschil van inkomen en het aandeel van inkomensgroepen in Nederland eruitziet, waarbij de verschillende inkomensdefinities worden toegepast. De volgende paragraaf analyseert de onderlinge variatie tussen steden. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvatting van de belangrijkste bevindingen.

Inkomen, inkomensgroepen en inkomensongelijkheid

Een zuiver debat over inkomensongelijkheid vereist een correct gebruik van indicatoren. Hiertoe is in deze studie een aantal belangrijke keuzes gemaakt, die invloed hebben op de uiteindelijke resultaten:

- Inkomen wordt gemeten op het niveau van huishoudens, omdat dat de realiteit is van het inkomens- en uitgavenpatroon van ieder individu. Om grote afwijkingen te voorkomen, is daarbinnen een selectie gemaakt van particuliere huishoudens die 52 weken in het jaar inkomen genoten¹.
- Alle inkomensgegevens zijn gebaseerd op het *gestandaardiseerd besteedbaar huishoudinkomen* (CBS Inkomenspanelonderzoek). Doordat het huishoudinkomen wordt gecorrigeerd voor het aantal gezinsleden dat van dit inkomen rond moet komen, ontstaat een inkomen dat de werkelijke koopkracht van het betreffende huishouden benadert (zie kader 'Inkomen'). In de rest van dit stuk wordt met inkomen het gestandaardiseerd besteedbaar huishoudinkomen bedoeld, tenzij anders vermeld.
- Gebieden worden op uiteenlopende manieren met elkaar vergeleken, zowel met het gemiddeld gestandaardiseerd huishoudinkomen, als met het aandeel van lage-, midden- en hoge-inkomensgroepen. Het gemiddeld inkomen kan namelijk goed de concentratie van een lage-inkomens-

¹ SCP/CBS (2003) hebben in hun segregatieberekeningen voor lage inkomens dezelfde keuze gemaakt.

groep verhullen doordat in hetzelfde gebied een aantal hoge inkomens aanwezig is.

- De ontwikkeling van het gemiddeld inkomen in de tijd wordt gemeten als afwijking van het gemiddeld groeipercentage in Nederland. Hiermee wordt geen uitspraak gedaan over de absolute inkomensgroei. Evenmin wordt dit vertaald in koopkrachtveranderingen.
- Ontwikkeling in de tijd gebeurt op basis van vaststaande gebieden. Gemeentegrenswijzigingen zijn niet van invloed, omdat voor alle jaren inkomens geaggregeerd zijn volgens de grenzen van het jaar 2003.
- Dit onderzoek kiest voor drie duidelijk onderscheidbare inkomensgroepen op basis van quintielen, waarbij lage inkomens zijn gedefinieerd als de twintig procent minst verdienende huishoudens in Nederland. Hoge inkomens vertegenwoordigen de twintig procent meest verdienende huishoudens. Midden inkomens omvatten die huishoudens die minimaal het bedrag verdienen van de veertig procent minst verdienende huishoudens, en maximaal van de veertig procent meest verdienende. Door de groepen niet op elkaar aan te sluiten, ontstaan de ruimtelijke patronen die markant van elkaar verschillen. Bovendien blijven de groepen in omvang even groot (zie kader 'Inkomensgroepen').
- Voor inkomensongelijkheid bestaan in de literatuur talrijke maten (zie kader 'Inkomensongelijkheid'); in dit onderzoek kiezen we voor twee invalshoeken. Ten eerste wordt het gemiddeld inkomen van diverse gebieden met elkaar vergeleken. Ten tweede wordt het aandeel van zowel lage-, als hoge-inkomensgroepen per gebied weergegeven. Voor deze inkomensgroepen wordt een segregatie-index berekend die het percentage van alle huishoudens weergeeft dat zou moeten verhuizen om te komen tot een gelijke verdeling van de betreffende inkomensgroep over de stad.

Inkomensongelijkheid tussen personen en huishoudens

De Nederlandse inkomensstrekker is in de afgelopen halve eeuw veel meer gaan verdienen. In absolute termen is het gemiddeld inkomen per inkomensstrekker in de periode 1959–1998 gestegen van 2.100 naar 18.200 euro. Zonder inflatiecorrectie werd in 1998 dus negen keer meer verdiend dan in 1959. Naar de methode van De Kleijn en Van de Stadt (1987) steeg het gemiddeld inkomen per inkomensstrekker gecorrigeerd naar het koopkrachtniveau van 1996 in diezelfde periode 1959–1998 met 72 procent (figuur 2). De grootste groei vond plaats in de jaren zestig en zeventig. Na een terugslag in de jaren tachtig bleef de koopkracht in de jaren negentig grotendeels op hetzelfde niveau.

In de periode 1995–2000, waar deze studie over gaat, was sprake van een hoogconjunctuur, waardoor inkomens harder stegen dan in de voorgaande jaren. De absolute inkomensgroei was in deze periode twintig procent, met name dankzij een groeispurt in de laatste twee jaar (CBS Statline), maar ook gecorrigeerd naar koopkracht was de toename fors. Lage inkomens profiteerden mee van de groeiende koopkracht. Hierdoor daalde het aantal mensen dat

INKOMEN

Voor het kwantificeren van inkomens biedt het CBS feitelijk drie inkomensdefinities:

1. Het *besteedbaar inkomen per inkomensstrekker* meet van elke persoon die een inkomen geniet, de netto inkomsten na aftrek van belastingen en premies. Inkomen kan betrekking hebben op loon, winst uit onderneming en uitkering.
2. Het *besteedbaar huishoudinkomen* telt per huishouden de besteedbare inkomens van alle gezinsleden bij elkaar op.
3. Het *gestandaardiseerd besteedbaar huishoudinkomen* is een manier om het inkomen van huishoudens van verschillende grootte en samenstelling vergelijkbaar te maken. Hiertoe wordt het besteedbaar huishoudinkomen gedeeld door een equivalentiefactor, die afhankelijk is van het aantal huishoudleden en hun leeftijd. Op deze manier worden de schaalvoordelen uitgedrukt die het gevolg zijn van het voeren van een gemeenschappelijke huishouding. Het gestandaardiseerd huishoudinkomen wordt daarom ook wel het koopkrachtinkomen genoemd.

Enkele rekenvoorbeelden verduidelijken de werking van het gestandaardiseerd huishoudinkomen.

- Een alleenstaande met een besteedbaar inkomen van 10.000 euro en een echtpaar met een besteedbaar inkomen van 13.800 euro bevinden zich na standaardisatie op hetzelfde niveau. Het inkomen van het echtpaar is gestandaardiseerd door het gezamenlijk inkomen te delen door de equivalentiefactor voor twee volwassenen (1,38).

- Als twee alleenstaanden met elk een inkomen van 10.000 euro gaan samenwonen, verhogen deze mensen hun gestandaardiseerd inkomen naar 20.000 euro gedeeld door diezelfde equivalentiefactor (1,38), en dat is 14.492 euro.
- Op het moment dat dit paar een kind krijgt, gaat het gestandaardiseerd inkomen door toepassing van een grotere equivalentiefactor (1,53) achteruit naar 13.071 euro.
(CBS Statline 2005, bewerking RPB)

De keuze in dit onderzoek voor gestandaardiseerd besteedbaar huishoudinkomen is ingegeven door de wens zo goed mogelijk de koopkracht van elk huishouden uit te drukken. Bij deze keuze zijn kanttekeningen te plaatsen. Ten eerste is een dergelijke 'standaardisatie' nooit volledig, omdat elke gezinssituatie anders is. De CBS-standaardisatie is voor de Nederlandse situatie echter de best voorhanden benadering. Ten tweede worden ruimtelijke verschillen in inkomen mede bepaald door verschillen in huishoudsamenstelling. Een buurt met veel tweeverdieners zonder kinderen heeft een hoger inkomen dan een buurt met veel alleenstaanden of kinderrijke gezinnen. Dit verschil is echter nog veel groter in het geval van besteedbaar huishoudinkomen. Ten derde liggen de woonkosten in de standaardisatie besloten. Het is lastig te onderscheiden waar de schaalvoordelen van samenwonen eindigen, en nieuwe mogelijkheden op de woningmarkt beginnen.

INKOMENSGROEPEN

Huishoudens (of personen) worden ingedeeld naar inkomensgroepen of inkomensklassen.

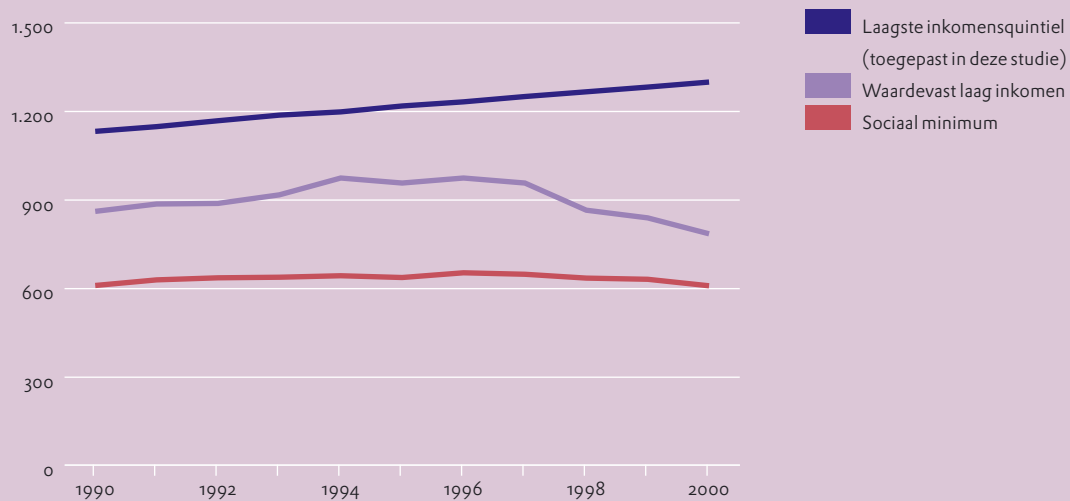
Bij de indeling naar *inkomensgroep* zijn huishoudens ingedeeld in groepen van gelijke omvang. De afbakening vindt plaats nadat alle inkomenseenheden op basis van het inkomen zijn gerangschikt van laag naar hoog. Twee gangbare definities van lage-inkomensgroepen zijn de twintig procent en de veertig procent laagste inkomens. Middeninkomens worden vaak gedefinieerd als alle inkomens tussen veertig en tachtig procent. Voor de hoge-inkomensgroep wordt meestal de twintig procent meest verdienende groep genomen.

Een indeling naar *inkomensklasse* gaat uit van de definitie van de inkomensgrens waarbinnen een huishouden wel of niet deel uitmaakt van de betreffende klasse. Het is met name gebruikelijk om lage inkomens in klassen in te delen. Twee definities worden vaak

aangehaald. De lage-inkomensgrens is een waarde-vaste grens waarvan de hoogte gelijk is aan het bijstandsniveau van een eenpersoonshuishouden in 1979. De *beleidsmatige grens* is gebaseerd op het *sociaal minimum*. Omdat deze politiek bepaald is, is deze grens door de jaren heen niet waardevast.

Figuur 1 geeft volgens drie definities het aantal huishoudens aan dat in de periode 1990–2000 in de lage-inkomensgroep viel: het laagste inkomensquintiel, de waarde-vaste lage-inkomensgrens en het sociaal minimum. Het aantal huishoudens in het lage-inkomensquintiel groeien licht en gelijkmatig, overeenkomstig de groei van het totaal aantal huishoudens in Nederland. Volgens de andere twee definities fluctueert het aantal lage-inkomenshuishoudens in de tijd. Bijlage 1 geeft de bedragen die horen bij de grens van elke inkomensgroep en -klasse (SCP/CBS 2003, CBS Statline 2005).

Figuur 1. Aantal huishoudens met een laag inkomen (x 1.000) (1990–2000)

Bron: CBS *Inkomenspanelonderzoek* (IPO)

INKOMENSONGELIJKHEID

Inkomensongelijkheid kan met verschillende maten worden weergegeven (Van Oort 1995). Bartels (1977) analyseerde inkomensongelijkheid met maar liefst 34 maatstaven. Iedere maat geeft net een ander aspect van ongelijkheid weer. Dit is inherent aan het gebruiken van maatstaven die inkomensongelijkheid in één kerngetal samenvatten.

Twee veelgebruikte maten voor inkomensongelijkheid tussen personen zijn de Gini-coëfficiënt en de Theil-coëfficiënt. Het belangrijkste verschil tussen beide is dat de Theil-coëfficiënt iets meer de extremen van het inkomenspectrum benadrukt. Daarnaast wordt in statistieken vaak de Relatieve Interkwartiel Afstand gepubliceerd.

Voor het bepalen van ongelijkheid tussen gemiddelde inkomens van gebieden wordt vaak simpelweg het inkomen zelf van verschillende gebieden met elkaar vergeleken. Ongelijkheidsmaten worden minder vaak gebruikt. De genoemde Gini- en Theil-coëfficiënten zijn het domein van inkomensongelijkheid tussen personen, hoewel deze in principe ook op gebiedsinkomens kunnen worden toegepast.

Segregatie van een bepaalde inkomensgroep is een bepaald aspect van inkomensongelijkheid dat bij

uitstek wel op gebiedsniveau speelt. Ook hiervoor bestaan talrijke maten. De meest eenvoudige is de dissimilarity index, vanaf hier de segregatie-index genoemd. Deze index geeft het percentage van de inkomensgroep aan dat zou moeten verhuizen om een gelijke verdeling over de stad te verkrijgen.

In dit onderzoek is gekozen voor twee benaderingen. Voor stad en ommeland worden inkomens en het aandeel lage- en hoge-inkomenshuishoudens per gebied weergegeven. Voor buurtniveau is de segregatie-index toegepast op lage- en hoge-inkomensgroepen. Het voordeel van deze aanpak is dat zowel inkomensverschillen tussen stad en ommeland als die tussen buurten kunnen worden uitgedrukt in een percentage dat moet verhuizen om tot een evenwichtige verdeling van lage en hoge inkomens te komen.

De kanttekening moet gemaakt worden dat andere maten tot andere conclusies kunnen leiden. Op basis van enkele exercities die niet verder in deze studie worden opgenomen, is inderdaad te zien dat ontwikkelingen niet altijd even consistent zijn. Waar dit al te evident is gebleken, zal dit in de tekst worden genoemd.

moest rondkomen van een minimum inkomen, evenals het aantal mensen dat op of onder het sociaal minimum leeft (zie figuur 1).

De uitzonderlijke inkomensgroei tussen 1995 en 2000 kan gevolgen hebben voor inkomensspreiding op diverse niveaus. Mogelijk zijn de ontwikkelingen die verderop in deze studie worden gepresenteerd, niet geheel representatief voor de processen die op lange termijn spelen.

De welvaartsgroei van de afgelopen vijftig jaar is vooral in de jaren zestig gepaard gegaan met een verkleining van ongelijkheid tussen rijk en arm op het niveau van inkomensstrekkers. Doordat veel uitkeringen op gelijke hoogte met het netto minimumloon zijn gebracht, is het inkomen van niet-actieven ten aanzien van de beroepsbevolking sneller gestegen. Sinds 1974 bleven grote fluctuaties in inkomensongelijkheid uit. Weliswaar nam in de tweede helft van de jaren tachtig de inkomensongelijkheid licht toe, maar in historisch perspectief is deze beperkt (Lautenbach & Ament 2004). Kennelijk kenmerkt het Nederlandse sociale stelsel zich door fluctuaties van het gemiddeld inkomen niet door te laten werken in inkomensongelijkheid tussen individuen (figuur 2).

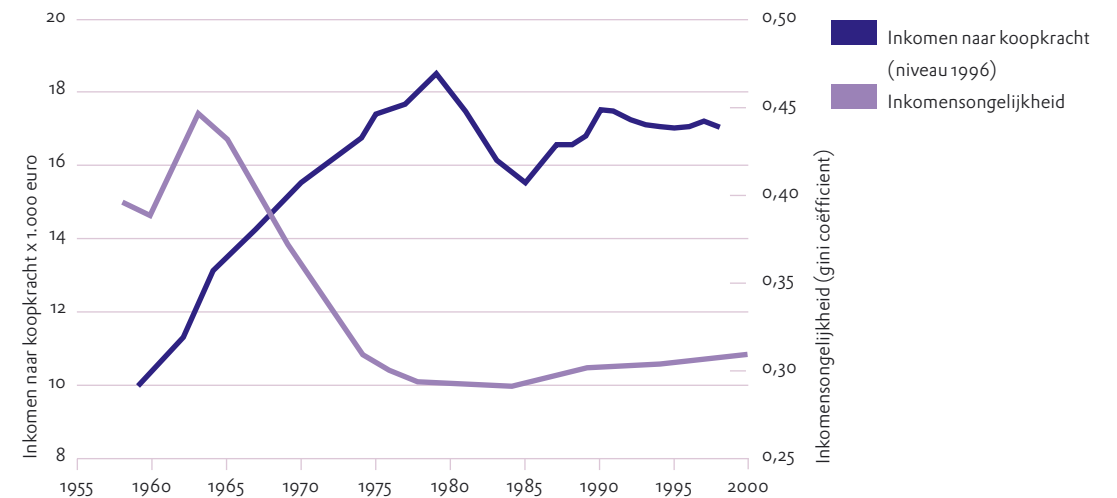
Als wordt uitgegaan van huishoudens, ontstaat een ander beeld. Zo constateerde Trimp (1999) dat inkomensongelijkheid tussen huishoudens in de periode 1977–1997 met twaalf procent is toegenomen. Deze toename is volgens Trimp voornamelijk te verklaren door de veranderende samenstelling van huishoudens en de toename van het aantal tweeverdieners. Aan de ene kant ontstonden steeds meer eenpersoonshuishoudens met een laag inkomen, aan de andere kant nam het aantal huishoudens met tweeverdieners toe.

In de periode 1995–2000 blijft de inkomensongelijkheid stabiel. Toch blijft het moeilijk hier in het algemeen iets over te zeggen; CBS-gegevens voor inkomensstrekkers over de 34 grote steden tussen 1994 en 2000 geven tegengestelde ontwikkelingen aan. De Theil-coëfficiënt stijgt hard (met 13,5 procent), de Gini-coëfficiënt licht (1,6 procent), terwijl de Relatieve Interkwartiel Afstand afneemt (-2,1 procent). Deze cijfers zouden er op kunnen wijzen dat extreem lage en extreem hoge inkomens verder uit elkaar zijn gegroeid, terwijl voor de overige inkomens de ongelijkheid juist afneemt. Gezien alle onzekerheden waarmee deze gegevens zijn omringd, moet deze constatering echter niet te strikt worden opgevat.

Internationaal gezien behoort Nederland tot de landen met de minste inkomensongelijkheid op individueel niveau. Op huishoudensniveau blijken met name de Scandinavische landen koploper te zijn. Het verschil zit in het feit dat de Scandinavische landen nog meer éénpersoonshuishoudens kennen dan Nederland (Wilbeboer Schut, Vrooman & De Beer 2000).

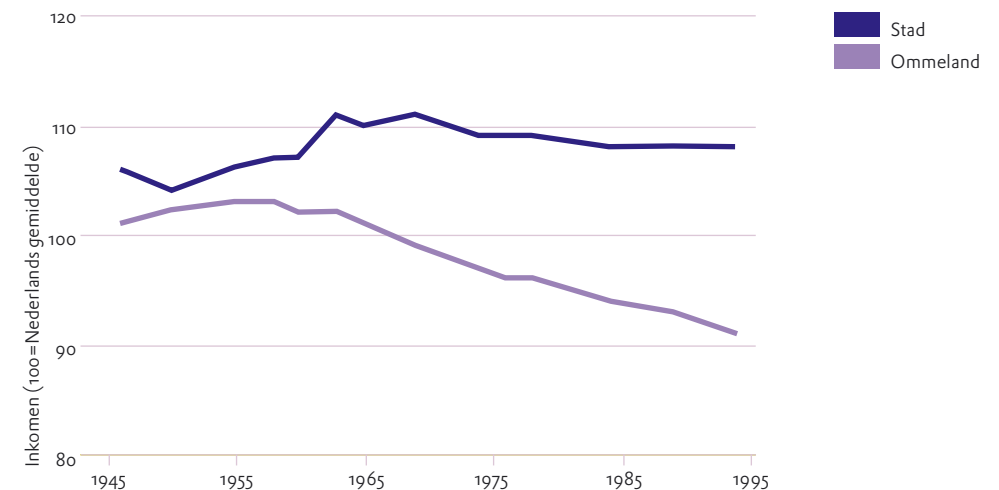
Overigens gaf de SCP-studie ook weer hoezeer verschillende maten voor inkomensongelijkheid per land uiteenlopen. In de meeste landen blijkt dit (nog) sterker het geval te zijn dan in Nederland.

Figuur 2. Inkomen naar koopkracht en inkomensongelijkheid (inkomenstrekkers, 1958–2000)

Bron: CBS

Figuur 3. Inkomen in stad en ommeland (besteedbaar inkomen per inkomensstrekker, 1946–1994)

Bron: Wallet & van der Weijden (2003)

Regionale inkomensongelijkheid: centrum-perifeer en stad-ommand

Ruimtelijk gezien verdelen de inkomensgroepen zich volgens twee patronen over Nederland. Er is sprake van een regionale inkomensongelijkheid doordat men in de Randstad meer verdient dan in de noordelijke provincies. Gelijktijdig is sprake van lokale inkomensverschillen tussen de arme stad en het rijke ommeland.

De regionale verschillen zijn sinds 1950 ongeveer even groot gebleven: de achterlopende provincies kenden toen én nu een besteedbaar inkomen per inkomensontvanger dat negen tot tien procent onder het landelijk gemiddelde ligt. Het ruimtelijk patroon is echter veranderd. Waren in 1950 Gelderland en Noord-Brabant de achterblijvers, in 2000 zijn dat Groningen en Friesland (Kasperski 2004).

De inkomensverschillen tussen stad en ommeland zijn echter drastisch veranderd. In 1950 was de stad vrijwel even rijk als de omringende gemeenten; het inkomen lag slechts twee procent lager. In 1994 is dit verschil toegenomen tot 17 procent (figuur 3, op basis van besteedbaar inkomen per inkomensstreker). Aanvankelijk werd het groeiende verschil veroorzaakt door een rijker wordend ommeland, doordat rijke huishoudens uit de stad wegtrokken. Kennelijk kon de stad deze migratie aan en compenseerde de economische groei het verlies aan inkomens. De achteruitgang van de steden zelf is in gang gezet met de suburbanisatie van grote groepen midden inkomens vanaf 1965. Dit proces heeft zich in elk geval tot 1994 voortgezet (Wallet & van der Weijden 2003).

Niet alle steden hebben hetzelfde proces doorgemaakt. Dieleman & Wallet (2003) onderscheiden twee groepen steden. In de eerste groep is het inkomensverschil tussen stad en ommeland reeds in de jaren vijftig ontstaan. Dit zijn voornamelijk steden in de Randstad. De tweede groep bestaat uit steden buiten de Randstad waar het inkomensniveau in de stad pas vanaf de jaren zeventig of tachtig lager ligt dan in de omringende gemeenten.

Het patroon van een rijke Randstad en een arme perifere zone, gecombineerd met steden waar het inkomensniveau lager ligt dan de omringende gemeenten, wordt bevestigd in het kaartbeeld van figuur 5.

Hoe groot zijn nu de verschillen tussen stad en ommeland? Allereerst moet hiervoor gedefinieerd worden wat stad en ommeland eigenlijk zijn. Net als in andere studies (Van Kempen et al. 2000) worden hier de CBS-stadsgewesten gehanteerd, hoewel deze definitie zeker zijn beperkingen heeft (zie kader 'Afbakening stad en ommeland' p. 23).

Vervolgens hangt het stad-ommandverschil sterk af van de gehanteerde inkomensdefinitie. Zoals te zien in tabel 1 is het inkomensverschil tussen stad en ommeland in 2000 16,5 procent, als het besteedbaar huishoudinkomen wordt gehanteerd. Het in deze studie toegepaste gestandaardiseerde besteedbaar huishoudinkomen geeft echter slechts een verschil van 6,1 procent (zie noot bij tabel 1, p. 24). Dit grote verschil is te verklaren aan de hand van het grote aandeel gezinnen in het ommeland, waardoor hetzelfde inkomen met meerdere

Afbakening stad en ommeland

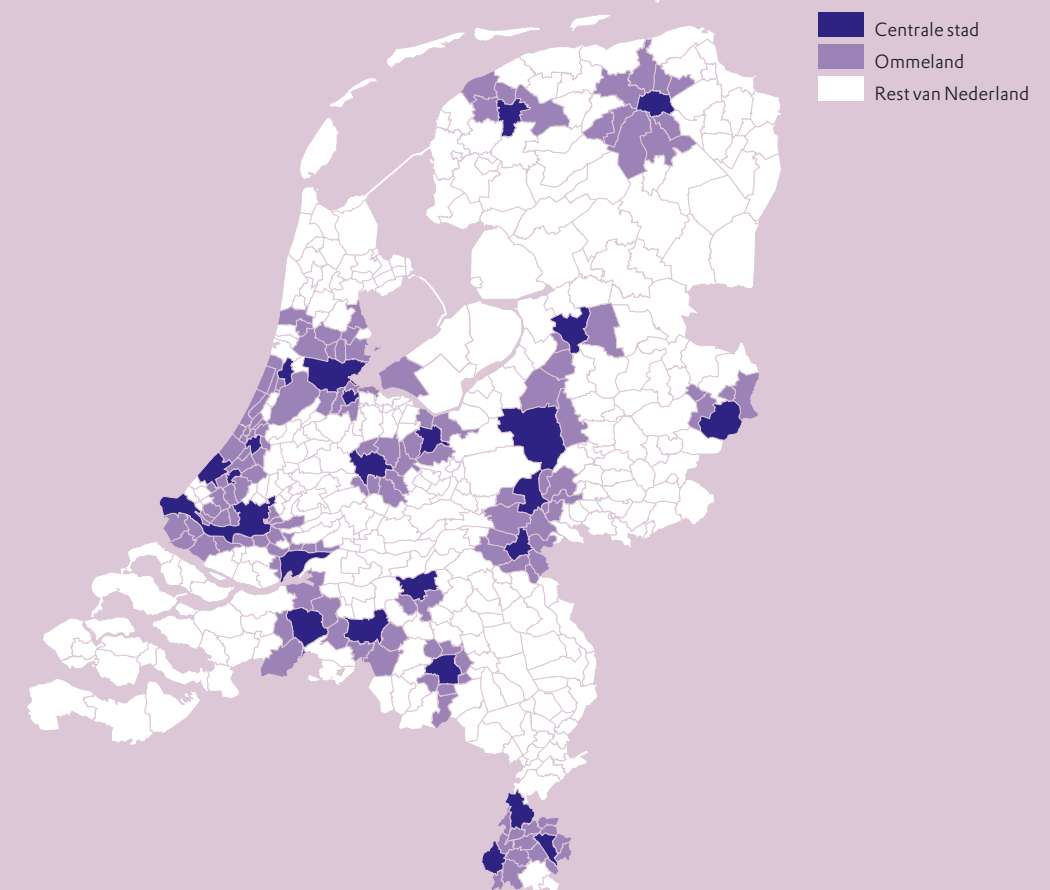
De afbakening van stad en ommeland is niet eenduidig te maken. Sommige steden vervullen duidelijk als enige een centrumfunctie voor een bepaalde regio (zoals Leeuwarden), andere steden liggen eerder in een conglomeraat van andere steden zodat van een afgebakende invloedssfeer geen sprake is (bijvoorbeeld Leiden).

In deze studie is gekozen voor de afbakening van stad en ommeland op basis van de CBS-stadsgewesten (zie figuur 4). Deze zijn ooit samengesteld op basis van functionele stad-ommandrelaties. Natuurlijk valt hier veel op af te dingen. Zo valt Delft in het ommeland van Den Haag, terwijl deze gemeente net

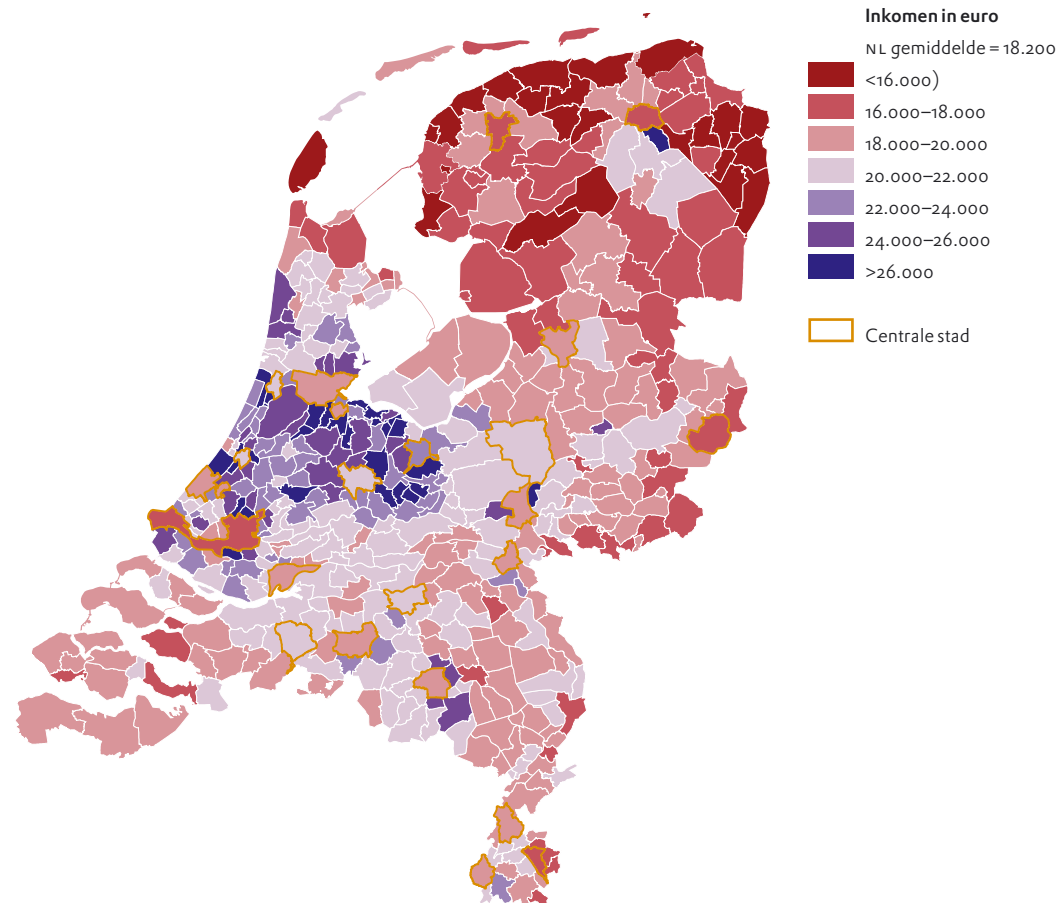
zo goed als zelfstandige stad kan worden opgevoerd. De lijst van 22 CBS-stadsgewesten is ook bepalend voor de selectie van steden in de analyses op buurtniveau in het derde hoofdstuk.

Gemeentegrenswijzigingen zijn in elke longitudinale studie een probleem. Dit is zoveel mogelijk opgevangen door uit te gaan van de grenzen van één jaargang, namelijk die van 2003. Bij het interpreteren van de cijfers moet dus in acht genomen worden dat veel uitleglocaties die in de stadsgemeente liggen (Leidscherijn bij Utrecht, Ypenburg bij Den Haag), inkomensontwikkelingen in de stad meebepalen.

Figuur 4. Stad en ommeland afgebakend op basis van CBS-stadsgewesten (gemeentegrenzen van 2003)

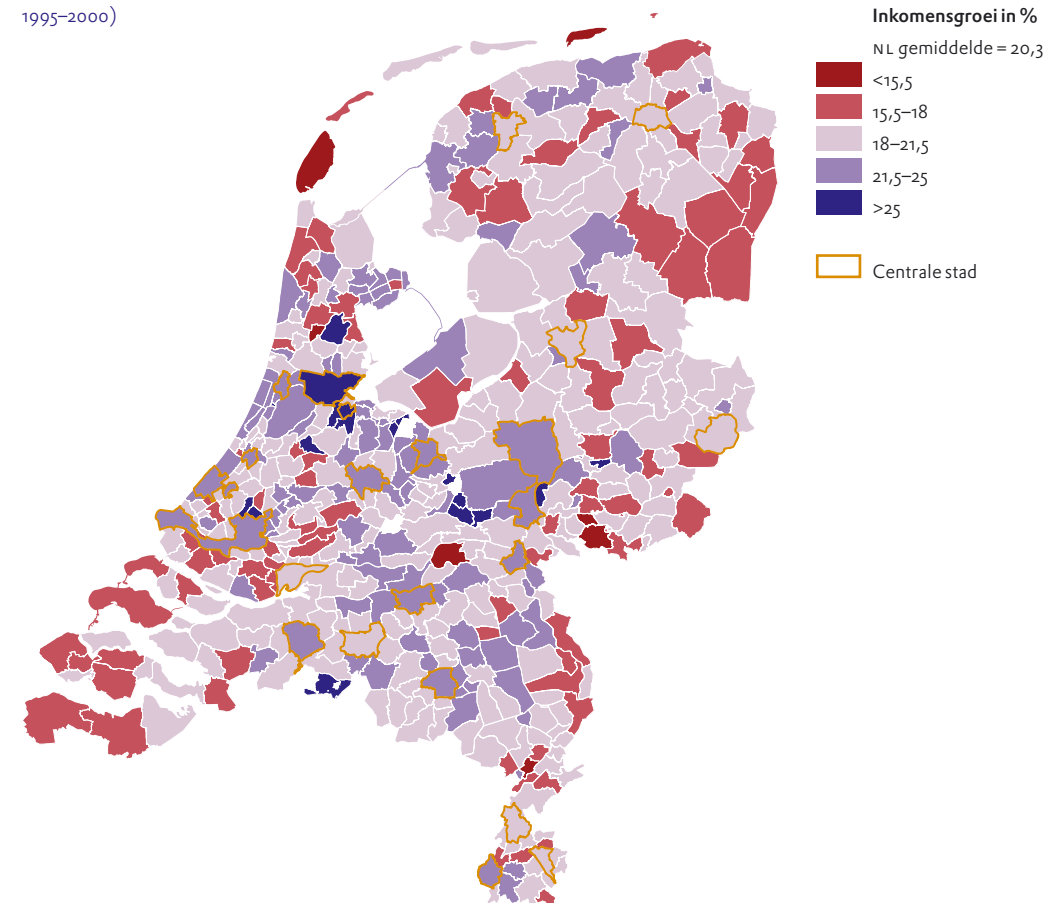

Figuur 5a. Inkomen per gemeente (gestandaardiseerd besteedbaar huishoudinkomen, 2000)

Bron: R10, bewerking RPB

Figuur 5b. Inkomensgroei per gemeente (gestandaardiseerd besteedbaar huishoudinkomen, 1995–2000)

Bron: R10, bewerking RPB

Tabel 1. Stand en ontwikkeling van inkomens in stad en ommeland² volgens twee inkomensdefinities (1994–2000)

		Inkomen (x 1.000 euro)		Inkomensachterstand stad ten opzichte van ommeland
		Stad	Ommeland	
Besteedbaar huishoudinkomen (Wallet & Van der Weijden 2003)	1994	18,7	22,9	18,3%
	2000	23,3	27,9	16,5%
	Ontwikkeling			-1,8%
Gestandaardiseerd besteedbaar huishoudinkomen (CBS, bewerking RPB)	1995	14,4	15,6	7,5%
	2000	17,7	18,8	6,1%
	Ontwikkeling			-1,4%

² De vROM-studie van Wallet & Van der Weijden maakte gebruik van een licht afwijkende stads-gewestindeling, waardoor de cijfers niet volledig vergelijkbaar zijn. Uit een herberekening van de verschillen tussen stad en ommeland op basis van de door vROM gehanteerde indeling, bleek de afwijking echter klein. Het verschil tussen stad en ommeland werd na herberekening respectievelijk 8,2 procent (1995) en 7,1 procent (2000).

mensen gedeeld moet worden. In de stad wonen juist veel alleenstaanden en tweeverdieners zonder kinderen. Het inkomensverschil, gestandaardiseerd naar koopkracht, is dus niet zo groot als door andere publicaties is gesuggereerd. Ook van Kempen et al. (2000) signaleerden dit verschil.

De vraag is of de trend van een zich verrijkend ommeland ten koste van een verarmende stad zich na 1995 heeft doorgezet. Wallet en van der Weijden (2003) constateerden op basis van het besteedbaar huishoudinkomen al een kentering. Ook op basis van het gestandaardiseerd huishoudinkomen is de stad bezig met een inhaalslag ten opzichte van het ommeland. Indien de trend van 1995–2000 zich op dezelfde manier voortzet, dan zou in 2018 geen inkomensverschil meer bestaan tussen stad en ommeland. De omslag in inkomensgroei is ook geconstateerd in een aantal CBS-publicaties, waar de inkomensachteruitgang van de stad over langere termijn echter de boventoon voert (Lautenbach & Ament 2004; Latten, Bontje & Nicolaas 2004; Kasperski 2004).

De vraag is of deze kentering van tijdelijke aard is, of dat deze zich na 2000 zal doorzetten. Daarvoor is kennis nodig over de oorzaak van de stijging, maar hierover kunnen slechts hypothesen worden gesteld. Zo zou de krapte op de woningmarkt geleid kunnen hebben tot veel scheefwonen van huishoudens met een groeiend inkomen in sociale huurwoningen in de stad. Bij een ontspannen markt zou deze groep naar het ommeland vertrekken. Aan de andere kant kan de revival van de stad als populaire vestigingsplaats een blijvende rol spelen bij het groeiende inkomensniveau van de stad. Mogelijk speelt de stad hierop in door het aanbod aan goede koopwoningen te verhogen.

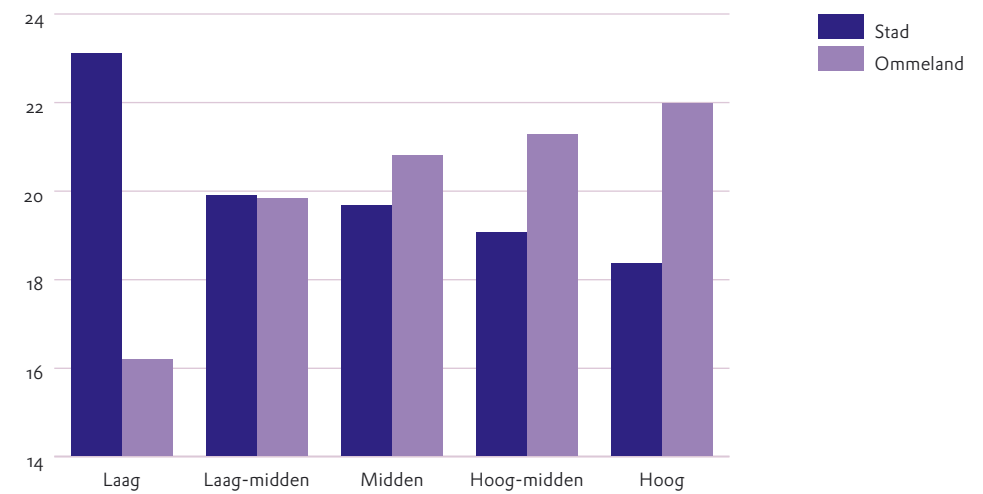
Achter de gemiddelde inkomens schuilt een ongelijke verhouding tussen inkomensgroepen (figuur 6a). Vooral de laagste inkomensgroep toont een sterke afwijking ten opzichte van het Nederlands gemiddelde, met een oververtegenwoordiging in de stad en een ondervertegenwoordiging in het ommeland. Het aandeel midden- en hoge-inkomensgroepen is groter in het ommeland, maar de verschillen zijn niet zo groot als voor lage inkomens.

Ongelijkheid kan ook worden uitgedrukt met het percentage dat zou moeten verhuizen om een gelijke verdeling over stad en ommeland te verkrijgen. Op basis van aantal huishoudens en afwijkende aandelen van lage- en hoge-inkomensgroepen blijkt dat gemiddeld acht procent van alle lage-inkomenshuishoudens in de stadsgewesten (of 13 procent van de lage-inkomenshuishoudens in de stad) zou moeten verhuizen om tot een evenwicht tussen stad en ommeland te komen. Voor hoge inkomens liggen deze percentages op vier respectievelijk negen procent.

Over de periode 1995–2000 is alleen het aandeel laagste en hoogste inkomens substantieel veranderd (figuur 6b). Het aandeel lage inkomens nam af met 0,7 procentpunten, en het aandeel hoge inkomens nam toe met bijna 0,4 procentpunten.

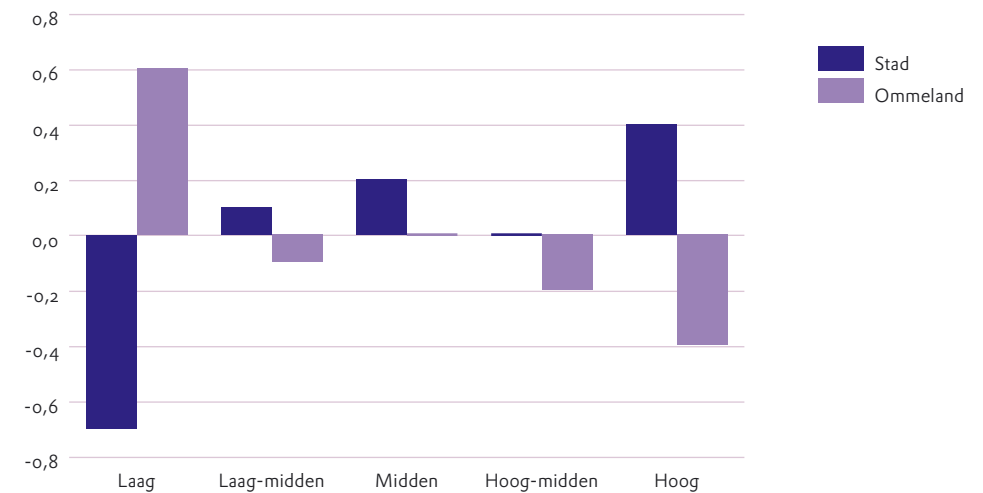
De groeicijfers wekken de indruk dat lage inkomens de stad verlaten, en hoge inkomens de stad intrekken. Dit is een voorbarige conclusie. Inkomensontwikkeling hangt namelijk af van twee factoren: inkomensgroei

Figuur 6a. Aandeel inkomensgroepen in stad en ommeland in % (2000)

Bron: R10, bewerking RPB

Figuur 6b. Ontwikkeling aandeel inkomensgroepen in stad en ommeland in % (1995–2000)

Bron: R10, bewerking RPB

van de zittende bevolking, en verschil in inkomen tussen vestigers en vertrekkers. Welke van de twee processen de overhand heeft in het bepalen van inkomensgroei, verschilt per gebied.

De stad is traditioneel gesproken een broedplaats van carrièremakers. Een bepaalde groep mensen vestigt zich er als alleenstaande op jonge leeftijd, gaat studeren, meer geld verdienen, samenwonen en kinderen krijgen, en verhuist vervolgens naar een plek buiten de stad. Dit wordt ook wel het roltrapeffect genoemd (Fielding 1992; Hooijmeijer & Nijstad 1996). Per saldo gaat de buurt er niet op vooruit of achteruit, als er een evenwicht bestaat tussen de aantallen die binnenkomen, carrière maken en vertrekken. Een verstoring van het evenwicht treedt bijvoorbeeld op als er meer potentiële carrièremakers binnenkomen dan voorheen, wat tijdelijk leidt tot een daling van het buurtinkomen, of vice versa. Paradoxaal genoeg uit de toename van instroom van jonge, hoogopgeleide mensen zich dus aanvankelijk in een afname van het gemiddeld inkomen van de buurt.

Aan de andere kant herbergt de stad ook veel huishoudens die langdurig rondkomen van een laag inkomen. Als een deel van deze groep stijgt op de sociale ladder, maar wel in de stad blijft wonen, leidt dit tot inkomensstijging. Maar ook vertrek van lagere inkomens leidt tot inkomensstijging.

Ten slotte is er een kleine groep huishoudens met hoge inkomens die bewust voor de stad kiest. Voor zover deze groep uit omringende plaatsen komt, draagt hij bij aan de toename van het aandeel hoge inkomens in de stad. Het is verleidelijk de toename van het aantal hoge inkomens hieraan toe te schrijven. Toch is het waarschijnlijker dat deze toename te danken is aan de groep carrièremakers die al in de stad woonde, en ondanks een nog steeds stijgend inkomen bewust in de stad blijft wonen.

Al met al is het zonder nader onderzoek naar sociaal-economische stijging en verhuizing van huishoudens moeilijk te bepalen waardoor het aandeel lage inkomens in de steden afneemt.

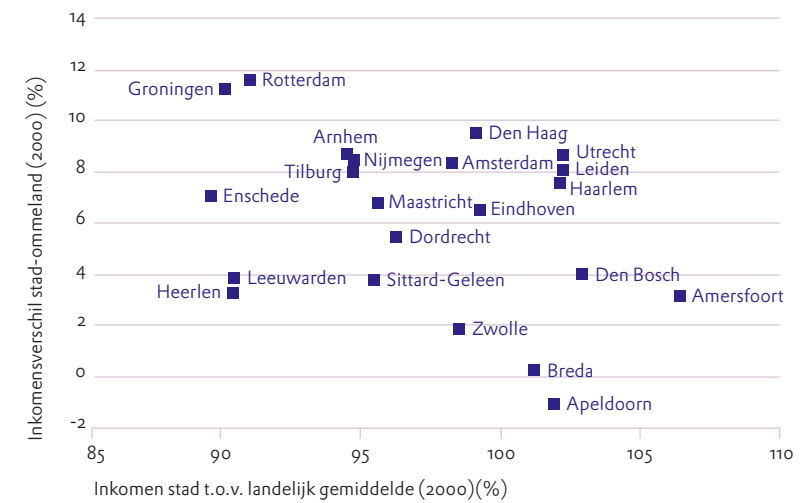
Verschillen per stad

De eerder beschreven inkomensontwikkelingen gaan over de gemiddelde Nederlandse stad, maar individuele steden wijken in sommige gevallen fors af (zie bijlage 2 voor cijfers per stad). Om steden eenvoudig met elkaar te kunnen vergelijken zijn in figuur 7a de steden tegen elkaar afgezet waarbij is gekeken naar inkomen en naar verschil tussen stad en ommeland. De ontwikkeling van beide variabelen in de periode 1995–2000 is in figuur 7b weergegeven.

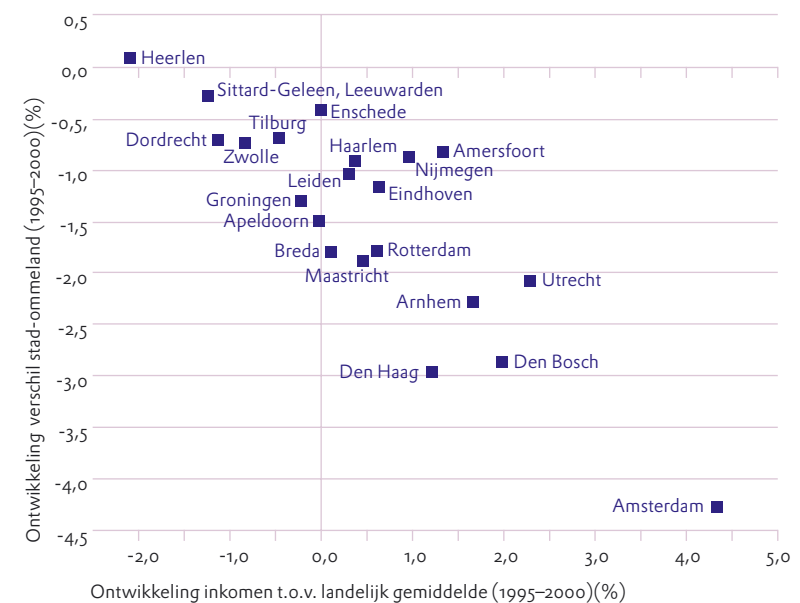
De inkomenspositie van steden varieert van tien procent onder tot zes procent boven het nationaal gemiddelde (figuur 7a). Zeven van de 22 steden hebben een inkomensniveau boven het nationaal gemiddelde. Steden met een laag inkomen liggen vrijwel allemaal buiten de Randstad, met uitzondering van Rotterdam en Dordrecht.

Met uitzondering van Apeldoorn hebben alle steden een lager inkomensniveau dan hun omgeving. Het grootste verschil is te vinden in Rotterdam en Groningen. Stad-ommandverschillen zijn minder geografisch bepaald dan

Figuur 7a. Inkomenspositie van 22 steden

Figuur 7b. Inkomensontwikkeling van 22 steden ten opzichte van het eigen ommeland en Nederland

Bron: R10, bewerking RPB

de inkomenspositie van de stad zelf. De vier grote steden hebben allemaal een grote inkomensachterstand ten opzichte van hun omgeving, maar dat geldt ook voor kleinere steden buiten de Randstad.

De ontwikkeling van de inkomenspositie ten opzichte van het Nederlands gemiddelde pakt voor zes van de 22 steden negatief uit (figuur 7b). Het verschil in ontwikkeling met Nederland bedraagt tussen -2 en 4,5 procent. Steden met groei liggen in de Randstad of vlak daarbuiten. Amsterdam is een bijzondere uitschieter; het inkomensniveau stijgt hier veel harder dan in welke andere stad ook.

Alle steden lopen hun inkomensachterstand ten opzichte van het ommeland in, behalve Heerlen. Deze inhaalslag is voor de vier grote steden het grootst. Er is een relatie zichtbaar met de inkomensgroei van de stad zelf: hoe groter de inkomensgroei, hoe kleiner het verschil met het ommeland. Verder is het opvallend dat veel steden die een neutrale of negatieve inkomensgroei hebben ten aanzien van het Nederlands gemiddelde, toch hun inkomensachterstand ten opzichte van hun omgeving inlopen.

Ook de achterliggende opbouw van inkomensgroepen vertoont grote variaties (bijlage 2). Rotterdam is de stad met het grootste aandeel aan lage inkomens (30,8 procent), gevolgd door Amsterdam (28,6 procent) en een aantal steden in het noorden en oosten. In Apeldoorn (17,1 procent) en Amersfoort (15,4 procent) is juist sprake van een ondervertegenwoordiging van lage inkomens. Amsterdam en Rotterdam vormen het grootste contrast met hun omgeving, met een verschil in aandeel van 13,2 respectievelijk 13,6 procentpunten. In beide steden neemt het aandeel lage inkomens ten opzichte van het ommeland af. Overigens is dit het geval in alle steden.

Midden inkomens zijn licht ondervertegenwoordigd in de stad. Amsterdam (16,7%) en Rotterdam (17,5%) kennen de laagste aandelen midden inkomens, en daarmee ook meteen de grootste afwijking van het ommeland (respectievelijk 3,7 en 2,9 procentpunten). In deze afwijking is in 1995-2000 vrijwel niets veranderd.

Hoge inkomens zijn in sommige steden over-, en in de meeste andere steden ondervertegenwoordigd. In het algemeen geldt: hoe hoger het gemiddeld inkomen, hoe hoger het aandeel hoge inkomens. Sommige steden tonen een interessante afwijking. Amsterdam heeft bijvoorbeeld een hoger aandeel hoge inkomens dan andere steden (20 procent), gecombineerd met een hoog aandeel lage inkomens (28,6 procent). Steden met de kleinste aantallen hoge inkomens zijn te vinden in het noorden en oosten van het land. Afwijkingen ten opzichte van het ommeland daarentegen zijn juist weer het grootst in Den Haag, Rotterdam, en Utrecht, naast Groningen en Tilburg. Deze afwijking neemt overigens in alle steden licht af.

Samenvatting

De Nederlandse stad heeft een lager inkomensniveau dan het directe ommeland. Gemeten aan de hand van het gemiddeld besteedbaar inkomen per huis-

houden is dit verschil in 2000 16,5 procent. Gecorrigeerd voor verschil in koopkracht aan de hand van het gestandaardiseerd besteedbaar huishoudinkomen is dit verschil echter beduidend kleiner: 6,1 procent. Hiermee is duidelijk dat de grootte van het inkomensverschil tussen stad en land afhangt van welk aspect van inkomen het meest belangrijk wordt geacht.

Na een decennialange verwijding tussen inkomensniveaus van stad en ommeland is in de tweede helft van de jaren negentig sprake van een omslag: de stad loopt in ten opzichte van zijn omgeving. Wat de reden is van deze omslag en of deze doorzet in een blijvende trend, is onduidelijk.

De stad kent een scheve opbouw van inkomensgroepen. De laagste inkomensgroep is sterk oververtegenwoordigd; alle overige groepen zijn licht ondervertegenwoordigd. Overeenkomstig de trend in gemiddeld inkomen, neemt ook het aandeel lage inkomens in de stad af, terwijl het aandeel hoge inkomens toeneemt. Of dit betekent dat lage inkomens daadwerkelijk de stad verlaten, is niet te zeggen. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat grote groepen lage inkomens een verbetering van hun inkomenspositie hebben bewerkstelligd. Eenzelfde redenering geldt voor hoge inkomens. De toename van deze groep kan ook liggen aan de keuze van huishoudens met een hoog inkomen om langer in een goedkope huurwoning te blijven wonen in verband met de gespannen woningmarkt.

Per stad liggen verschillen tussen stad en ommeland genuanceerder. Er zijn steden waar geen inkomensverschil bestaat tussen stad en ommeland (Amersfoort), in andere is dit verschil juist groot (Rotterdam). De ene stad haalt zijn achterstand snel in (Amsterdam), bij andere blijft het verschil vrijwel even groot (Tilburg, Leeuwarden). Steden met een grote inkomensgroei ten opzichte van het landelijk gemiddelde halen over het algemeen ook sneller de inkomensachterstand in ten opzichte van de hun omringende gemeenten.

Inkomensverschillen tussen stad en ommeland zijn moeilijk te vergelijken met ongelijkheid tussen individuen of huishoudens. Zeker is wel dat ontwikkelingen in de tijd uiteenlopen. Terwijl de inkomensongelijkheid tussen individuen afnam in de jaren zestig en zeventig, nam het verschil tussen stad en land in die periode juist toe. Wat betreft de periode 1995-2000 wijzen de twee meest gehanteerde indicatoren (Gini en Theil) erop dat de inkomensongelijkheid tussen individuen toeneemt. Juist toen namen verschillen tussen stad en ommeland weer af.

Inkomensspreiding: buurtniveau

Inleiding

Het stedelijk gebied is zeer divers wat betreft inkomenskenmerken. Arme buurten komen voor naast rijke buurten, en buurten met een eenzijdige opbouw van inkomensgroepen liggen naast gemengde buurten. Bovendien verschuiven deze kenmerken; buurten vertonen inkomensachteruitgang of trekken juist nieuwe, hoge-inkomensgroepen aan.

Logischerwijs moet inkomensstijging in de ene buurt wel gepaard gaan met inkomensdaling in de andere, tenzij een stad als geheel economisch zo goed presteert dat deze daling teniet wordt gedaan. Zo zouden Vinex- en herstructureringswijken alleen hoge- en midden-inkomensgroepen trekken. Lage-inkomensgroepen zouden achterblijven in achterstandswijken waar (nog) weinig wordt geïnvesteerd in stadsvernieuwing. Het aantrekken van hoge-inkomensgroepen in de stad zou dus hand in hand kunnen gaan met een verscherpte segregatie tussen inkomensgroepen op buurtniveau.

De centrale vraag van dit hoofdstuk luidt dan ook: neemt de verscherping van inkomensstellingen toe tussen de buurten in de stad? Deze vraag wordt op verschillende manieren beantwoord. In de volgende paragraaf wordt inkomensongelijkheid tussen buurten gemeten door de segregatie van lage- en hoge-inkomensgroepen te bepalen. Vervolgens worden deze ongelijkheden ruimtelijk in beeld gebracht, om te kunnen analyseren waar in de stad de ontwikkelingen plaatsvinden. De paragraaf daarna gaat verder in op menging op buurtniveau: wordt er binnen de buurt gemengd of gesegregeerd gewoond? In de laatste paragraaf worden de belangrijkste trends samengevat, waaruit moet blijken of, en zo ja hoe, er sprake is van verscherping van tegenstellingen op buurtniveau.

Inkomensverschillen tussen buurten

Inkomensverschillen in de stad kunnen op diverse niveaus interessant zijn, variërend van de directe burens, het woonblok, de buurt en de wijk tot het stadsdeel.

Historisch gezien zijn inkomensverschillen tussen al deze niveaus altijd aanwezig geweest, maar de grootte en de ontwikkeling hiervan is moeilijk te duiden door een gebrek aan data. Van de Ven (2005) concludeerde dat het verschil tussen wijken van de vier grote steden tussen 1971 en 2000 is toegenomen, terwijl het verschil tussen gemeenten gelijk bleef. Deze conclusie trok hij uit een toename van het relatieve inkomensverschil tussen de armste en rijkste wijken. Meer gefundeerde analyses van ontwikkeling in inkomensverschillen tussen buurten over een langere periode terug in de tijd, zijn in het kader van deze studie niet aangetroffen.

De Armoedemonitor (SCP/CBS 2003) publiceerde over de periode 1994–2000 een reeks van segregatiegegevens voor lage inkomens. Deze zijn gebaseerd op 500 bij 500 meter vierkanten als buurteenheid. Landelijke cijfers lieten in deze periode een toename zien. Gemeenten groter dan 100.000 inwoners vertoonden de grootste segregatiecijfers; ook nam de segregatie hier licht toe. Tussen steden kwamen grote verschillen naar voren. Van de vier grote steden was Amsterdam het minst, en Den Haag het meest gesegregeerd.

Deurloo et al. (1997) inventariseerden in drie steden de concentratie van lage-inkomensgroepen op blokniveau ('zespositiepostcode'). Uit deze studie bleek dat lage inkomens niet op grote schaal geconcentreerd wonen; vrijwel alle 'lage-inkomensblokken' lagen verspreid over grote delen van de stad. Of er een verandering op dit niveau plaatsvindt, komt in deze studie niet aan bod.

Deze studie kiest, net als het SCP, voor de toepassing van 500-bij-500-meter-vierkanten om inkomensongelijkheid tussen buurten weer te geven. Deze keuze heeft voornamelijk datatechnische redenen, en is dus vooral pragmatisch van aard (zie kader 'Buurten en 500-bij-500-meter-vierkanten'). Het zou beter zijn om aan te sluiten bij de verschillende schaalniveaus waarop inkomensongelijkheid een rol speelt, maar dat is niet haalbaar binnen de context van deze studie. De term 'buurten' heeft in de rest van dit stuk betrekking op een enkel, of een verzameling vierkant(en).

De ongelijke spreiding van lage- en hoge-inkomensgroepen wordt uitgedrukt met de segregatie-index. Deze index geeft het percentage van de inkomensgroep aan dat zou moeten verhuizen om een gelijke verdeling over alle buurten in de stad te verkrijgen (zie bijlage 5). Het cijfer als zodanig is een ietwat abstract gegeven, waar moeilijk een waardeoordeel over te vellen valt. De index biedt echter wel de mogelijkheid ongelijkheid van verschillende bevolkingsgroepen van uiteenlopende steden met elkaar te vergelijken.

De segregatieberekeningen van lage- en hoge-inkomensgroepen laten de volgende patronen zien.

Hoge inkomens wonen meer gesegregeerd dan lage inkomens. Dit blijkt met name het geval te zijn in de stad (tabel 2, p. 38). Uit de segregatiecijfers blijkt dat in de stad 29,4 procent van de hoge inkomens zou moeten verhuizen om zich gelijk over de stad te verspreiden; voor lage inkomens ligt dit getal op 24,3 procent. In de meeste steden herhaalt zich dit patroon (figuur 9 en bijlage 3). Alleen in Amersfoort wonen lage inkomens duidelijk meer gesegregeerd dan hoge inkomens met segregatie-indexen van respectievelijk 25,7 en 23,8.

Er blijkt echter geen relatie te bestaan tussen de mate waarin lage en hoge inkomens gesegregeerd zijn. Zo zijn in Den Bosch lage inkomens relatief erg gesegregeerd (27,3) terwijl hoge inkomens minder gesegregeerd wonen dan in de meeste andere steden (27,2). In Heerlen wonen lage inkomens juist meer gespreid over de stad (21,5), en zijn het de hoge inkomens die een hoog indexcijfer laten zien (33,6). Den Haag en Arnhem zijn de meest gesegregeerde steden. In Nijmegen en Haarlem wonen de inkomensgroepen het meest gespreid.

Het verschil in segregatie tussen stad en ommeland is klein, en bovendien

BUURTEN EN 500-BIJ-500-METER-VIERKANTEN

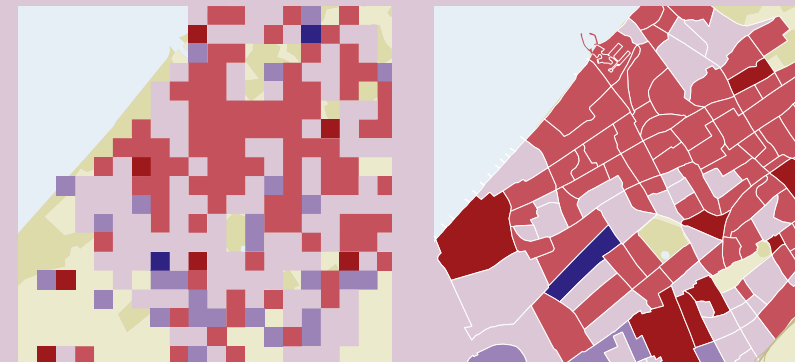
Bekende indelingen van Nederland op een laag schaalniveau zijn de postcodegebieden en de CBS-wijken en -buurten. Met name de buurtindeling geeft een herkenbaar beeld voor iedereen die het gebied kent. Het nadeel is echter dat deze buurtindeling vaak verandert. Zo is meer dan dertig procent van de buurten van grens gewijzigd in de periode 1995–2000. Met zulke wijzigingen is het niet mogelijk ontwikkelingen in de tijd te monitoren.

Daarom is in dit onderzoek gekozen voor 500-bij-500-meter-vierkanten. In het algemeen zijn deze vierkanten nog kleiner dan de CBS-buurten. Het grote nadeel is echter dat vierkantgrenzen niet overeenkomen met in de stad herkenbare lijnen. Figuur 8 vergelijkt de vierkantindeling met de CBS-buurtindeling in een deel van Den Haag.

Een bijkomende reden om voor vierkanten te kiezen is dat op deze manier de grootte van de 'buurt' wat betreft oppervlakte in elke stad gelijk is.

In principe is het mogelijk van heel Nederland deze vierkantindeling te laten zien. Het CBS legt echter een geheimhoudingsplicht op voor vierkanten met minder dan 100 inwoners of minder dan tien steekproefgegevens. Als gevolg daarvan is in 1995 een kleiner aantal vierkanten beschikbaar dan in 2000. Bovendien zijn vierkanten die niet aan de geheimhoudingsplicht voldoen, per gemeente opgeteld. De opgetelde waarde doet in de berekening mee als één buurt. De indexen van het SCP/CBS nemen wel alle oorspronkelijke vierkanten mee in de berekening (zie ook bijlage 5).

Figuur 8. 500-bij-500-meter-vierkanten vergeleken met CBS-buurtindeling

tegengesteld voor de hoge- en lage-inkomensgroepen. Waar hoge inkomens in de stad meer gesegregeerd wonen dan in het ommeland, geldt voor lage inkomens het omgekeerde. Het is dus niet zo dat tegenstellingen tussen inkomensgroepen altijd groter zijn binnen de stad dan in het ommeland.

De gemiddelde veranderingen van segregatie zijn gering voor zowel lage als hoge inkomens. De verandering in individuele steden kunnen wel groot zijn (figuur 9 en 10). In Groningen en Maastricht groeit de segregatie van zowel hoge als lage inkomens. In Den Bosch en Eindhoven neemt deze juist voor beide groepen af. Er zijn ook steden waar de segregatie van lage-inkomensgroepen toeneemt, en hoge inkomens meer gespreid gaan wonen. Dit is het geval in Amersfoort en Nijmegen. In Heerlen en Rotterdam is dit beeld juist omgekeerd; hier spreiden lage inkomens zich meer, terwijl hoge-inkomenssegregatie toeneemt.

De conclusie dat segregatie van lage inkomens niet of nauwelijks toeneemt, komt niet overeen met eerdere bevindingen van het SCP/CBS (2003). Dit verschil is te verklaren doordat de berekeningen op twee punten van elkaar afwijken. Ten eerste past het SCP/CBS deze index toe op de waardevaste lage-inkomensgrens, in tegenstelling tot de quintielgrens, zoals aangehouden in dit onderzoek (zie kader 'Inkomenongelijkheid' in het vorige hoofdstuk). Voor deze afwijking is bewust gekozen, om lage- en hoge-inkomenssegregatie te kunnen vergelijken. Een gevolg is dat de SCP-indexen iets hoger uitvallen dan de lage-inkomenssegregatie in deze studie, omdat de eerste een lager aantal huishoudens omvat in het lage extreem van het inkomenspectrum. Ten tweede wijkt het aantal beschouwde vierkanten licht af (zie kader 'Buurten en 500-bij-500-meter-vierkanten').

Ruimtelijke patronen van inkomensgroepen

Een segregatie-index die ongelijkheid tussen buurten in de stad uitdrukt in een cijfer, zegt niets over de ruimtelijke patronen van ongelijkheid. Waar liggen concentraties van lage- en hoge-inkomensbuurten binnen de stad? Liggen deze verspreid of juist bij elkaar? In welk type buurt treden de grote veranderingen op?

Om deze vragen te beantwoorden zijn verschillende aspecten van inkomensspreiding in kaart gezet voor drie regio's (zie figuur 10, 11 en 12): Den Haag/Rotterdam, Amsterdam en Arnhem/Nijmegen. De selectie is gebaseerd op twee criteria waarvan vermoed wordt dat deze invloed hebben op het inkomensverschil tussen buurten: inkomen en inkomensgroei van de stad, en ligging in Nederland. Amsterdam is gekozen vanwege de combinatie gemiddeld inkomen/grote groei; Rotterdam stelt hier laag inkomen/gemiddelde groei tegenover. Arnhem en Nijmegen liggen buiten de Randstad en hebben elk een vergelijkbare inkomenspositie.

In figuur 10, 11 en 12 is in kaart a telkens van elke regio het gestandaardiseerd huishoudinkomen per buurt weergegeven, voor het jaar 2000. Voor de kenner van de stad zal het patroon zeer herkenbaar zijn; ruimtelijke inkomensverschil-

Tabel 2. Segregatie van lage en hoge inkomens in stad en ommeland

	Lage-inkomensgroep		Hoge-inkomensgroep	
	Stand 2000	Ontwikkeling 1995-2000	Stand 2000	Ontwikkeling 1995-2000
Heel Nederland	24,3	0,2	29,4	0,5
Ommeland	25,3	-0,6	27,7	0,5
Heel Nederland	25,4	0,8	27,7	2,3

len kennen een lange traditie. Duidelijk is te zien dat binnen de stad buurten met eenzelfde inkomensniveau meestal bij elkaar gegroepeerd liggen. Den Haag is hier een goed voorbeeld van: hoge-inkomensbuurten in het noorden en langs de kust contrasteren met lage-inkomensbuurten in het zuiden. Verder is te zien dat de meest extreme inkomensniveaus (zowel hoog als laag) veel in de stad te vinden zijn, en maar weinig in de gebieden daaromheen. Dit wijst op grote contrasten tussen arme en rijke buurten in de stad, terwijl in het ommeland eerder sprake is van eenvormigheid. Dit beeld komt maar ten dele overeen met de segregatie-indexcijfers, die aan lijken te geven dat in de stad alleen hoge inkomens meer gesegregeerd zijn dan in het ommeland¹.

De inkomensgroei tussen 1995 en 2000 (kaarten 10b, 11b en 12b) laat echter een heel ander patroon te zien, dat geen verband heeft met de bestaande inkomensverdeling. Zo kenden alle stadscentra een grote inkomensgroei; geconcludeerd mag worden dat het goed gaat met de Nederlandse binnensteden. Ook zones dicht tegen het stadscentrum aan laten een hoge groei zien. Naar buiten toe slaat dit beeld om; hier is de inkomensgroei juist laag. Verrassend genoeg wordt dit patroon in vrijwel alle steden aangetroffen. Zo ontstaat een ruimtelijk patroon van inkomensgroei dat vaak overeenkomt met het klassieke beeld van de concentrische stad: het centrum en zijn directe omgeving worden rijker, de stadsrand wordt armer.

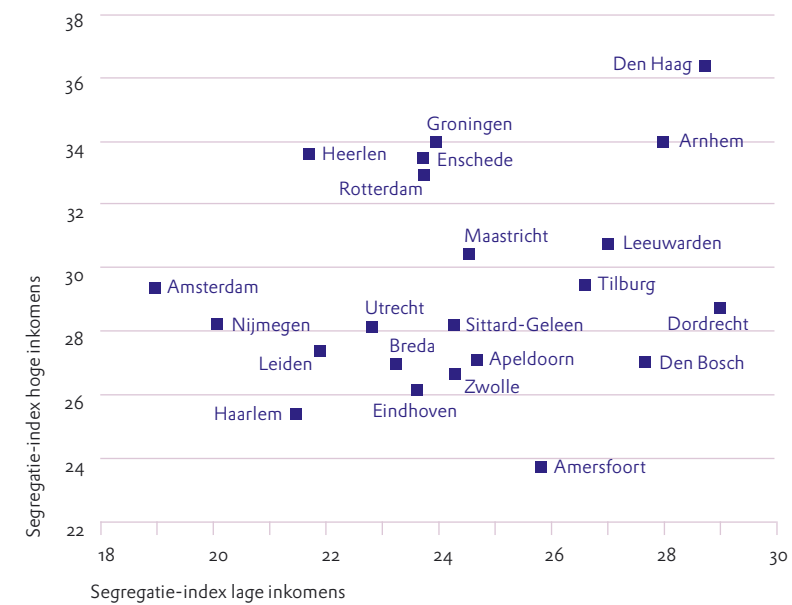
Er is een groot verschil tussen buurten buiten het centrum met een laag inkomen, en die met een hoog inkomen. Buurten met een laag gemiddeld inkomen (kaarten 10d, 11d en 12d) liggen ten eerste geconcentreerd in grote, aaneengesloten gebieden in de stad. Ten tweede concentreren lage-inkomensbuurten met groei zich in en nabij het centrum. Daarbuiten is, op een enkele uitzondering na, de inkomensgroei laag.

Hoge-inkomensbuurten vertonen een heel ander spreidingspatroon (kaarten 10c, 11c en 12c). Zij liggen versnipperd over stad en ommeland. Met name landschappelijk aantrekkelijke plaatsen zoals waterrijke gebieden rond Amsterdam en de Veluwezoom bij Arnhem kennen een hoog inkomen. Het groeipatroon van hoge-inkomensbuurten loopt ook meer uiteen dan dat van de lage-inkomensbuurten. Hoge-inkomenswijken in stadscentra groeien hard, maar daarbuiten zijn ook vele plekken aan te wijzen met hoge groei, zoals opnieuw de Veluwezoom, maar bijvoorbeeld ook vele buitenwijken in groei-kernen ten noorden van Rotterdam.

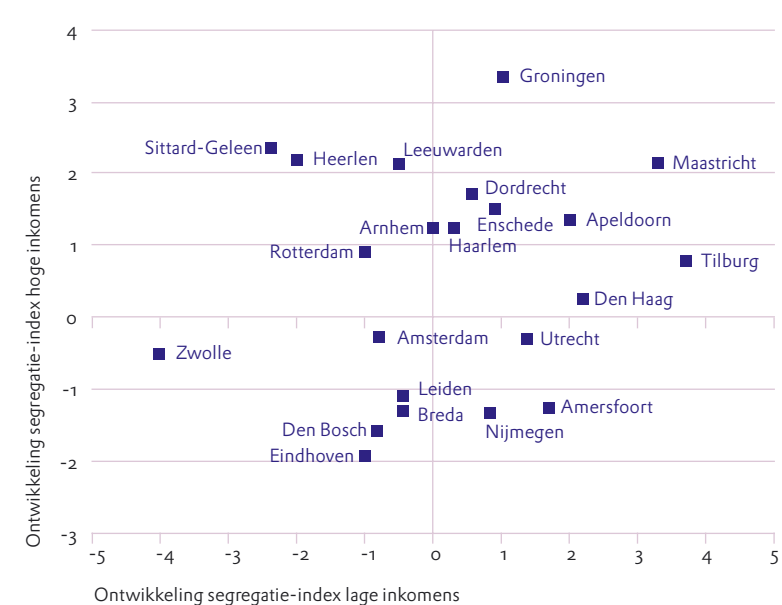
Naast deze overeenkomsten zijn er natuurlijk verschillen tussen de in kaart gebrachte steden. Allereerst is de opbouw van de bestaande inkomensverdeling in elke stad anders. In Rotterdam, Arnhem en Nijmegen liggen de twee rijke gebieden in de stad duidelijk buiten het centrum, terwijl in Den Haag en Amsterdam deze daar juist dicht tegenaan liggen. De hoge-inkomensgroei in Amsterdam vertaalt zich in een groot gebied met inkomensgroei, terwijl dit gebied in Rotterdam juist klein is. Opvallend is dat ondanks dit grote verschil in beide steden de groei zich in en nabij het centrum concentreert. In Amsterdam is een deel van de Bijlmer (zuid-oost) een uitzondering op het patroon van lage-inkomenswijken buiten het centrum zonder hoge groei (kaart 11d).

1. Omdat een ongelijkheidsmaat voor gemiddeld buurtinkomen in deze studie ontbreekt, is het lastig een relatie aan te geven tussen de ruimtelijke patronen en de segregatie-indexen te geven. Vingeroefeningen met ongelijkheidsmaten op basis van buurtinkomen wijzen inderdaad op grotere ongelijkheid binnen de stad dan daarbuiten, maar deze zijn verder buiten beschouwing gelaten.

Figuur 9a. Segregatie van lage en hoge inkomens

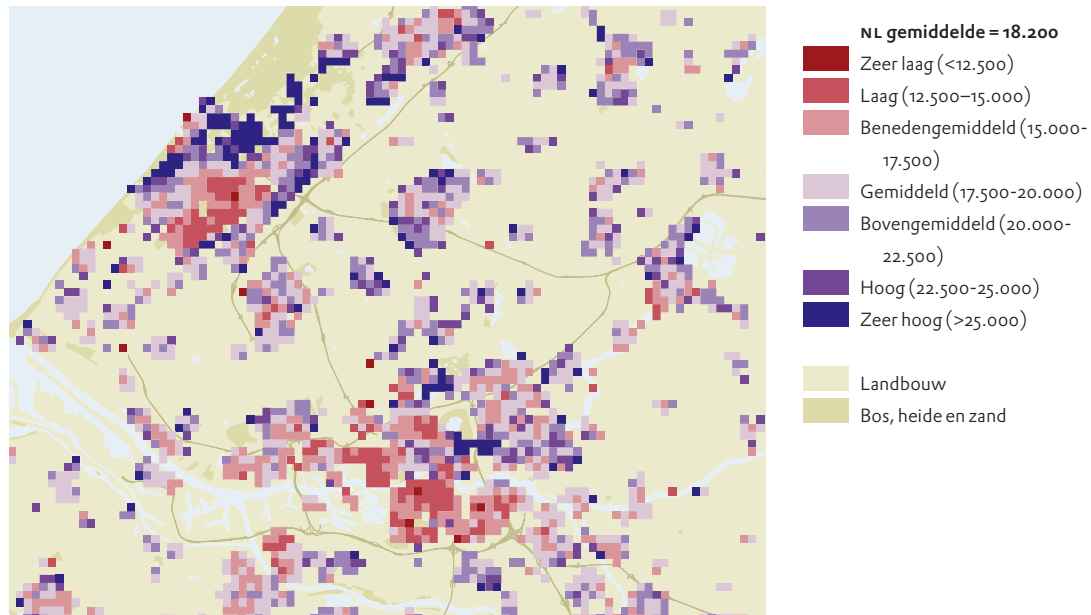

Figuur 9b. Ontwikkeling van segregatie

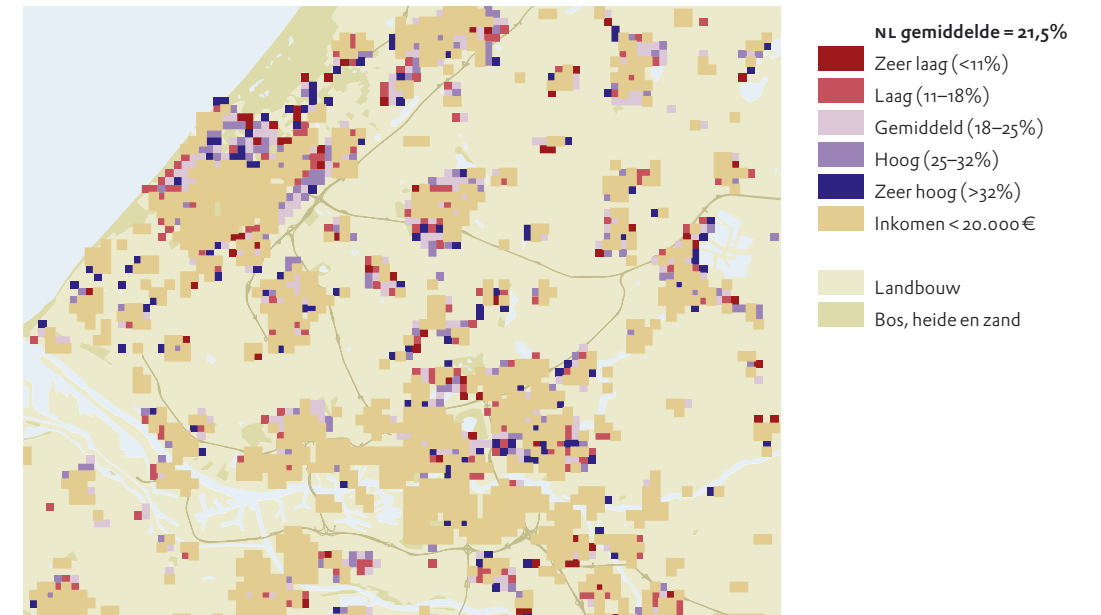

Bron: R10, bewerking RPB

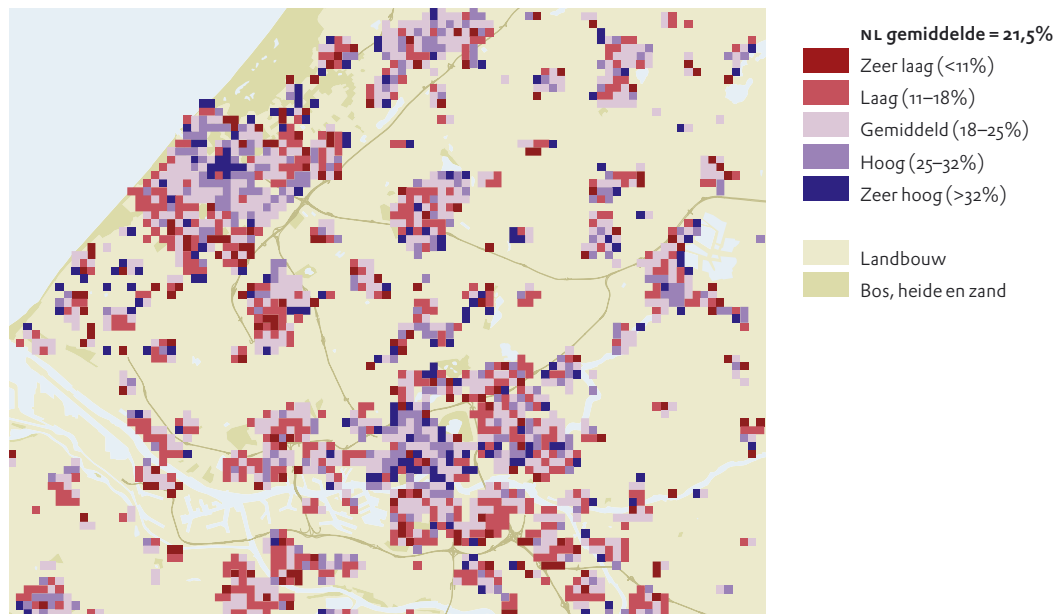
Figuur 10a. Inkomen in de regio Rotterdam/Den Haag (2000)

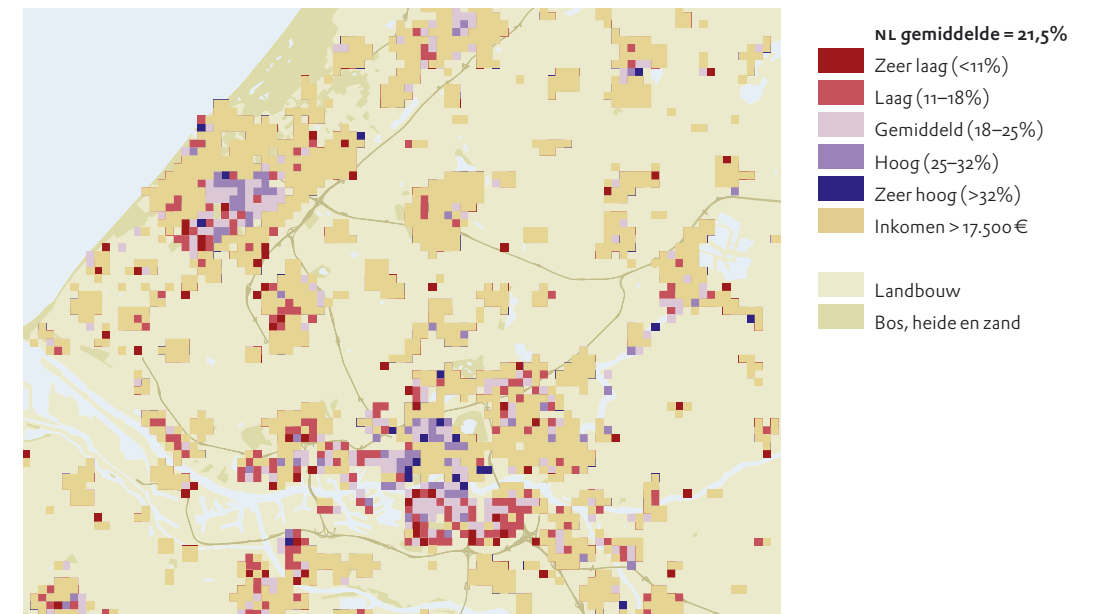
Figuur 10c. Inkomensgroei in hoge-inkomensbuurten in de regio Rotterdam/Den Haag (1995-2000)

Figuur 10b. Inkomensgroei in de regio Rotterdam/Den Haag (1995-2000)

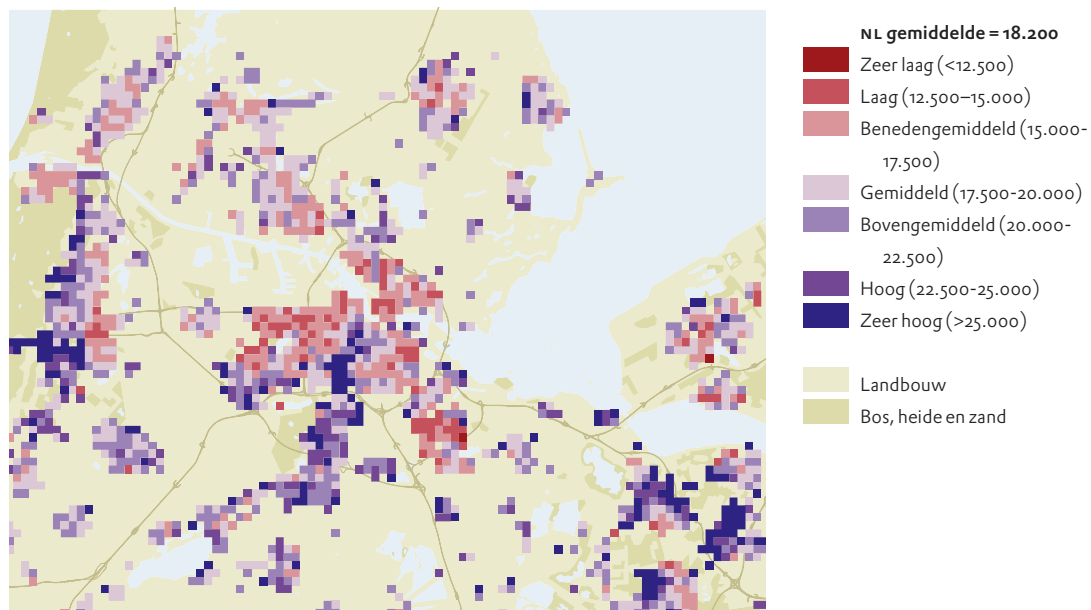
Figuur 10d. Inkomensgroei in lage-inkomensbuurten in de regio Rotterdam/Den Haag (1995-2000)

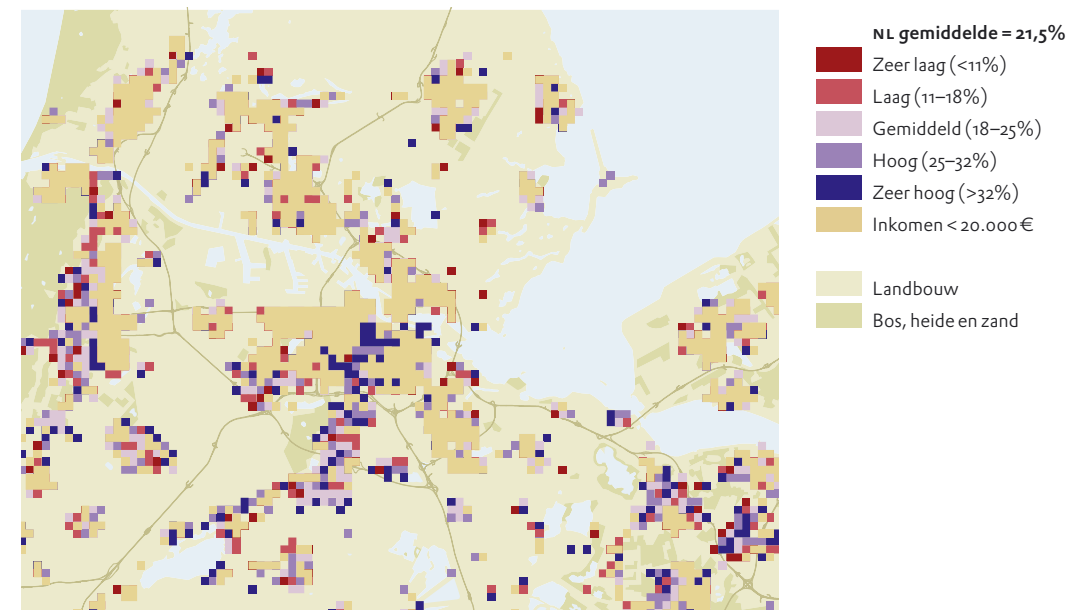
Bron: RIO, bewerking RPB

Bron: RIO, bewerking RPB

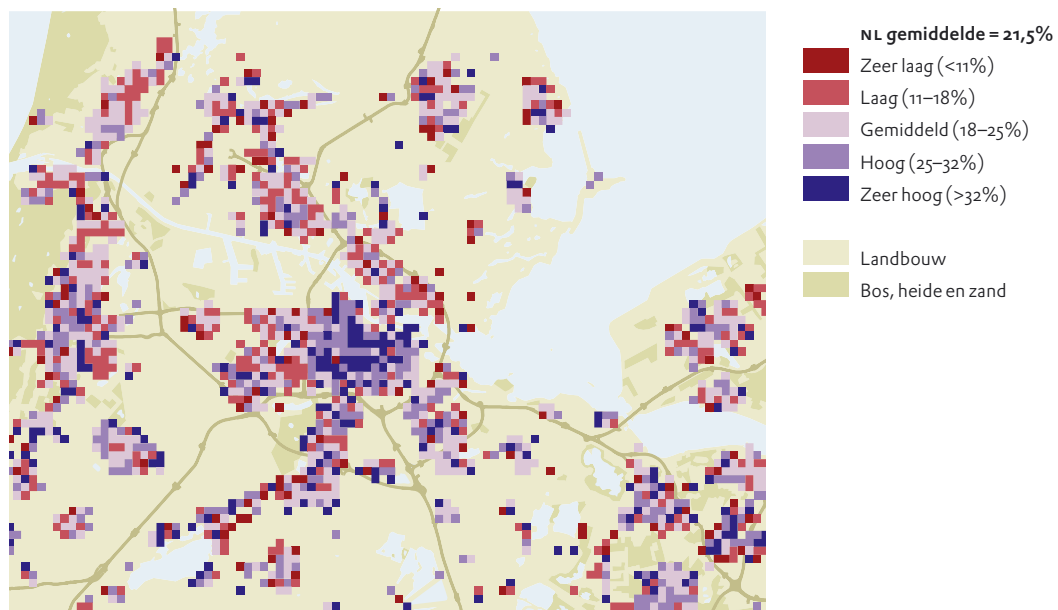
Figuur 11a. Inkomen in de regio Amsterdam (2000)

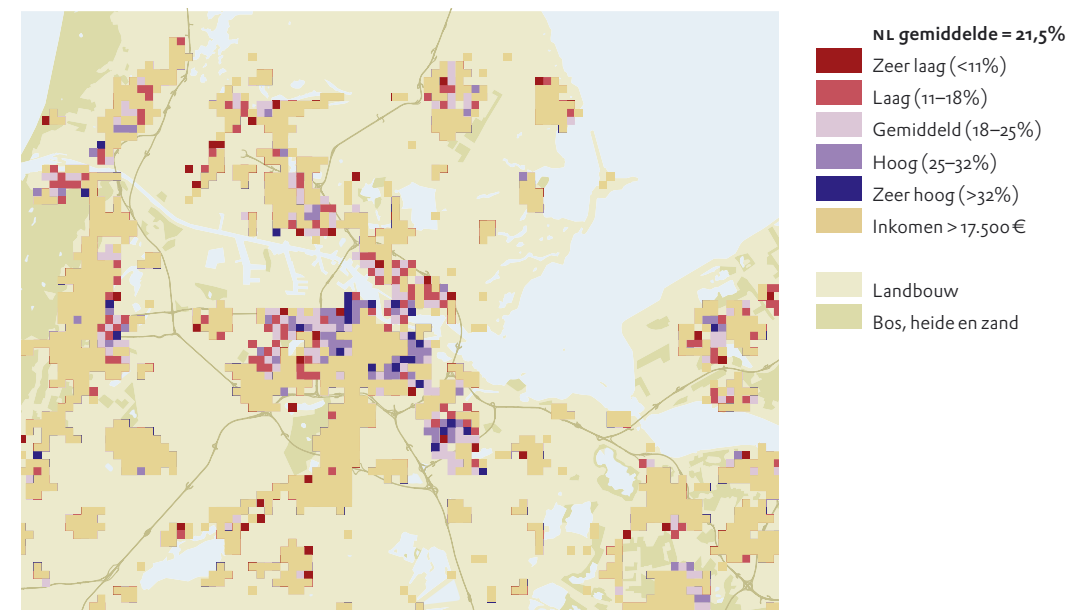
Figuur 11c. Inkomensgroei in hoge-inkomensbuurten in de regio Amsterdam (1995-2000)

Figuur 11b. Inkomensgroei in de regio Amsterdam (1995-2000)

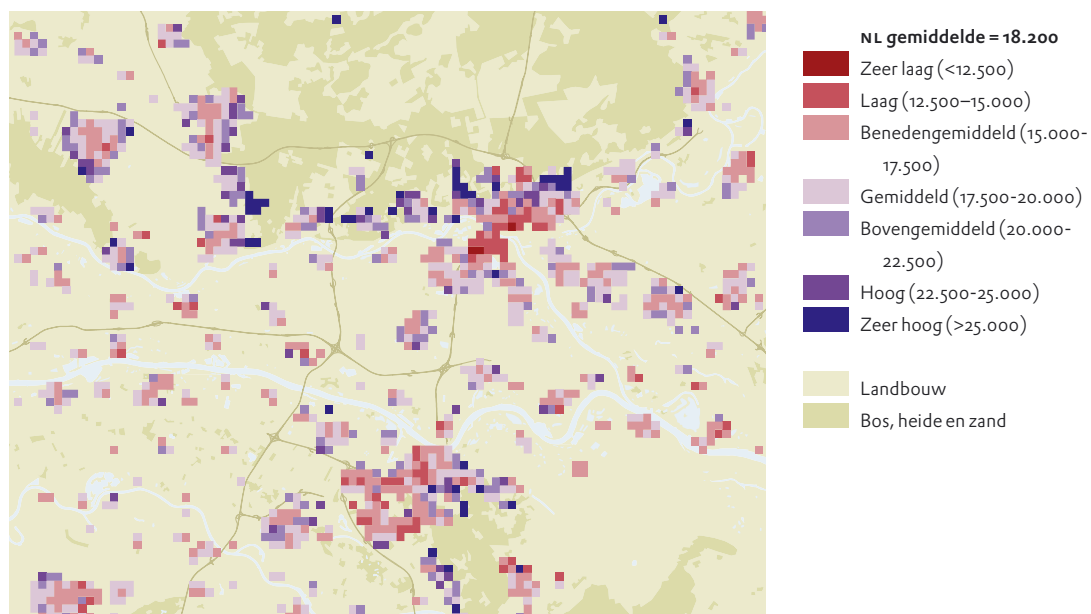
Figuur 11d. Inkomensgroei in lage-inkomensbuurten in de regio Amsterdam (1995-2000)

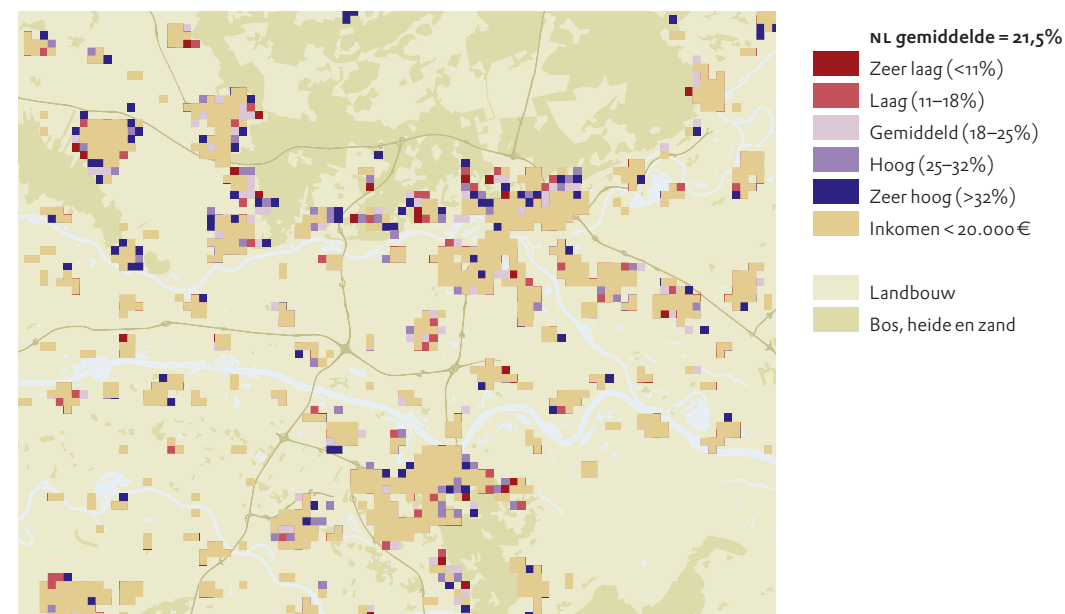
Bron: RIO, bewerking RPB

Bron: RIO, bewerking RPB

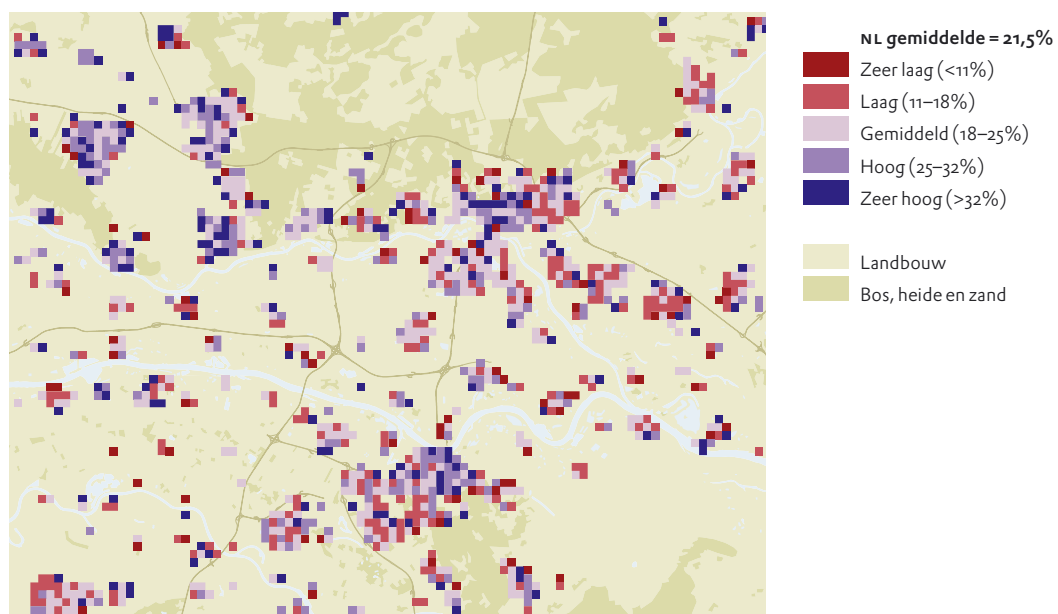
Figuur 12a. Inkomen in de regio Arnhem/Nijmegen (2000)

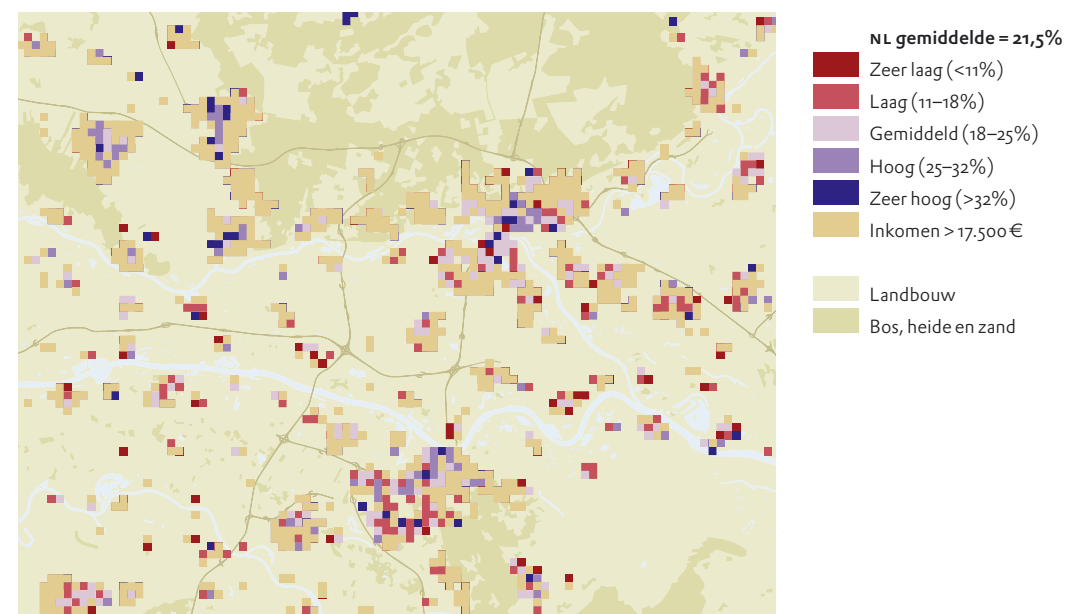
Figuur 12c. Inkomensgroei in hoge-inkomensbuurten in de regio Arnhem/Nijmegen (1995-2000)

Figuur 12b. Inkomensgroei in de regio Arnhem/Nijmegen (1995-2000)

Figuur 12d. Inkomensgroei in lage-inkomensbuurten in de regio Arnhem/Nijmegen (1995-2000)

Bron: RIO, bewerking RPB

Bron: RIO, bewerking RPB

Buurten zijn dus te karakteriseren aan de hand van het huidige inkomensniveau en de groei die de buurt ondergaat. In figuur 13a is een poging gedaan deze gecompliceerde werkelijkheid vereenvoudigd weer te geven voor de regio Den Haag/Rotterdam; de inkomensbuurten zijn verdeeld in negen categorieën. Deze categorieën zijn opgebouwd uit de kruising van drie indelingen: buurten met een laag, gemiddeld of hoog inkomen (2000), en buurten met een lage-, gemiddelde- of hoge-inkomensgroei (1995–2000).

De gedachte achter deze opzet is dat buurten een cyclus van verval en upgrading doormaken, waardoor de inkomenssamenstelling van de buurten in de stad aan continue verandering onderhevig is. Een buurt met een laag inkomen kan wel degelijk in trek zijn en een proces van 'upgrading' doormaken, uitgedrukt in een hoge-inkomensgroei. Tegelijk kan een minder populaire midden-inkomenswijk juist een proces van verval doormaken, wat zich openbaart in lage groeicijfers.

De variatie per buurt blijkt dusdanig groot te zijn dat een ruimtelijk patroon moeilijk herkenbaar is. Om die reden zijn de gegevens in figuur 13b gegeneraliseerd, waardoor op een iets hoger schaalniveau een eenduidiger beeld ontstaat. Figuren 13c en d presenteren de gegeneraliseerde inkomensbuurten voor Amsterdam en Arnhem/Nijmegen.

De kaarten laten een aantal patronen zien.

- Grote delen van de stad kenmerken zich door een laag inkomensniveau gecombineerd met een gemiddelde groei. Het lage inkomensniveau blijkt dus geen belemmering te zijn voor veel buurten om mee te kunnen liften met de algemene inkomensontwikkeling van Nederland.
- Buurten met een lage-inkomensgroei liggen vooral aan de rand van de steden, zoals eerder geconstateerd. Enkele van deze plekken kennen nu al een laag inkomen, en zijn dan ook te beschouwen als meest risicovol voor het ontstaan van probleemwijken. In Rotterdam bevinden ze zich aan de zuidrand van de stad; Amsterdam-Noord en de zuidrand van Nijmegen vallen ook in deze categorie.
- Dicht bij het centrum liggen juist de buurten met een grote inkomensgroei; dit zijn zowel lage-, midden- als hoge-inkomensbuurten. In Amsterdam reikt de invloed van het centrum ver; in Rotterdam en Den Haag is de positieve invloed van de centrale ligging beperkt tot een kleiner gebied.
- Buiten de stad is sprake van een gelijkvormige inkomensopbouw. De meeste kernen hebben een gemiddeld inkomen. Regionale verschillen in inkomensgroei zijn echter markant. De groeikernen rond Rotterdam tonen in meerderheid lage groeicijfers. Rond Amsterdam is aan de zuidrand sprake van gemiddelde groei, terwijl in de richting van de Zaanstreek ook lage groei de overhand heeft. Rond Arnhem/Nijmegen is een gevarieerd beeld zichtbaar.

Menging van inkomens binnen de buurt

Niet alleen tussen de buurten verschillen de inkomens, ook binnen een buurt wonen huishoudens met uiteenlopende inkomens. Sommige buurten kennen een eenzijdige inkomensopbouw van alleen hoge, midden of lage inkomens. In andere zijn bijna alle inkomensgroepen wel enigszins vertegenwoordigd. Het karakter van de buurt hangt mede samen met de mate waarin verschillende inkomensgroepen naast elkaar wonen.

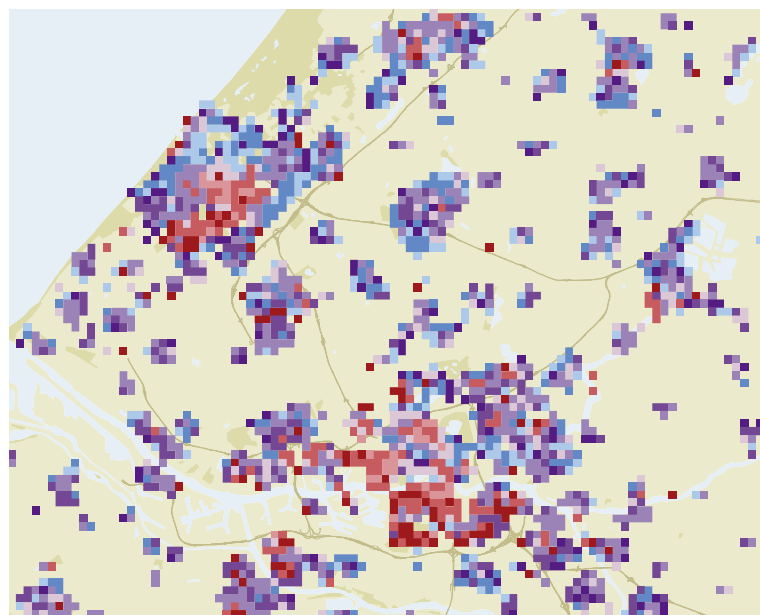
Om deze menging in beeld te brengen, is voor elke buurt een zogenaamde entropie-index berekend, een mengingsindex berekend op basis van vijf inkomensgroepen. Deze groepen lopen op van lage, midden-lage, midden, midden-hoge naar hoge inkomens, volgens dezelfde quintieldefinitie die is gehanteerd voor de lage- en hoge-inkomensgroepen eerder in het onderzoek. Van een optimale menging is sprake als elke inkomensgroep evenveel vertegenwoordigd is in de buurt, dus elk met 20 procent. De mengingsindex heeft in dit geval waarde 1. Bij waarde 0 komt alleen één inkomensgroep in de buurt voor (zie bijlage 5).

Figuren 14, 15 en 16 geven de mengingsindex weer voor de drie regio's. Te zien is dat alle steden veel eenzijdig opgebouwde buurten hebben, terwijl in de dorpen in het ommeland vaak sprake is van gemengde buurten. Ook bij de toename en afname van menging is er een grote tegenstelling tussen de buurten; sommige buurten ontmengen, en bij andere vindt juist menging plaats. In Rotterdam is duidelijk te zien dat buurten ten noorden van de Maas verder gemengd raken, terwijl het zuiden juist ontmengt. Ook bij de zuidrand van het centrum in Den Haag is sprake van een tendens van menging.

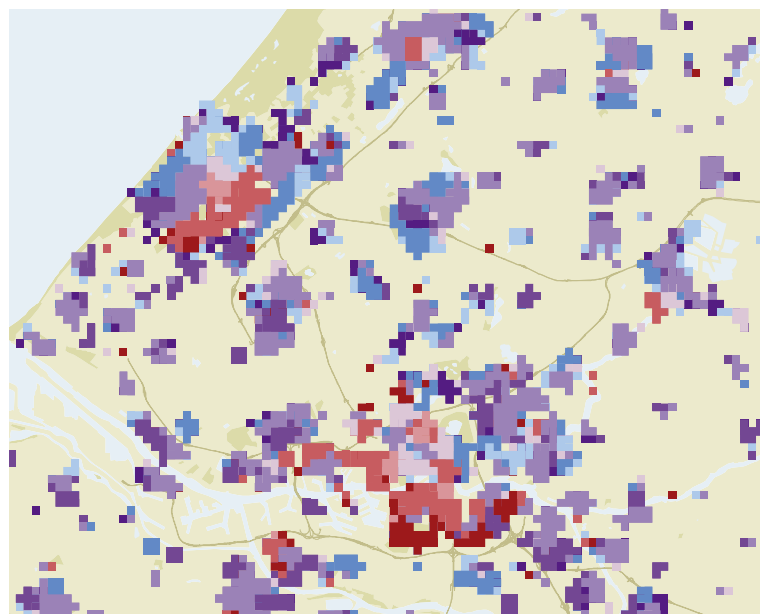
Deze patronen hebben een logische relatie met de inkomensgroei en het bestaande inkomensniveau. Wijken met een laag gemiddeld inkomen waar veel groei plaatsvindt, zullen te maken hebben met een groeiend aandeel midden en hoge inkomens. Omdat dit aandeel aanvankelijk laag was, vindt dus menging plaats. Dit is bijvoorbeeld het geval in de zuidrand van het centrum van Den Haag en in grote delen rond het centrum van Rotterdam en Amsterdam. Dezelfde hoge-inkomensgroei in een wijk waar het inkomen al hoog lag, leidt juist tot ontmenging. Dit is te zien in de noordrand van Den Haag en Arnhem. Aan de andere kant zijn de lage-inkomenswijken in bijvoorbeeld Rotterdam-Zuid getuige van een groeiend aandeel lage inkomens. Ook hier vindt dus ontmenging plaats.

Bij deze beelden zijn wel enkele kanttekeningen te plaatsen. Ten eerste is de verandering van de mate van menging klein ten opzichte van de bestaande situatie. Ten tweede is menging in absolute zin in vrijwel geen enkele buurt in Nederland volledig. Dit kan worden nagegaan door toepassing van het criterium dat elke inkomensgroep met minimaal 15 procent en maximaal 25 procent vertegenwoordigd moet zijn. Slechts drie procent van alle buurten voldoet aan dit criterium.

Figuur 13a. Buurttype naar inkomensniveau (2000) en inkomensgroei (1995–2000) in de regio Rotterdam/Den Haag

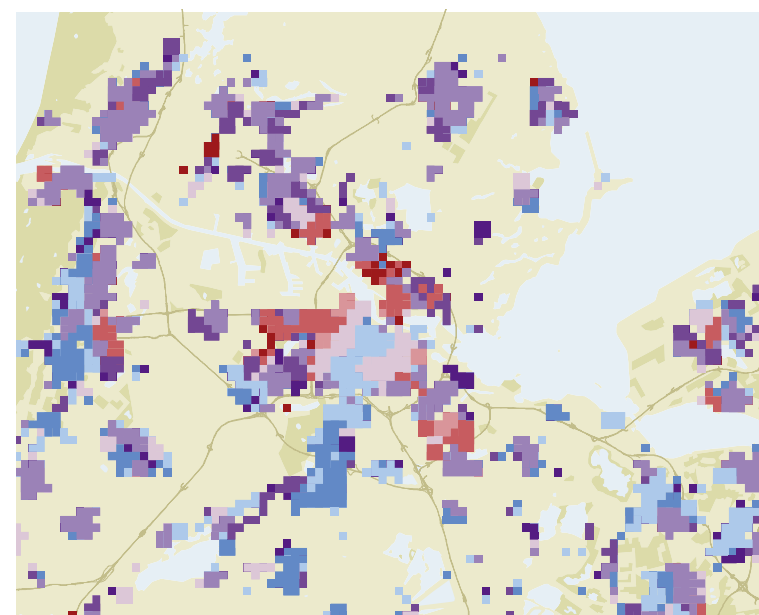
Figuur 13b. Buurttype naar inkomensniveau (2000) en inkomensgroei (1995–2000) in de regio Rotterdam/Den Haag, gegeneraliseerd²

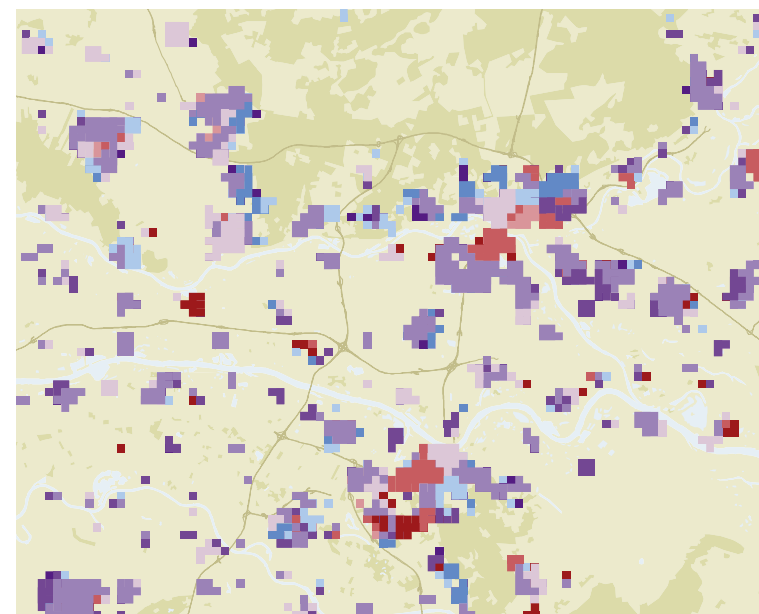
² De generalisatie is uitgevoerd door op elk vierkant een filter te leggen dat ook de acht meest nabije vierkanten omvat. De waarde die binnen dit filter het meeste voorkomt, wordt toegekend aan het betreffende vierkant.

Bron: R10, bewerking RPB

Figuur 13c. Buurttype naar inkomensniveau (2000) en inkomensgroei (1995–2000) in de regio Amsterdam, gegeneraliseerd

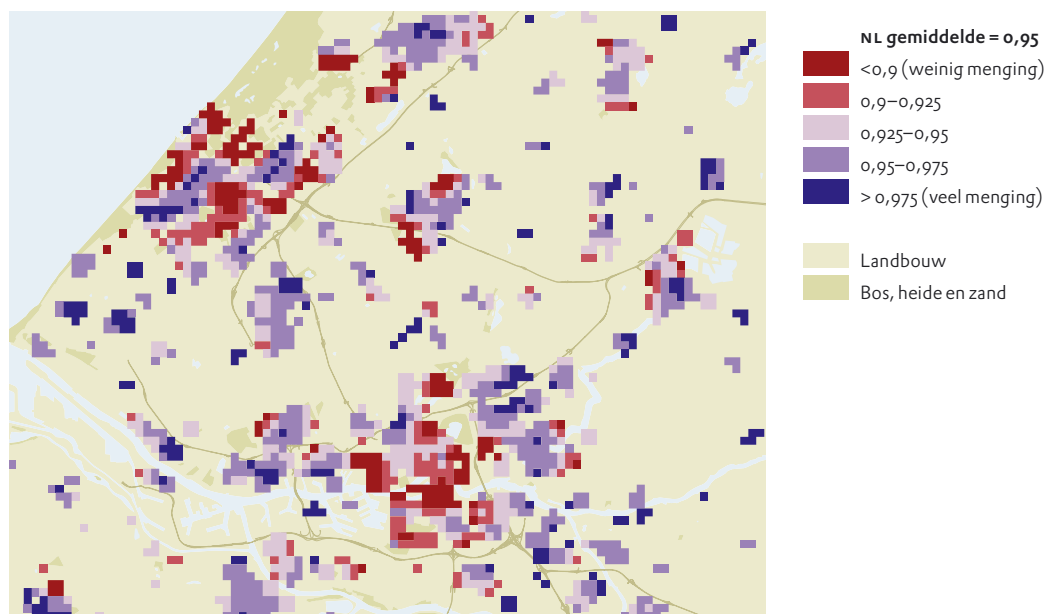

Figuur 13d. Buurttype naar inkomensniveau (2000) en inkomensgroei (1995–2000) in de regio Arnhem/Nijmegen, gegeneraliseerd

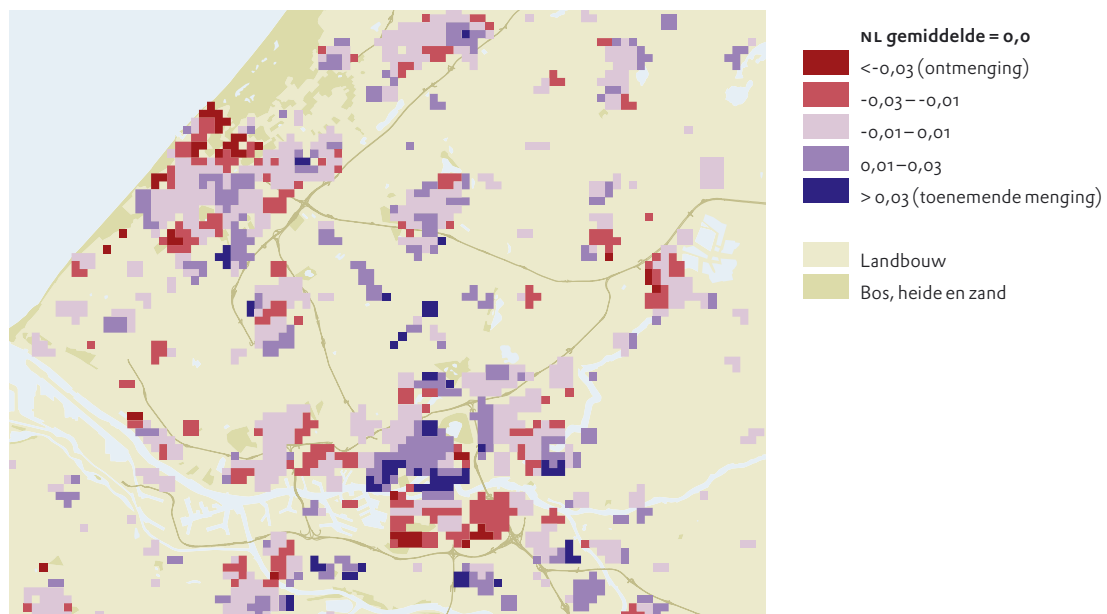

Bron: R10, bewerking RPB

Figuur 14a. Menging van inkomensgroepen op buurtniveau in de regio Rotterdam/Den Haag (2000)

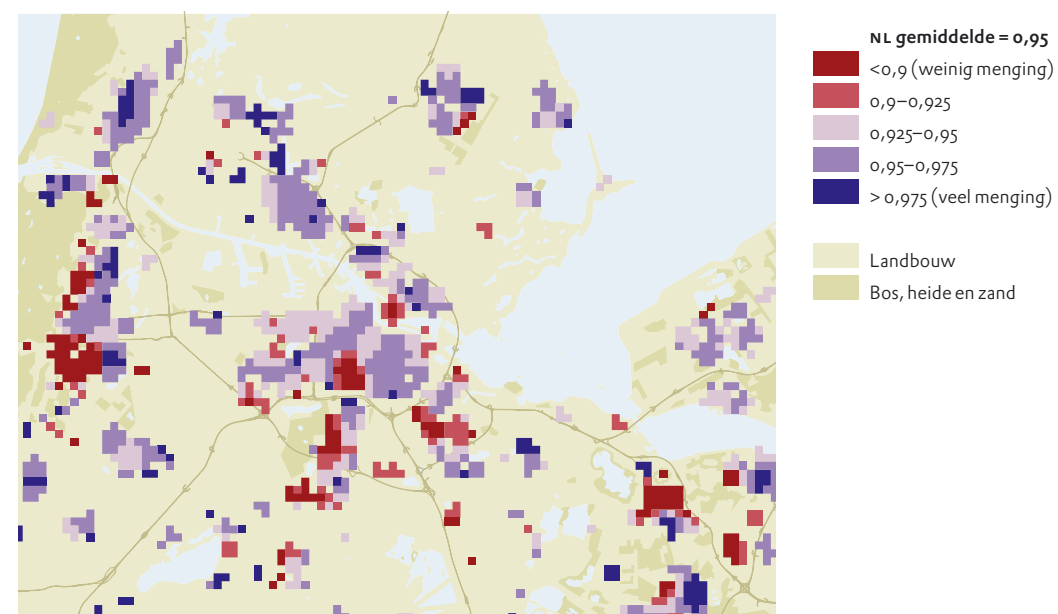

Figuur 14b. Ontwikkeling menging van inkomensgroepen op buurtniveau in de regio Rotterdam/Den Haag (2000)

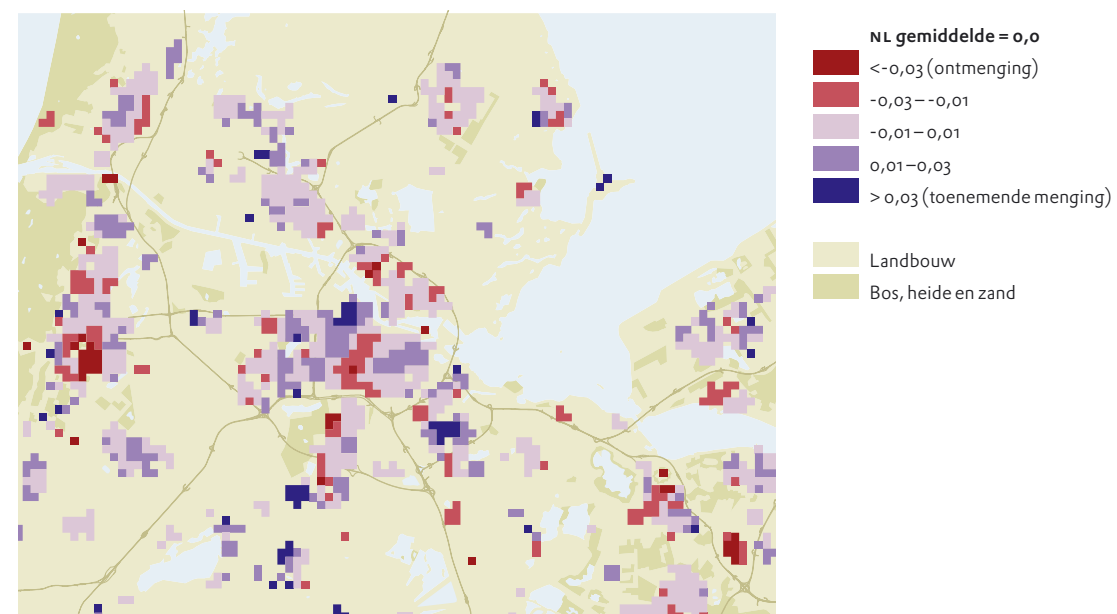

Bron: R10, bewerking RPB

Figuur 15a. Menging van inkomensgroepen op buurtniveau in de regio Amsterdam (2000)

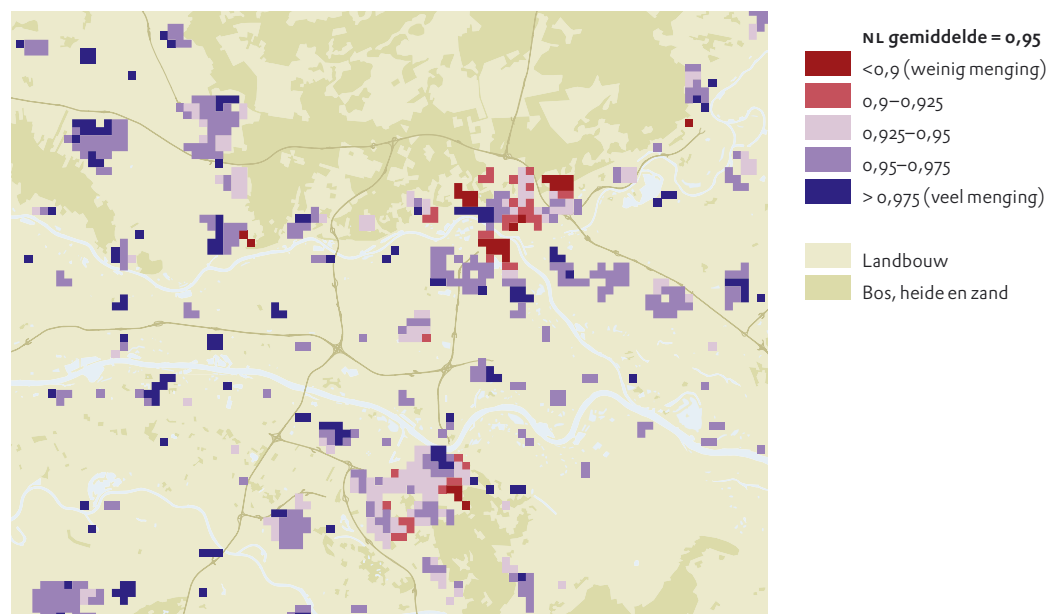

Figuur 15b. Ontwikkeling menging van inkomensgroepen op buurtniveau in de regio Amsterdam (2000)

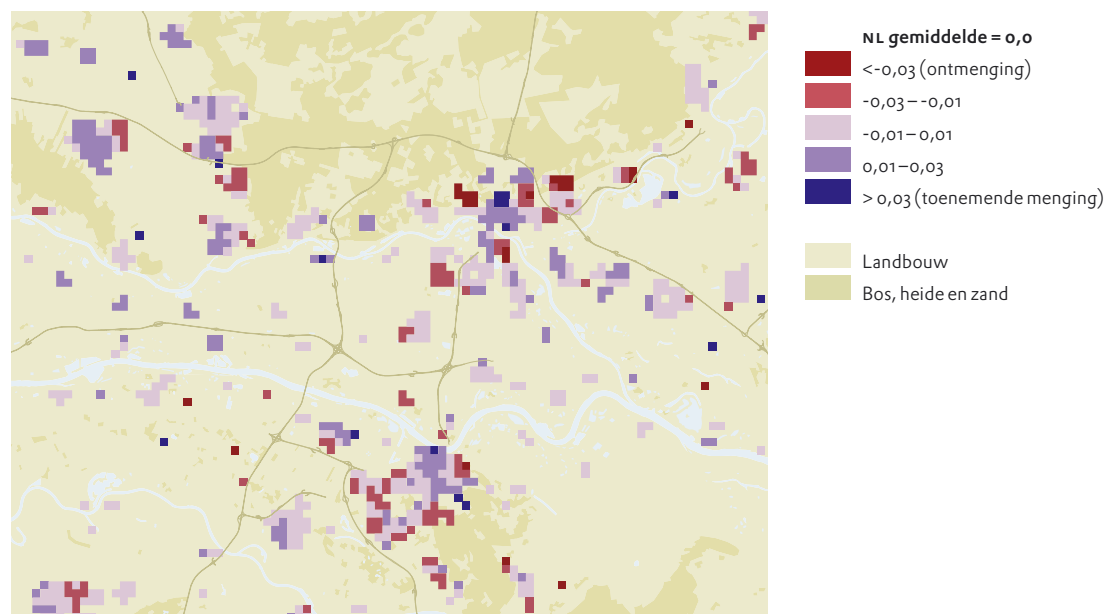

Bron: R10, bewerking RPB

Figuur 16a. Menging van inkomensgroepen op buurtniveau in de regio Arnhem/Nijmegen (2000)

Figuur 16b. Ontwikkeling menging van inkomensgroepen op buurtniveau in de regio Arnhem/Nijmegen (2000)

Bron: RIO, bewerking RPB

Samenvatting

In de stad zijn de inkomensverschillen tussen buurten in sommige gevallen groter dan in het ommeland. Zo wonen hoge inkomens in de stad meer gesegregeerd, en is het verschil tussen gemiddelde inkomens op buurtniveau er groter. Lage-inkomenssegregatie is in de stad echter ongeveer even hoog als in het ommeland. Hoge inkomens wonen dus meer gesegregeerd dan lage inkomens en dit geldt voor de stad in sterkere mate dan daarbuiten.

Segregatie van lage- en hoge-inkomensgroepen is tussen 1995 en 2000 niet beduidend toegenomen. Dit is in tegenspraak met eerdere bevindingen, die wijzen op een toenemende segregatie van lage inkomens (SCP 2003). De tegenstelling in deze uitkomsten is te verklaren door kleine methodische afwijkingen en de daarmee verbonden gevoeligheid van de segregatie-index.

Per stad verschilt het beeld van segregatie. Den Haag en Arnhem zijn zowel voor lage als hoge inkomens de meest gesegregeerde steden, Nijmegen en Haarlem het minst. Steden tonen geen eenduidig beeld wat betreft de toe- en afname van segregatie. Ook is er weinig verband te ontdekken tussen de hoogte en de ontwikkeling van lage- en hoge- inkomenssegregatie.

In de stad concentreert de inkomensgroei zich in buurten in of nabij het stadscentrum. Zowel hoge- als lage-inkomensbuurten vertonen hier allemaal een hoge-inkomensgroei. Hoewel dit patroon in alle steden is terug te vinden, is het 'groeigebied' rondom het centrum groter in een stad met een hoge-inkomensgroei, zoals Amsterdam, dan in steden met een lager groeicijfer, zoals Rotterdam en Den Haag.

Voor stadsbuurten die verder van het centrum liggen, is de inkomensgroei mede afhankelijk van het bestaande inkomensniveau. Lage-inkomensbuurten buiten het centrum vertonen zonder uitzondering een lage- of gemiddelde-inkomensgroei; hoge groeicijfers komen hier niet voor. Kennelijk zijn deze buurten niet aantrekkelijk genoeg om meer hoge inkomens aan zich te binden. Hoge-inkomensbuurten buiten het centrum laten daarentegen wisselende groeicijfers zien. De duurdere stadsrandmilieus blijken aantrekkelijk te zijn voor hoge inkomens.

Buiten de stad is de inkomensopbouw minder gevarieerd: veel gemiddelde-, en redelijk veel hoge-inkomensbuurten. In de meeste gebieden komt hier ook geen verandering in, behalve in een aantal groeikernen, zoals rond Rotterdam.

Op buurtniveau vindt vrijwel nergens volledige menging plaats van de verschillende inkomensgroepen. In de stad is door de grotere tegenstelling tussen buurten minder vaak sprake van menging dan daarbuiten. Door inkomensverschuiving van de stadsrand naar het stadscentrum worden lage-inkomenswijken in het centrum juist meer gemengd, terwijl aan de stadsrand sprake is van ontmenging. Steden variëren onderling wel wat karakter betreft: zo kent Amsterdam meer gemengde buurten dan de andere steden.

Woningvoorraad en inkomensspreiding

Inleiding

De spreiding van inkomensgroepen hangt direct samen met de prijzen van de woningen. In het algemeen geldt: hoe duurder een woning, hoe hoger het inkomen van de bewoners zal zijn. Een concentratie van dure eengezinswoningen levert dan ook een concentratie op van hoge inkomens.

De meeste steden hebben geconstateerd dat het grote aandeel lage inkomens samenhangt met het grote aandeel aan sociale huurwoningen. In veel steden wordt dan ook beleid gevoerd om het aandeel in deze categorie terug te brengen ten gunste van dure koopwoningen. Hiermee zou worden bereikt dat de inkomenssamenstelling van de stad als geheel evenwichtiger wordt. Als de nieuwbouw van dure koopwoningen echter geconcentreerd plaatsvindt op een aantal specifieke plekken, zou dit op buurniveau juist tot meer segregatie kunnen leiden.

In dit hoofdstuk concentreren we ons op de vraag in hoeverre de samenstelling van de woningvoorraad bijdraagt aan de inkomensverhoudingen tussen stad en ommeland in het algemeen, en tussen buurten binnen de stad in het bijzonder.

In de volgende paragraaf worden ontwikkelingen op het niveau van stad en ommeland geanalyseerd. Bestaat er een verband tussen het aandeel lage inkomens en een aantal woningkenmerken? En zijn veranderingen in de woningvoorraad samengegaan met een veranderende inkomenssamenstelling? De paragraaf daarna bekijkt of de spreiding van inkomens op buurniveau wordt beïnvloed door de huidige spreiding van woningtypen. Kent elke stad een eenduidige relatie tussen woningvoorraad en inkomen op buurniveau? En kan daaruit de conclusie worden getrokken dat een naar woningtype gesegregeerd gebouwde stad een grotere segregatie van inkomensgroepen heeft? De een na laatste paragraaf gaat in op de samenstelling van inkomens en woningvoorraad op uitleglocaties. In hoeverre wijken nieuwbouwwijken af van de stad als geheel, en in hoeverre beïnvloedt dit de inkomensspreiding in de rest van de stad? Het hoofdstuk sluit af met een samenvatting van de belangrijkste bevindingen.

Woningvoorraad en inkomen in stad en ommeland

De woningvoorraad in steden wijkt op een aantal fundamentele punten af van die in de omliggende gemeenten en in de rest van Nederland (tabel 3). Sociale huurwoningen en meergezinswoningen zijn in de stad oververtegenwoordigd, terwijl het aandeel koopwoningen en eengezinswoningen relatief klein is. Daarnaast zijn er in de stad meer kleine woningen te vinden. De stad kent ook

een ouder woningbestand dan het ommeland; het aandeel vooroorlogse woningen is er relatief groot. Woningen uit de periode 1945–1970 komen in stad en ommeland evenveel voor, terwijl woningen uit de periode 1971–1990 meer in het ommeland te vinden zijn. Nieuwbouw van na 1990 is in beide gebieden even groot¹.

Deze kenmerken uiten zich in een markant prijsverschil van de woning. In steden ligt de woz-waarde (wet Waardering Onroerende Zaken) in 2000 gemiddeld 24 procent lager dan in het ommeland.

In de periode 1995–2000 zijn veel verschillen in de woningvoorraad juist kleiner geworden, precies zoals door de meeste steden wordt nagestreefd. Het aandeel koopwoningen in de stad is in 2000 5,5 procent hoger dan in 1995. Hoewel dit woningtype ook groeide in het ommeland, was deze groei hier beduidend lager, waardoor de voorsprong ten opzichte van de stad iets werd verkleind. Het aandeel eengezinswoningen fluctueert aanzienlijk minder. In de stad is een lichte stijging, en in het ommeland een lichte daling te zien. Nieuwbouw blijkt in iets grotere mate plaats te vinden in het ommeland.

Op het eerste gezicht komen de woningvoorraadkenmerken overeen met de eerder geconstateerde inkomensverschillen tussen stad en ommeland (zie tabel 1 in het tweede hoofdstuk). Het ligt voor de hand de lagere inkomens in de stad te koppelen aan het hoge aandeel sociale huur- en meergezinswoningen. Ook de ontwikkelingen in de jaren 1995–2000 lijken op een direct verband te wijzen; de afname van het verschil in bovengenoemde woningtypen is een plausibele verklaring voor de afname van inkomensverschillen tussen stad en ommeland.

Per stad of stadsgewest blijkt het beeld van veel huur- en weinig koopwoningen in de stad veel genuanceerder te liggen (tabel 4). Een vergelijking tussen steden leert dat Rotterdam en Amsterdam inderdaad een bijzonder laag aandeel koopwoningen kennen, maar dat er in steden als Amersfoort of Haarlem juist veel koopwoningen staan.

Ook het verschil tussen stad en ommeland varieert per stadsgewest. Amsterdam en Maastricht vertonen de grootste afwijking van het aandeel koopwoningen ten opzichte van hun omgeving. Bij Amsterdam ligt dat voor de hand; de stad kent immers een erg laag aandeel koopwoningen (18,3 procent). Maastricht heeft van zichzelf juist een relatief groot aandeel koopwoningen (38,8 procent), maar door het zeer hoge aandeel koopwoningen rond Maastricht (75,5 procent) is het verschil tussen de stad en de omgeving toch nog groot. Het is dus niet zo dat een hoog aandeel koopwoningen in de stad, gepaard gaat met een groot verschil tussen de stad en het ommeland.

In alle steden neemt het aandeel koopwoningen toe, ongeacht de bestaande verhoudingen tussen koop en huur. De ontwikkeling van het aandeel meergezinswoningen is minder consistent. In sommige steden vindt namelijk een lichte toename plaats (Eindhoven en Den Bosch), in andere juist een afname (Groningen, Den Haag). Voor geen van beide variabelen is de groei te relateren aan het bestaande aandeel, met andere woorden: het is dus niet zo dat het aandeel koopwoningen harder groeit in steden waar er tot nog toe weinig van waren.

1. Beter zou zijn om woningkenmerken specifiek te definiëren. Koopwoningen zijn er namelijk in verschillende typen en prijsklassen, die een verschillend effect zullen hebben op inkomensspreiding. Omdat deze data op buurtniveau niet voor handen zijn, is ook voor de analyse op stadsniveau gekozen voor een aantal algemene kenmerken zoals koop/huur, meergezins/eengezins, en de bouwperiode.

Tabel 3. Kenmerken woningvoorraad in stad en ommeland (1995–2000)

WONINGTYPE	AANDEEL VAN TOTALE WONINGVOORRAAD (in %)				Afwijking stad ten opzichte van ommeland		Nederland	
	Stad		Ommeland		Stand	Ontwikkeling	Stand	Ontwikkeling
	2000	1995–2000	2000	1995–2000	2000	1995–2000	2000	1995–2000
Koop	43,1	+5,5	62,5	+2,9	-19,4	+2,6	52,7	+4,2
Particuliere huur	14,4	-2,9	8,6	-1,7	5,8	-1,2	11,5	-2,4
Sociale huur	42,4	-2,6	28,9	-1,2	13,6	-1,4	35,8	-1,8
Eengezins	58,0	+0,1	82,9	-0,4	-24,9	+0,5	70,9	+0,2
Meergezins	42,0	-0,1	17,1	+0,4	24,9	-0,5	29,1	-0,2
Eén of twee kamers	12,7	-0,2	7,4	-0,1	5,3	-0,1	9,2	-0,6
Drie kamers	21,7	+0,7	13,7	+0,7	8,0	+0,0	18,8	+0,6
Vier kamers	35,5	-0,4	36,4	-0,9	-0,9	+0,4	35,3	-1,8
Vijf kamers	20,1	+0,2	27,2	+0,2	-7,1	+0,0	24	+0,2
Zes of meer kamers	10,0	-0,3	15,3	+0,0	-5,3	-0,3	12,6	+1,5
Bouwperiode voor 1945	27,4	-1,9	17,2	-1,3	10,3	-0,6	22,9	-1,7
Bouwperiode 1945–1970	31,8	-2,2	31,6	-2,3	0,2	+0,1	30,1	-2,3
Bouwperiode 1971–1990	30,0	-1,9	39,4	-2,7	-9,3	+0,8	35,2	-2,3
Bouwperiode na 1990	10,8	+6,0	11,9	+6,2	-1,1	-0,2	11,9	+6,4
woz-waarde (x 1.000 euro)	71.2		93.2				80	

Het landelijke beeld van naar elkaar toe groeiende kenmerken van de stedelijke woningvoorraad, is wat betreft het aandeel koopwoningen in alle steden terug te vinden (op twee uitzonderingen na: Den Haag en Enschede). Voor meergezinswoningen fluctueert het beeld tussen stadsgewesten; bij het ene neemt het verschil toe, bij het andere af.

Welke relatie bestaat er nu tussen de woningvoorraad en de inkomensopbouw? Tussen steden onderling blijkt er in bepaalde gevallen een relatie te zijn tussen de bestaande woningkenmerken en de inkomensopbouw. Zo toont het aandeel koopwoningen een redelijke correlatie met het aandeel lage inkomens; hoe meer van het een, hoe minder van het ander (figuur 17a). Ook het aandeel meergezinswoningen correleert met de aanwezigheid van lage-inkomensgroepen: steden met een hoog aandeel meergezinswoningen herbergen meer lage-inkomensgroepen. Voor hoge inkomens zijn dergelijke correlaties minder groot. Wat de ontwikkeling betreft, lijkt er zelfs geen enkele relatie te bestaan. Verwacht zou mogen worden dat steden met een grote toename van koopwoningen, een grote toename laten zien van hoge inkomens en een grote afname van lage inkomens. Dit blijkt echter niet uit de correlatieanalyses.

De correlatie tussen woningkenmerken en inkomensopbouw in de steden wordt vertroebeld door de invloed van de regionale ligging op deze data. Het is dus niet zo dat een stad met een hoog aandeel sociale huurwoningen automatisch een gemiddeld laag inkomen of een hoog aandeel lage inkomens heeft. Zo hebben Leeuwarden en Den Bosch een vergelijkbare woningvoorraad, maar in Leeuwarden, dat in een perifere regio ligt, liggen de inkomens substantieel lager dan in Den Bosch (tabel 4 en bijlage 2).

Door de relatieve verschillen tussen stad en ommeland te meten, mag verwacht worden dat de regionale component wordt uitgesloten. In figuur 17b is het verschil in aandeel lage en hoge inkomens tussen stad en ommeland afgezet tegen het verschil in aandeel koopwoningen. Er ontstaat een wolk van punten waar slechts een heel kleine correlatie tussen bestaat. Ditzelfde geldt voor de ontwikkeling van beide verschillen. Kortom: een bepaald verschil in bijvoorbeeld het aandeel woningen tussen stad en ommeland leidt in het ene stadsgewest tot een groter verschil in inkomen dan in het andere.

Uit deze gegevens kan slechts de algemene conclusie worden getrokken dat er sprake is van een veranderde woningvoorraad in de Nederlandse steden, met name wat betreft het eigendomstype; er vindt een afname plaats van het aantal sociale huurwoningen, en een toename van het aantal koopwoningen. Deze stijging van het aantal koopwoningen gaat samen met een groei van het aandeel huishoudens met een hoog inkomen. Hiermee is niet bewezen of er een directe relatie bestaat tussen die twee; onderzoek naar verhuisbewegingen zou hierover uitsluitsel kunnen geven.

Dat het verband tussen groei van koopwoningen en groei van hoge inkomens niet zomaar gelegd kan worden, wordt bewezen door het ontbreken van een relatie tussen de groei van het aandeel koopwoningen, en de mate waarin hoge inkomens aan de stad gebonden worden. Een mogelijke

Tabel 4. Kenmerken woningvoorraad in stad en ommeland, per stadsgewest (1995–2000)

WONINGTYPE	AANDEEL KOOPWONINGEN TEN OPZICHTE VAN TOTALE WONINGVOORRAAD (in %)				AANDEEL MEERGEZINSWONINGEN TEN OPZICHTE VAN TOTALE WONINGVOORRAAD (in %)			
	Stad		Afwijking stad ten opzichte van ommeland		Stad		Afwijking stad ten opzichte van ommeland	
	Stand 2000	Ontwikkeling 1995–2000	Stand 2000	Ontwikkeling 1995–2000	Stand 2000	Ontwikkeling 1995–2000	Stand 2000	Ontwikkeling 1995–2000
Amersfoort	52,0	+7,2	-13,2	-4,7	31,1	-0,6	15,3	-0,6
Amsterdam	18,3	+5,0	-35,8	-0,3	85,5	-0,8	57,6	-0,4
Apeldoorn	55,0	+3,6	-12,7	-1,9	23,8	0,0	14,6	-0,7
Arnhem	34,9	+6,9	-26,9	-3,9	43,9	-0,9	32,9	-1,4
Breda	51,9	+6,5	-10,6	-3,8	31,0	+1,3	22,3	-0,1
Den Bosch	47,3	+7,9	-19,6	-6,1	32,6	+1,4	25,8	+0,3
Den Haag	35,4	+2,9	-9,4	+1,5	78,5	-1,3	29,6	-0,4
Dordrecht	45,4	+6,3	-8,5	-3,2	43,0	-1,3	14,9	-0,9
Eindhoven	45,1	+8,0	-21,3	-5,3	28,2	+1,5	17,1	+1,5
Enschede	41,7	+2,8	-15,1	+3,7	30,4	+0,1	12,8	-1,0
Groningen	35,0	+8,1	-34,2	-5,9	60,0	-2,7	54,9	-2,9
Haarlem	46,5	+3,2	-12,4	-0,7	40,6	+0,6	11,7	+0,7
Heerlen	43,1	+5,8	-15,3	-2,2	32,9	-0,2	10,8	-0,5
Leeuwarden	48,0	+8,0	-20,3	-5,6	36,5	-0,5	33,8	-1,1
Leiden	43,8	+3,5	-18,8	-1,4	49,3	+0,7	21,9	+0,4
Maastricht	38,8	+3,2	-36,7	-1,9	36,4	-0,5	28,4	-1,0
Nijmegen	37,4	+4,2	-28,6	-1,0	36,8	+1,3	28,5	+0,0
Rotterdam	27,2	+7,7	-20,1	-3,0	73,5	-1,0	32,4	-0,5
Sittard-Geleen	59,0	+3,6	-13,7	-2,4	22,5	-0,1	11,6	-1,4
Tilburg	51,7	+7,6	-15,4	-5,6	26,9	-0,6	22,1	-0,8
Utrecht	44,0	+5,5	-13,3	-2,2	52,1	-0,2	23,7	-0,3
Zwolle	46,9	+3,4	-24,3	-1,7	29,4	+0,5	25,3	-0,5
GEMIDDELD PER STAD	43,1	+5,5	-19,4	-2,6	42,0	-0,1	24,9	-0,5

verklaring voor het ontbreken van dit verband zijn de sterk verschillende woningmarkten per stad of stadsgewest. In de ene stadsregio kan het aanbod aan koopwoningen al dusdanig hoog zijn, dat nieuwbouw van koopwoningen nauwelijks iets verandert aan de bestaande inkomensverhoudingen. In de andere stad kan juist een groot tekort aan koopwoningen bestaan, waardoor elke uitbreiding tot grote verschuivingen leidt. Andere oorzaken kunnen zijn de verschillende mate van scheefwonen, of de toe- of afname van het aantal uitkeringen in een bepaalde regio. Ten slotte moet beseft worden dat koopwoningen in diverse prijsklassen worden aangeboden; misschien zijn correlaties hoger als dit gegeven zou worden meegenomen.

Woningvoorraad en inkomen in de buurt

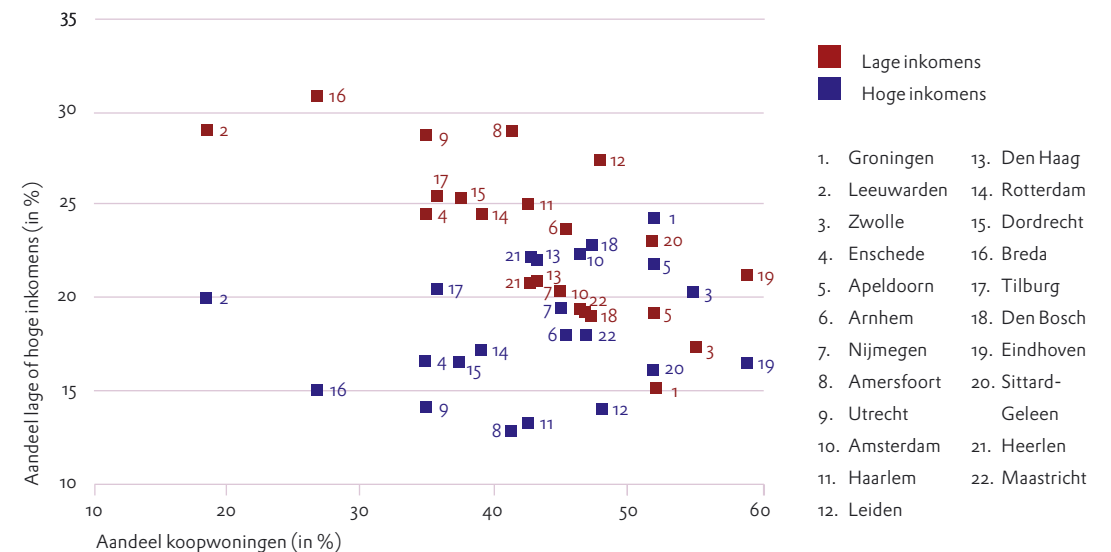
Buurten lopen enorm uiteen wat betreft de opbouw van de woningvoorraad. Het prijskaartje dat aan deze woningen hangt, bepaalt direct de spreiding van inkomensgroepen over de stad. Aan de segregatie van inkomensgroepen ligt dan ook segregatie van woningtypen ten grondslag.

De vraag die opkomt, is of deze relatie tussen woning- en inkomenskenmerken op buurtniveau voor elke stad even eenduidig is. Woningmarkten verschillen per stad en omgeving. Dit kan tot gevolg hebben dat in de ene stad een bepaald woningtype erg gewild is en daardoor alleen betaalbaar is voor een bepaalde groep mensen, terwijl dit in de andere stad niet het geval is. Om deze vraag te kunnen beantwoorden, is een aantal woonvariabelen op buurtniveau in kaart gebracht (zie bijlage 5).

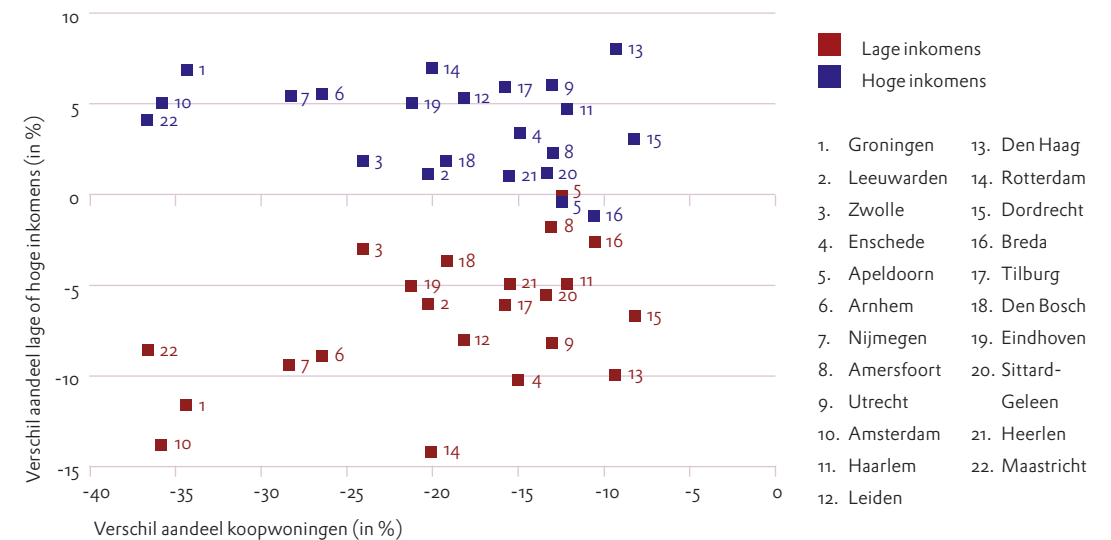
In figuur 18 is te zien hoe meergezins- en koopwoningen zijn verspreid in de regio Rotterdam/Den Haag. Wat als eerste opvalt is dat het aandeel koop- en meergezinswoningen tussen buurten veel sterker varieert dan tussen steden. Buurten met meer dan tachtig of minder dan twintig procent koopwoningen of meergezinswoningen zijn geen uitzondering, terwijl dit op het niveau van steden niet voorkomt. Ten tweede laat een vergelijking met de inkomenskaarten uit het vorige hoofdstuk (figuur 10, p. 42) zien dat vooral het ruimtelijk spreidingspatroon van koopwoningen sterk overeenkomt met dat van hoge inkomens. In de noordrand van Den Haag staat in vrijwel alle buurten meer dan zestig procent koopwoningen; het gemiddeld inkomen is hier hoog. Aan de andere kant ligt het aandeel koopwoningen aan de zuidrand in veel buurten lager dan twintig procent; deze buurten hebben veelal een laag inkomen.

Op buurtniveau vertonen de woningkenmerken een veel sterkere relatie met inkomen dan op stadsniveau. Tabel 5 (p. 69) laat deze relatie zien voor alle verzamelde buurten in de onderzochte steden. Het aandeel koopwoningen is verreweg de meest verklarende factor voor de spreiding van inkomens; in de tabel vertoont het aandeel koopwoningen een sterk negatieve correlatie met lage inkomens, en een sterk positieve correlatie met hoge inkomens en gemiddelde inkomens. Het aandeel meergezinswoningen blijkt vooral voor lage inkomens redelijk verklarend te zijn; veel lage-inkomenshuishoudens wonen in flats. Hoge inkomens vertonen weer een sterkere (negatieve) correlatie met het

Figuur 17a. Aandeel lage en hoge inkomens ten opzichte van het aandeel koopwoningen per stad (2000)

Figuur 17b. Verschil tussen stad en ommeland in het aandeel lage en hoge inkomens ten opzichte van het aandeel koopwoningen, per stadsgewest. (2000)

Bron: R10, bewerking RPB

aandeel naoorlogse woningen in de buurt; hoge inkomens wonen in het algemeen niet in dit soort buurten. In nieuwbouw wonen juist meer hoge dan lage inkomens.

Per stad verschillen de relaties tussen woningkenmerken en inkomen echter sterk (zie bijlage 4).

De correlatie met het aandeel koopwoningen is in vrijwel alle steden hoog, en verklaart dus overal in hoge mate de spreiding van inkomens. Er zijn wel kleine verschillen: in Den Bosch verklaart het aandeel koopwoningen spreiding van lage en hoge inkomens meer dan in bijvoorbeeld Apeldoorn of Tilburg. Kennelijk zijn koopwoningen in Den Bosch iets minder toegankelijk voor lage inkomens dan in Tilburg. Meergezinswoningen blijken per stad verschillende relaties met het inkomen op te leveren. Flats verklaren geen inkomensspreiding in steden als Maastricht, Nijmegen en Eindhoven. Meergezinswoningen worden hier dus bewoond door uiteenlopende inkomensgroepen. In Dordrecht is juist een sterk negatieve correlatie te vinden tussen flat en inkomen. Hier zijn meergezinswoningen het domein van lage inkomens.

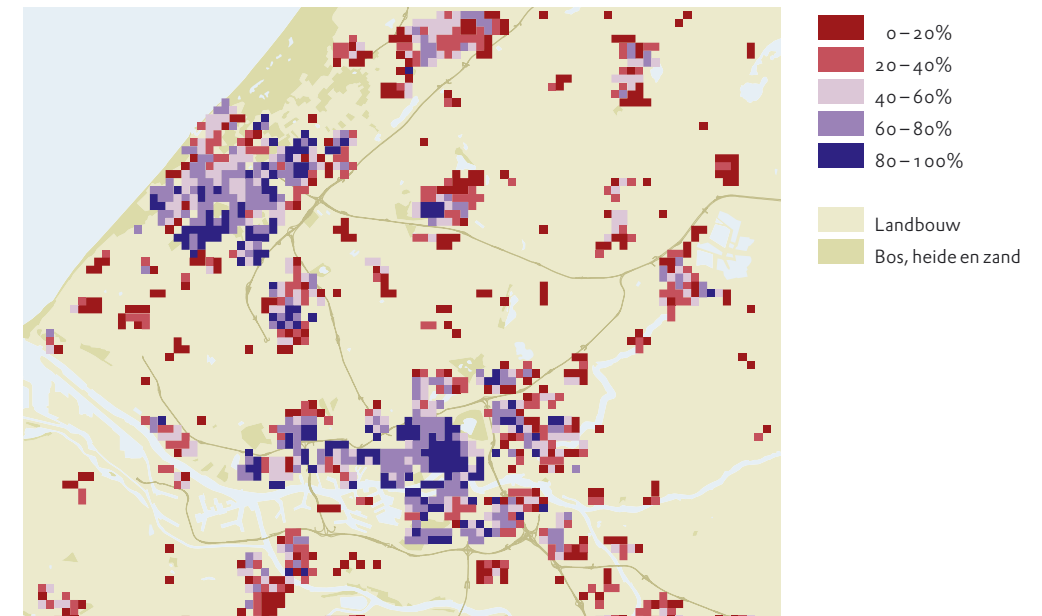
Ook het aandeel woningen uit de periode 1945–1970 is per stad verschillend wat betreft hun al dan niet eenzijdige bewoning van inkomensgroepen. In Den Haag woont rijk en arm in gelijke mate in wijken uit deze bouwperiode. In Tilburg en Amersfoort wonen juist veel vaker lage inkomens in dit type woningen dan hoge inkomens.

Op basis van de hoge correlatiecijfers is te verwachten dat een stad met een gesegregerde verdeling van koopwoningen ook een hoge segregatie van lage en hoge inkomens laat zien. Dit kan worden nagegaan door de segregatie-index van het aandeel koopwoningen te berekenen, en deze te vergelijken met lage- en hoge-inkomenssegregatie. Segregatie van koopwoningen blijkt in alle steden groter te zijn dan de segregatie van inkomensgroepen. Er is wel enige relatie met inkomenssegregatie, maar de correlatie is klein. De stapeling van gevoeligheden rondom segregatie-indexen maakt het moeilijk om hier verder uitspraken over te doen.

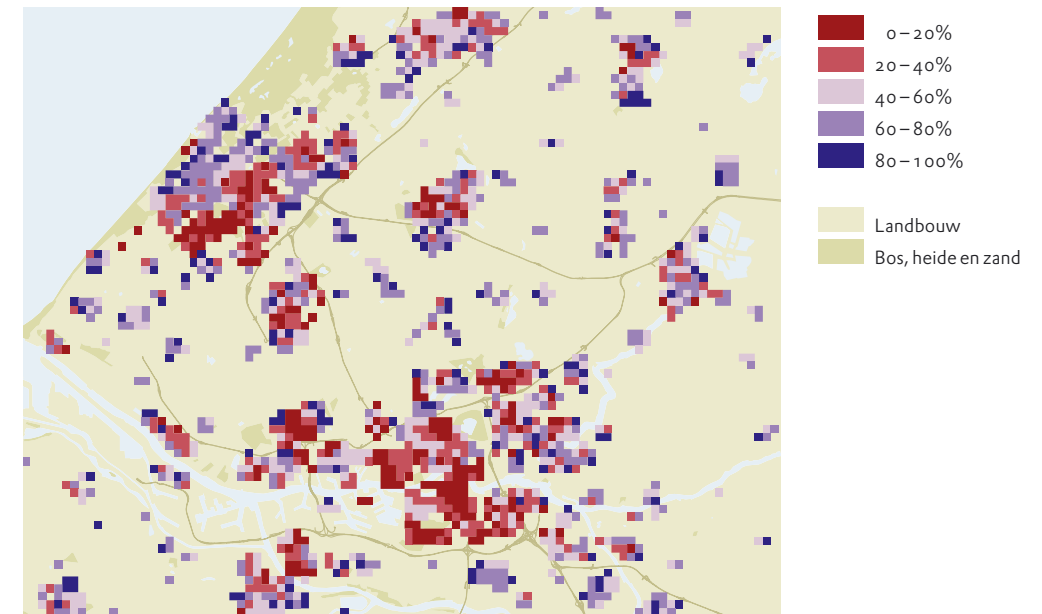
De correlatiegegevens lijken te impliceren dat inkomensgroepen per stad op verschillende manieren zijn verspreid over de beschikbare woningtypen. Over een verklaring voor deze constatering kan alleen gespeculeerd worden. De toegang tot bepaalde woningen zou voor lage-inkomensgroepen in de ene stad moeilijker kunnen zijn dan de ander. Ook kunnen woningmarktmechanismen leiden tot prijsopdrijving in het algemeen of bepaalde woningen in het bijzonder. Ingrepen op de woningmarkt kunnen door deze redenen in de ene stad een ander effect hebben op verandering van inkomensspreiding dan in de andere.

Verder dan deze algemene constatering kan met de hier beschikbare data niet worden gegaan. Meer differentiatie naar woningtypen, zoals bouwsoort (hoekwoning, tussenwoning) en prijsklasse, zou een nauwkeuriger verband kunnen aantonen tussen woningtype en inkomen. Longitudinaal onderzoek zou daadwerkelijke veranderingen kunnen constateren. Alleen hiermee kan het effect van ingrepen in de woningvoorraad op inkomensspreiding geanalyseerd worden.

Figuur 18a. Aandeel meergezinswoningen per buurt in de regio Rotterdam/Den Haag (2002)

Figuur 18b. Aandeel koopwoningen per buurt in de regio Rotterdam/Den Haag (2002)

Bron: GEOMARKTPROFIEL, bewerking RPB

Nieuwbouw op uitleglocaties

Nieuwbouw op uitleglocaties heeft de naam voornamelijk midden- en hogekomensgroepen aan te trekken. Het grote aanbod aan koopwoningen en de relatief hoge prijzen zouden hiervan de aanstichters zijn. Dit zou tot gevolg kunnen hebben dat de rest van de stad achterblijft met een hoger aandeel van lage-inkomensgroepen.

In deze paragraaf wordt geanalyseerd in hoeverre deze veronderstellingen kloppen. Hiertoe is een selectie gemaakt van buurten die vrijwel in zijn geheel bestaan uit woningen gebouwd na 1990. Uitleglocaties in 'buurtvierkanten' die deels overlappen met oudere bebouwing zijn uitgesloten, omdat deze de cijfers zouden vervuilen. De methode dekt hiermee 44 procent van alle nieuwgebouwde woningen in de stadsrand en het buitengebied, wat overeenkomt met 148.000 huishoudens (bijlage 5).

De in dit onderzoek geselecteerde nieuwbouwbuurten in de 22 stadsgewesten hebben een heel ander karakter dan de rest van de stad en het ommeland (tabel 6). Het aandeel koopwoningen in nieuwbouwwijken is niet alleen groter dan in de stad, maar ook dan in het ommeland. Het omgekeerde geldt voor meergezinswoningen; hiervan komen er in nieuwbouwwijken nog minder voor dan in het ommeland.

Nieuwbouwbuurten kennen een gemiddeld inkomen dat 2.600 euro (15 procent) hoger ligt dan de stad waarbij ze liggen. Ook ten opzichte van het ommeland wordt in nieuwbouwwijken 1.400 euro (acht procent) meer verdiend (tabel 6). Hoewel dit verschil per stad varieert, mag de conclusie worden getrokken dat in nieuwbouwwijken structureel meer verdiend wordt dan in de rest van het stedelijk gebied.

De woningkenmerken van nieuwbouw variëren per stadsgewest (tabel 7). In het algemeen bestaat de nieuwbouw in Randstedelijke stadsgewesten uit een hoger aandeel meergezinswoningen, en uit een lager aandeel koopwoningen dan in de rest van Nederland.

De afwijking van inkomens in nieuwbouwwijken ten opzichte van de stad is zeer verschillend. In sommige steden is het verschil slechts enkele procenten (Zwolle, Amersfoort), op andere plekken kan dit verschil oplopen tot dertig procent (Rotterdam).

Welk effect het aantrekken van hoge inkomens naar nieuwbouwwijken heeft op de rest van de stad, is met de beschikbare data niet aan te geven. Voor de beantwoording van deze vraag is eigenlijk longitudinaal onderzoek nodig op basis van concrete verhuisbewegingen en daaraan gekoppelde inkomensdata. Hiermee zou kunnen worden aangetoond of bepaalde buurten 'leveranciers' zijn voor nieuwbouwwijken, en welke gevolgen dat heeft voor de betreffende buurt. Het is wel zo dat het totale aantal huishoudens dat zich in nieuwbouwwijken vestigt, dusdanig klein is, dat een effect op het inkomensniveau van de rest van de stad als geheel marginaal is. RIGO (2004) constateerde al dat het meest ingrijpende nieuwbouwsce­nario slechts een effect van 0,05 procent inkomensdaling per jaar zou hebben in de centrale steden.

Tabel 5. Correlatie tussen woningkenmerken en inkomen op buurtniveau (22 steden gezamenlijk, 2000)

	CORRELATIECOËFFICIËNT*			* Alle correlaties zijn significant op 0,01 niveau
	Gemiddeld buurtinkomen	Aandeel lage inkomens	Aandeel hoge inkomens	
Aandeel meergezinswoningen	-0,22	0,41	-0,17	
Aandeel koopwoningen	0,61	-0,71	0,57	
Aandeel 1945-1970	-0,26	0,18	-0,28	
Aandeel na 1990	0,13	-0,16	0,14	

Tabel 6. Inkomens en woningkenmerken in stad, ommeland en nieuwbouw op uitleglocaties (2000)

	Stad	Ommeland	Nieuwbouw op uitleglocaties
Aandeel koopwoningen	43,1 %	62,5 %	78,6 %
Aandeel meergezinswoningen	42,0 %	17,1 %	13,2 %
Gestandaardiseerd huishoudinkomen (x 1.000 euro)	17,7	18,8	20,3

Tabel 7. Inkomens en woningkenmerken in nieuwbouwbuurten op uitleglocaties, per stadsgewest (2000)

	INKOMEN (x1.000 euro)			Verschil nieuwbouw t.o.v. stad	Verschil nieuwbouw t.o.v. ommeland	WONINGTYPE		HUISHOUDENS Aantal huishoudens (x1.000)
	Stad	Ommeland	Nieuwbouw			Aandeel koop	Aandeel meergezins	
Amersfoort	19,3	20,0	20,2	4,7%	1,4%	73,4 %	13,8 %	9,4
Amsterdam	17,9	19,5	20,0	12,2%	2,9%	69,1 %	20,2 %	37,4
Apeldoorn	18,5	18,3	18,9	2,0%	3,1%	70,8 %	15,0 %	2,9
Arnhem	17,2	18,8	19,2	11,7%	2,3%	73,7 %	9,6 %	5,9
Breda	18,4	18,4	19,8	7,4%	7,2%	71,7 %	12,9 %	6,7
Den Bosch	18,7	19,5	21,6	15,4%	10,8%	87,3 %	17,8 %	2,4
Den Haag	18,0	19,9	21,5	19,6%	8,2%	62,7 %	16,9 %	12,2
Dordrecht	17,5	18,5	20,9	19,7%	13,1%	83,8 %	7,9 %	5,8
Eindhoven	18,0	19,3	21,2	17,4%	9,8%	88,6 %	4,3 %	6,3
Enschede	16,3	17,5	19,7	21,3%	12,8%	90,1 %	3,3 %	4,2
Groningen	16,4	18,5	20,5	25,4%	11,2%	89,3 %	2,5 %	4,0
Haarlem	18,6	20,1	19,9	7,4%	-0,7%	65,0 %	24,6 %	3,4
Heerlen	16,4	17,0	18,6	13,2%	9,5%	80,6 %	18,0 %	0,9
Leeuwarden	16,4	17,1	21,5	30,6%	25,6%	95,4 %		0,9
Leiden	18,6	20,2	21,0	13,2%	4,1%	78,6 %	11,3 %	2,2
Maastricht	17,4	18,6	19,5	12,4%	4,8%	74,9 %	42,5 %	1,3
Nijmegen	17,2	18,8	19,9	15,8%	5,9%	83,0 %	8,1 %	2,9
Rotterdam	16,5	18,7	21,4	29,6%	14,5%	76,7 %	16,1 %	16,1
Sittard-Geleen	17,4	18,0	21,2	22,3%	17,7%	83,6 %	5,4 %	1,1
Tilburg	17,2	18,7	19,1	10,8%	1,9%	80,8 %	2,6 %	7,2
Utrecht	18,6	20,3	20,6	10,9%	1,3%	75,1 %	16,0 %	10,0
Zwolle	17,9	18,2	19,2	7,0%	5,0%	68,4 %	15,2 %	4,7
GEMIDDELD PER STAD	17,7	18,8	20,3	15,0%	7,8%	78,6 %	13,2 %	6,7

Samenvatting

Steden wijken wat betreft opbouw van de woningvoorraad structureel af van hun omgeving; in steden zijn meer sociale huur-, minder koop-, meer meergezinswoningen, meer kleinere woningen en meer vooroorlogse woningen. Met name het verschil in koopwoningen is aan het afnemen, doordat in steden een grotere groei van dit woningtype plaatsvindt dan in het ommeland.

De afwijking in de woningvoorraad kan, voor de beschouwde steden gezamenlijk, worden gezien als een verklaring van de afwijking in inkomensopbouw. De inkomensachterstand van de steden ten opzichte van het ommeland komt overeen met een oververtegenwoordiging van huur- en meergezinswoningen. Ook de verkleining van het inkomensverschil in de periode 1995–2000 ging gepaard met een verkleining van het verschil in met name het aandeel koopwoningen.

Hiermee is niet gezegd dat de woningvoorraad de inkomensopbouw per stad verklaart. Het is niet zo dat een stad met veel sociale huurwoningen per definitie een lager inkomensniveau kent ten opzichte van een andere stad met meer koopwoningen, hoewel er wel enigszins een correlatie is. Ook inkomens- en woningkenmerkverschillen tussen stad en ommeland van de diverse stadsgewesten vertonen geen hoge correlatie.

Op het niveau van buurten zijn de relaties tussen woningvoorraad en inkomen groot. Met name het aandeel koopwoningen verklaart in alle steden in hoge mate de spreiding van inkomens; waar veel koopwoningen staan, wonen veel hoge-inkomensgroepen. De relatie met andere woningkenmerken varieert. In de ene stad worden meergezinswoningen voornamelijk bewoond door lage inkomensgroepen, in de andere geldt dit juist voor woningen uit de periode 1945–1970.

Nieuwbouw op uitleglocaties wijkt substantieel af van overige gebieden: meer koop- en eengezinswoningen dan de stad, maar ook meer dan het ommeland. Een logisch gevolg zijn de hogere inkomens. In uitleglocaties binnen de stadsgewesten wordt 15 procent meer verdiend dan in de stad, maar ook acht procent meer dan in het ommeland. Het aantal huishoudens dat in nieuwbouwwijken woont, is echter te klein om een substantiële inkomensdaling in de rest van de stad te veroorzaken.

Samenvatting en aanbevelingen

Samenvatting

Verschillen in inkomen en concentratie van inkomensgroepen komen voor op alle schaalniveaus: in steden, in buurten, op het platteland. Deze verschillen en de hierdoor ontstane segregatie worden vaak geaccepteerd als zijnde onvermijdelijk of zelfs wenselijk. Hoe groter deze segregatie echter is of wordt, hoe meer de roep ontstaat om deze 'beheersbaar' te houden. Dit wensbeeld komt in diverse beleidsnota's nadrukkelijk naar voren (bijvoorbeeld Nota Ruimte en Grotestedenbeleid).

De probleemanalyse van het ruimtelijk beleid concentreert zich op twee niveaus. Ten eerste dreigt de stad een (te) grote achterstand op te lopen ten opzichte van zijn omgeving. Ten tweede dreigt binnen de stad een toenemende inkomenssegregatie, waardoor de problemen van achterstandswijken groter kunnen worden.

De overheid zoekt de oplossing in differentiatie van de woningvoorraad; die zou de inkomensspreiding moeten kunnen beïnvloeden. Door bijvoorbeeld koopwoningen toe te voegen aan een buurt met veel huurwoningen, zouden hogere-inkomensgroepen worden aangetrokken en zou het inkomensniveau van de buurt stijgen.

Deze studie wil de probleemanalyse en de aangedragen oplossing empirisch onderzoeken; deze zijn tot nog toe namelijk slechts matig onderbouwd.

Hiertoe hebben we geprobeerd een antwoord te geven op twee vragen:

1. In hoeverre is sprake van een verarmde stad versus een rijk ommeland, en van de verscherpte tegenstellingen tussen buurten binnen de stad?
2. Bestaat er een samenhang tussen de samenstelling van de woningvoorraad en de spreiding van inkomens op het niveau van de buurt en dat van de stad?

Het inkomensniveau van de stad is ontegenzeggelijk lager dan dat van zijn omgeving (het ommeland), blijkt uit het onderzoek. Huishoudens in de stad verdienen minder geld dan huishoudens in de randgemeenten; het besteedbaar inkomen lag er in 2000 16,5 procent lager.

Deze conclusie moet wel worden genuanceerd. Als het inkomen wordt benaderd in termen van koopkracht (met het gestandaardiseerd besteedbaar huishoudinkomen), is de achterstand van de stad namelijk gereduceerd tot 6,1 procent. Dit is met name te verklaren door de grote verschillen in huishoudensamenstelling. In de stad wonen relatief veel verdienende alleenstaanden; in het ommeland is het aantal gezinnen met kinderen groot.

Bovendien begonnen alle steden vanaf 1995 hun achterstand in te lopen, na decennia van groeiende inkomensachterstand. De teneur van groeiende achterstand van de stad is dus gebaseerd op een trend uit het verleden, en lijkt voor het heden onterecht te zijn. De vraag is of deze trendbreuk van tijdelijke of blijvende aard is.

Over de verscherpte tegenstelling tussen buurten in de stad kunnen een aantal uitspraken worden gedaan. Zo zijn de inkomensstellingen tussen buurten binnen de stad over het algemeen inderdaad groter dan tussen buurten buiten de stad. Daarnaast is opvallend dat hoge inkomens in alle steden meer gesegregeerd wonen dan lage inkomens, terwijl dat in het ommeland veel minder geldt.

De tegenstellingen in de stad lijken in de periode 1995–2000 niet te zijn toegenomen. Zo is de segregatie van lage en hoge inkomens in deze periode ongeveer gelijk gebleven. Dit is echter een gemiddelde trend; er komen zowel steden voor met afnemende als steden met toenemende inkomenssegregatie.

Ondanks de gelijkblijvende tegenstellingen is inkomensgroei ongelijk verdeeld over buurten in de stad. Buurten in en nabij het stadscentrum kennen een grote inkomensgroei, terwijl verder van het centrum vandaan de groei achterblijft. Dit laatste geldt met name voor de lage-inkomensbuurten. De buurten die als potentiële achterstandsgebieden zijn te kenmerken (lage-inkomensbuurten met lage groei) liggen dan ook allemaal aan de rand van de stad, bijvoorbeeld in Rotterdam-Zuid, Amsterdam-Noord en Nijmegen-Zuid.

Tot slot de invloed van de woningvoorraad op de inkomensspreiding. De woningvoorraad verklaart op het niveau van stad en ommeland slechts in heel algemene zin de gevonden patronen en ontwikkelingen van inkomensspreiding. Gemiddeld gesproken kent de stad ten opzichte van het ommeland een ondervertegenwoordiging van koop- en eengezinswoningen, wat een verklaring kan zijn voor het lage inkomensniveau. Ook de verkleinende inkomensachterstand in 1995–2000 komt overeen met de afname van verschil in woningvoorraadkenmerken tussen stad en ommeland. De hoeveelheid koopwoningen verklaart echter niet de verschillen tussen steden onderling in het aandeel lage inkomens. Waarschijnlijk liggen verschillen in de woningmarkt tussen stadsgewesten hieraan ten grondslag.

Op buurtniveau zijn de verschillen tussen woningkenmerken zeer markant. Met name het aandeel koopwoningen correleert in alle steden sterk met het inkomensniveau. Er bestaat dus een sterke overeenkomst tussen de ruimtelijke verdeling van koopwoningen en lage- of hoge-inkomensgroepen. Dit blijkt ook uit een analyse van nieuwbouw op uitleglocaties, waar een grote oververtegenwoordiging van koop- en eengezinswoningen gepaard gaat met een hoger inkomensniveau dan in de stad én het ommeland.

Beleidsrelevantie

Uit de bevindingen is een aantal conclusies te trekken die relevant zijn voor het beleid.

Het beleid heeft als doel om inkomensverschillen tussen stad en land actief te verkleinen, door de hoge-inkomensgroepen vast te houden in de stad en de lage-inkomensgroepen te spreiden. Dit blijkt echter voor slechts een beperkt aantal steden werkelijk relevant te zijn. Zo kennen acht van de 22 steden een inkomensverschil van minder dan vijf procent ten opzichte van hun ommeland. Bovendien is het inkomensverschil nu al aan het afnemen. De vraag is natuurlijk of deze inhaalslag van de stad plaatsvindt dankzij beleidsinspanningen voor het vasthouden van hoge inkomens. Daarnaast is nog niet met zekerheid te zeggen of de trend zich doorzet.

De algemene beleidsdoelstelling voor meer differentiatie op buurtniveau behoeft nadere specificatie. In dit onderzoek komt naar voren dat het goed lukt om meer hoge-inkomensgroepen aan de stad te binden. De hoge inkomens blijken zich echter alleen te vestigen in de stadscentra en enkele enclaves aan de randen, terwijl het inkomen in de rest van de stad stagneert. Herstructurering door de overheid kan hebben bijgedragen aan een upgrading van de buurten rondom de centra, maar waarschijnlijk is ook de aantrekkingskracht van het centrum als vestigingsplaats hier debet aan. De in deze studie gesignaleerde probleemgebieden liggen dan ook niet in de klassieke stadsvernieuwingsbuurten rondom het centrum, maar juist in de buurten aan de rand van de stad. In deze buurten is dan ook eerder sprake van ontmenging dan van differentiatie.

Over beleid ten aanzien van woningvoorraad valt op basis van dit onderzoek te concluderen dat voorzichtig moet worden omgegaan met de veronderstelling dat een ingreep automatisch leidt tot een verandering van inkomensspreiding. Vervolgonderzoek is echter nodig om dit mechanisme beter te begrijpen.

Vervolgonderzoek

De gesignaleerde trends in dit onderzoek geven op diverse terreinen aanleiding voor verder onderzoek naar inkomensspreiding.

Ten eerste is het van belang om meer inzicht te krijgen in de manier waarop de inkomensspreiding afhangt van de definitie van inkomen. De bestaande verschillende definities zorgen namelijk voor verschillende uitkomsten. Deze studie geeft de huishoudsamenstelling als verklaring voor het verschil tussen besteedbaar en gestandaardiseerd besteedbaar huishoudinkomen. Wat de invloed van huishoudsamenstelling echter precies is, blijft onduidelijk.

Ten tweede is er behoefte aan meer inzicht in de diverse schaalniveaus van inkomensongelijkheid, zoals het woonblok, de straat, de buurt of de wijk. Stellingen over wenselijkheid van menging en differentiatie op verschillende schaalniveaus kunnen dan aan feitelijke ontwikkelingen worden getoetst.

Een derde vraag die opkomt, is in hoeverre inkomensspreiding is te sturen met woonbeleid. De processen die ertoe leiden dat inkomensgroepen zich op

een andere manier gaan spreiden, moeten daarvoor beter in beeld gebracht worden.

Een vierde onderzoeksterrein is dat van het perspectief van de buurt. Nu is bijvoorbeeld slechts in algemene termen iets bekend over het roltrapeffect op buurtniveau. Mogelijk zijn sommige buurten met een laag inkomen waardevol voor de stad, omdat ze een roltrapfunctie vervullen. Het is dan ook interessant te weten welke buurten succesvolle starters herbergen, en in welke buurten deze dynamiek ontbreekt.

Tot slot verdient een actueel onderwerp nader onderzoek: de relatie tussen inkomen en etniciteit. Hoewel allochtonen gemiddeld gezien een lager inkomensniveau hebben dan autochtonen, is het zeker niet zo dat etnische concentraties zonder meer samenvallen met concentraties van lage inkomens. De relatie tussen inkomen en etniciteit op buurtniveau is dan ook een gewenst onderwerp van toekomstig onderzoek.

Bijlagen

**BIJLAGE 1 AFBAKENING AANTAL HUISHOUDENS EN GRENSWAARDEN
VAN INKOMENSGROEPEN**

Aantal in de analyse opgenomen huishoudens en bijbehorende inkomens

	Aantal huishoudens (x 1.000)	Aandeel van totaal aantal huishoudens in Nederland	Besteedbaar huis- houd-inkomen in 2000 (x 1.000 euro)	Gestandaardiseerd huishoudinkomen in 2000 (x 1.000 euro)
Huishoudens met inkomen per ultimo 2000, waaronder:	7050,5	100,0%	-	-
Particuliere huishoudens (exclusief studentenhuishoudens) met inkomen	6623,8	93,9%	25,9	18,0
Particuliere huishoudens (exclusief studentenhuishoudens) met 52 weken inkomen	6477,2	91,9%	26,2	18,2

Grenswaarden van elke inkomensgroep (in 1.000 euro)

Inkomensgroep	1995		2000	
	Ondergrens	Bovengrens	Ondergrens	Bovengrens
Sociaal minimum	-	7,1	-	8,1
Laag inkomen – waardevast	-	8,3	-	9,3
Laag inkomen – eerste quintiel	-	9,3	-	11,6
Middenlaag inkomen – tweede quintiel	9,3	12,3	11,6	15,1
Midden inkomen – derde quintiel	12,3	15,5	15,1	18,7
Middenhoog inkomen – vierde quintiel	15,5	19,6	18,7	23,5
Hoog inkomen – vijfde quintiel	19,6	-	23,5	-

BIJLAGE 2 INKOMEN EN AANDEEL INKOMENSGROEPEN PER STAD
Inkomens van 22 steden ten opzichte van Nederlands gemiddelde en eigen ommeland (1995–2000)

	2000						1995			1995–2000		
	Stad (x1.000 euro)	Afwijking stad t.o.v. Nederlands gemiddeld	Ommeland (x1.000 euro)	Ommeland, t.o.v. Nederlands gemiddelde	Afwijking stad t.o.v. ommeland (x1.000 euro)	Afwijking stad t.o.v. ommeland	Afwijking stad t.o.v. Nederlands gemiddelde	Afwijking ommeland t.o.v. Nederlands gemiddelde	Afwijking stad t.o.v. ommeland	Ontwikkeling afwijking stad t.o.v. Nederlands gemiddeld	Ontwikkeling afwijking ommeland t.o.v. Nederlands gemiddeld	Ontwikkeling afwijking stad t.ov. ommeland
Amersfoort	19,3	6,4 %	20,0	9,9 %	-0,6	-3,2 %	5,1 %	9,4 %	-4,0 %	+1,3 %	+0,4 %	+0,8 %
Amsterdam	17,9	-1,7 %	19,5	7,1 %	-1,6	-8,3 %	-6,1 %	7,4 %	-12,6 %	+4,3 %	-0,3 %	+4,3 %
Apeldoorn	18,5	1,9 %	18,3	0,8 %	0,2	1,1 %	1,5 %	2,3 %	-0,8 %	+0,5 %	-1,5 %	+1,9 %
Arnhem	17,2	-5,3 %	18,8	3,5 %	-1,6	-8,5 %	-7,0 %	4,2 %	-10,7 %	+1,7 %	-0,8 %	+2,3 %
Breda	18,4	1,2 %	18,4	1,4 %	0,0	-0,2 %	1,1 %	3,2 %	-2,0 %	+0,1 %	-1,8 %	+1,8 %
Den Bosch	17,5	-3,7 %	18,5	1,9 %	-1,0	-5,5 %	-2,6 %	3,9 %	-6,2 %	-1,1 %	-2,0 %	+0,7 %
Den Haag	18,0	-0,8 %	19,3	6,0 %	-1,2	-6,5 %	-1,4 %	6,7 %	-7,6 %	+0,6 %	-0,7 %	+1,2 %
Dordrecht	16,3	-10,4 %	17,5	-3,6 %	-1,2	-7,0 %	-10,4 %	-3,2 %	-7,4 %	0,0 %	-0,4 %	+0,4 %
Eindhoven	16,4	-9,8 %	18,5	1,6 %	-2,1	-11,3 %	-9,6 %	3,4 %	-12,6 %	-0,2 %	-1,8 %	+1,3 %
Enschede	18,6	2,1 %	20,1	10,6 %	-1,5	-7,6 %	1,8 %	11,3 %	-8,5 %	+0,4 %	-0,7 %	+0,9 %
Groningen	16,4	-9,6 %	17,0	-6,5 %	-0,6	-3,3 %	-7,5 %	-4,5 %	-3,2 %	-2,1 %	-2,1 %	-0,1 %
Haarlem	16,4	-9,6 %	17,1	-6,0 %	-0,7	-3,8 %	-8,3 %	-4,4 %	-4,1 %	-1,2 %	-1,6 %	+0,3 %
Heerlen	18,6	2,2 %	20,2	11,2 %	-1,6	-8,0 %	1,9 %	12,1 %	-9,1 %	+0,3 %	-0,9 %	+1,0 %
Leeuwarden	17,4	-4,4 %	18,6	2,6 %	-1,3	-6,8 %	-4,4 %	4,3 %	-8,3 %	0,0 %	-1,7 %	+1,5 %
Leiden	17,2	-5,4 %	18,8	3,4 %	-1,6	-8,6 %	-6,4 %	3,4 %	-9,4 %	+1,0 %	+0,1 %	+0,9 %
Maastricht	16,5	-9,0 %	18,7	3,0 %	-2,2	-11,6 %	-9,6 %	4,4 %	-13,4 %	+0,6 %	-1,4 %	+1,8 %
Nijmegen	18,0	-0,9 %	19,9	9,5 %	-1,9	-9,5 %	-2,1 %	11,8 %	-12,5 %	+1,2 %	-2,3 %	+3,0 %
Rotterdam	18,7	2,9 %	19,5	7,2 %	-0,8	-4,0 %	0,9 %	8,3 %	-6,8 %	+2,0 %	-1,2 %	+2,9 %
Sittard-Geleen	17,4	-4,5 %	18,0	-0,8 %	-0,7	-3,8 %	-3,3 %	0,8 %	-4,1 %	-1,2 %	-1,6 %	+0,3 %
Tilburg	17,2	-5,3 %	18,7	2,9 %	-1,5	-8,0 %	-4,8 %	4,2 %	-8,7 %	-0,5 %	-1,3 %	+0,7 %
Utrecht	18,6	2,2 %	20,3	11,9 %	-1,8	-8,6 %	-0,1 %	11,9 %	-10,7 %	+2,3 %	0,0 %	+2,1 %
Zwolle	17,9	-1,5 %	18,2	0,3 %	-0,3	-1,8 %	-0,7 %	2,0 %	-2,6 %	-0,8 %	-1,6 %	+0,7 %
GEMIDDELD PER STAD	17,7	-2,9 %	18,8	3,5 %	-1,2	-6,2 %	-3,3 %	4,7 %	-7,5 %	+0,4 %	-1,1 %	+1,4 %

Aandeel lage, midden en hoge inkomens in 22 steden ten opzichte van Nederlands gemiddelde en eigen ommeland (1995-2000) (in %)

	LAGE INKOMENS					MIDDEN INKOMENS					HOGE INKOMENS				
	Stad (2000)	Ommeland (2000)	Afwijking stad t.o.v. ommeland (2000)	Afwijking stad t.o.v. ommeland (1995)	Ontwikkeling afwijking stad t.o.v. ommeland (1995-2000)	Stad (2000)	Ommeland (2000)	Afwijking stad t.o.v. ommeland (2000)	Afwijking stad t.o.v. ommeland (1995)	Ontwikkeling afwijking stad t.o.v. ommeland (1995-2000)	Stad (2000)	Ommeland (2000)	Afwijking stad t.o.v. ommeland (2000)	Afwijking stad t.o.v. ommeland (1995)	Ontwikkeling afwijking stad t.o.v. ommeland (1995-2000)
Amersfoort	15,4	13,3	2,1	3,3	-1,3	20,6	21,0	-0,4	0,2	-0,6	24,2	26,3	-2,2	-3,0	0,8
Amsterdam	28,6	15,3	13,2	15,6	-2,4	16,7	20,3	-3,7	-3,7	0,0	20,0	25,0	-5,0	-7,1	2,1
Apeldoorn	17,1	16,9	0,3	0,8	-0,5	20,9	20,9	0,0	0,7	-0,7	20,2	19,7	0,5	-0,8	1,3
Arnhem	24,6	16,0	8,6	11,5	-2,9	19,3	20,7	-1,4	-2,0	0,6	16,5	21,8	-5,3	-6,3	1,0
Breda	18,9	16,1	2,8	4,7	-1,9	19,7	21,2	-1,5	-1,2	-0,3	21,5	20,5	0,9	-0,3	1,2
Den Bosch	23,2	16,2	7,1	7,4	-0,4	19,5	21,2	-1,6	-1,9	0,2	17,8	20,5	-2,7	-3,7	1,0
Den Haag	20,4	15,3	5,1	6,0	-0,8	20,2	19,9	0,3	-0,3	0,6	19,4	24,4	-5,0	-5,8	0,8
Dordrecht	29,1	18,9	10,2	10,0	0,1	19,8	21,9	-2,1	-2,4	0,3	13,0	16,3	-3,3	-3,2	0,0
Eindhoven	28,9	17,4	11,4	13,6	-2,2	19,6	20,5	-0,9	-2,0	1,1	14,0	20,7	-6,7	-7,3	0,7
Enschede	18,7	13,9	4,8	5,0	-0,2	20,3	20,3	0,0	0,2	-0,3	22,2	26,6	-4,4	-5,9	1,5
Groningen	25,1	20,4	4,7	6,1	-1,4	20,7	21,7	-1,0	-1,8	0,7	13,3	14,2	-0,9	-1,4	0,4
Haarlem	27,3	20,9	6,4	7,0	-0,6	20,5	21,8	-1,2	-1,4	0,2	13,7	14,7	-1,0	-1,2	0,3
Heerlen	21,4	13,5	7,9	8,8	-0,9	18,3	19,4	-1,1	-1,1	0,0	22,7	28,1	-5,4	-6,0	0,6
Leeuwarden	24,5	16,3	8,2	8,6	-0,4	20,1	21,6	-1,5	-1,1	-0,4	17,2	20,8	-3,6	-4,7	1,1
Leiden	25,4	16,4	9,0	10,9	-1,9	19,6	20,7	-1,0	-2,6	1,6	16,5	21,8	-5,3	-4,8	-0,5
Maastricht	30,8	17,2	13,6	15,1	-1,4	17,5	20,4	-2,9	-2,8	-0,1	15,1	21,9	-6,8	-7,8	1,0
Nijmegen	25,5	15,5	10,0	12,2	-2,2	18,1	18,8	-0,7	-1,3	0,6	20,4	27,7	-7,2	-8,8	1,6
Rotterdam	18,7	14,9	3,8	5,9	-2,1	19,7	20,6	-0,9	-0,5	-0,5	22,5	24,2	-1,7	-3,1	1,4
Sittard-Geleen	21,1	15,7	5,5	6,8	-1,4	20,5	22,4	-1,9	-2,5	0,6	16,5	17,6	-1,1	-1,3	0,1
Tilburg	22,9	16,7	6,3	7,9	-1,6	20,1	20,5	-0,4	-0,9	0,4	16,5	22,4	-6,0	-5,0	-0,9
Utrecht	21,4	13,6	7,8	8,9	-1,1	18,4	19,8	-1,4	-1,0	-0,5	22,8	28,7	-5,9	-7,8	1,9
Zwolle	18,7	15,7	2,9	3,8	-0,8	22,2	21,5	0,7	1,6	-0,9	17,7	19,4	-1,7	-1,5	-0,2
GEMIDDELD PER STAD	23,1	16,2	6,9	8,2	-1,3	19,6	20,8	-1,1	-1,3	0,1	18,3	22,0	-3,6	-4,4	0,8

BIJLAGE 3 SEGREGATIE-INDEX VAN LAGE, MIDDEN EN HOGE
INKOMENS PER STAD

	1995			2000			VERSCHIL 1995-2000		
	Lage inkomens	Midden inkomens	Hoge inkomens	Lage inkomens	Midden inkomens	Hoge inkomens	Lage inkomens	Midden inkomens	Hoge inkomens
Amersfoort	24,1	12,7	25,0	25,7	11,2	23,8	1,6	-1,5	-1,2
Amsterdam	19,8	9,8	29,7	19,0	8,7	29,4	-0,8	-1,1	-0,3
Apeldoorn	22,7	11,4	25,6	24,6	12,8	26,9	1,9	1,4	1,3
Arnhem	28,0	12,0	32,8	28,0	13,2	34,0	0,0	1,2	1,2
Breda	23,7	12,3	28,3	23,3	10,7	27,1	-0,4	-1,6	-1,2
Den Bosch	28,1	11,0	28,8	27,3	12,1	27,2	-0,8	1,1	-1,6
Den Haag	26,5	11,2	36,2	28,6	12,5	36,4	2,1	1,3	0,2
Dordrecht	28,5	12,2	27,1	28,9	10,1	28,7	0,4	-2,1	1,6
Eindhoven	24,4	11,2	28,1	23,5	11,0	26,2	-0,9	-0,2	-1,9
Enschede	22,7	10,9	31,8	23,6	11,8	33,2	0,9	0,9	1,4
Groningen	22,8	13,2	30,5	23,8	12,5	33,8	1,0	-0,7	3,3
Haarlem	21,2	9,2	24,2	21,4	10,2	25,4	0,2	1,0	1,2
Heerlen	23,4	10,0	31,4	21,5	10,9	33,6	-1,9	0,9	2,2
Leeuwarden	27,4	11,8	28,3	26,9	11,6	30,4	-0,5	-0,2	2,1
Leiden	22,3	11,1	28,5	21,9	10,4	27,4	-0,4	-0,7	-1,1
Maastricht	21,2	11,5	28,2	24,5	13,2	30,3	3,3	1,7	2,1
Nijmegen	19,3	11,2	29,5	20,1	11,0	28,2	0,8	-0,2	-1,3
Rotterdam	24,5	11,6	32,0	23,6	11,2	32,9	-0,9	-0,4	0,9
Sittard-Geleen	26,6	14,9	25,8	24,3	11,5	28,1	-2,3	-3,4	2,3
Tilburg	22,7	10,1	28,7	26,5	10,0	29,5	3,8	-0,1	0,8
Utrecht	21,4	10,6	28,4	22,7	11,0	28,1	1,3	0,4	-0,3
Zwolle	28,3	11,0	27,3	24,3	11,1	26,8	-4,0	0,1	-0,5
GEMIDDELD PER STAD	24,1	11,4	28,9	24,3	11,3	29,4	0,2	-0,1	0,5

**BIJLAGE 4 CORRELATIE TUSSEN WONINGKENMERKEN EN INKOMEN
OP BUURTNIVEAU IN 22 STEDEN (2000)**

	CORRELATIE MET GEMIDDELD INKOMEN				CORRELATIE MET LAGE INKOMENS				CORRELATIE MET HOGE INKOMENS			
	Aandeel meer- gezinswoningen	Aandeel koop- woningen	Aandeel 1945-1970	Aandeel nieuw- bouw (na 1990)	Aandeel meer- gezinswoningen	Aandeel koop- woningen	Aandeel 1945-1970	Aandeel nieuw- bouw (na 1990)	Aandeel meer- gezinswoningen	Aandeel koop- woningen	Aandeel 1945-1970	Aandeel nieuw- bouw (na 1990)
Amersfoort	-0,33	0,68	-0,47	0,22	0,46	-0,75	0,58	-0,30	-0,32	0,69	-0,49	0,27
Amsterdam	-0,24	0,74	-0,22	0,11	0,37	-0,70	0,12	-0,21	-0,20	0,76	-0,26	0,15
Apeldoorn	-0,36	0,60	-0,25	0,06	0,47	-0,60	0,30	-0,07	-0,37	0,61	-0,28	0,08
Arnhem	-0,38	0,75	-0,21	0,09	0,40	-0,72	0,23	-0,23	-0,37	0,71	-0,22	0,06
Breda	-0,32	0,66	-0,31	0,10	0,32	-0,70	0,33	-0,18	-0,31	0,67	-0,35	0,09
Den Bosch	-0,11	0,73	-0,35	0,29	0,25	-0,78	0,29	-0,37	-0,09	0,68	-0,37	0,29
Den Haag	-0,40	0,66	-0,12	-0,30	0,26	-0,73	0,03	0,49	-0,43	0,64	-0,14	-0,25
Dordrecht	-0,55	0,77	-0,48	0,28	0,62	-0,81	0,57	-0,31	-0,46	0,68	-0,43	0,22
Eindhoven	0,01	0,62	-0,33	0,30	0,15	-0,64	0,31	-0,28	-0,01	0,58	-0,35	0,33
Enschede	-0,30	0,67	-0,22	0,21	0,39	-0,80	0,28	-0,26	-0,24	0,60	-0,22	0,19
Groningen	-0,26	0,65	-0,27	0,40	0,26	-0,66	0,19	-0,39	-0,20	0,59	-0,29	0,37
Haarlem	-0,39	0,70	-0,34	-0,14	0,39	-0,76	0,34	0,23	-0,36	0,64	-0,34	-0,13
Heerlen	-0,18	0,56	-0,15	0,15	0,26	-0,62	0,11	-0,23	-0,05	0,47	-0,11	0,07
Leeuwarden	-0,35	0,60	-0,38	0,36	0,48	-0,64	0,33	-0,30	-0,26	0,50	-0,32	0,38
Leiden	-0,40	0,73	-0,33	-0,06	0,43	-0,74	0,35	-0,10	-0,36	0,65	-0,34	-0,14
Maastricht	-0,09	0,72	-0,39	0,20	0,13	-0,71	0,27	-0,25	-0,09	0,69	-0,40	0,16
Nijmegen	-0,11	0,69	-0,28	0,00	0,07	-0,69	0,19	-0,01	-0,08	0,65	-0,31	0,03
Rotterdam	-0,27	0,68	-0,15	0,23	0,35	-0,69	0,01	-0,17	-0,23	0,63	-0,21	0,26
Sittard-Geleen	-0,39	0,62	-0,36	0,32	0,53	-0,76	0,30	-0,33	-0,30	0,53	-0,38	0,32
Tilburg	-0,27	0,64	-0,34	0,34	0,25	-0,60	0,39	-0,45	-0,28	0,61	-0,28	0,29
Utrecht	-0,28	0,70	-0,36	0,21	0,38	-0,70	0,34	-0,28	-0,26	0,70	-0,37	0,21
Zwolle	-0,43	0,67	-0,37	0,23	0,51	-0,69	0,36	-0,35	-0,42	0,66	-0,36	0,17
GEMIDDELD PER STAD	-0,29	0,67	-0,30	0,16	0,35	-0,70	0,28	-0,20	-0,26	0,63	-0,31	0,16

Berekening segregatie-index en entropie-index

Segregatie betekent dat een bepaalde bevolkingsgroep gescheiden woont van de overige bevolking. Er zijn veel methoden ontwikkeld om segregatie te meten. Zo inventariseren Massey & Denton (1988) twintig segregatiematen van even zoveel verschillende auteurs. Ze constateren dat segregatie bestaat uit vijf dimensies, namelijk *evenness*, *exposure*, *concentration*, *centralization* en *clustering*. De meest gebruikte dimensie is *evenness*, ofwel de mate waarin een bepaalde bevolkingsgroep verdeeld is over verschillende deelgebiedjes van de stad, regio of het land. Binnen deze dimensie is, weer volgens Massey & Denton (1988), de zogenaamde *dissimilarity index* de meest verklarende maat. Een van de sterkste argumenten voor het gebruik van deze index is dat deze vergelijkbaar is in tijd en plaats.

De *dissimilarity index*, in deze studie segregatie-index genoemd, geeft het percentage van de bevolkingsgroep weer dat moet verhuizen om een gelijke verdeling over het gehele gebied te krijgen. De formule voor deze index luidt:

$$\text{Segregatie-index} = 100 \times 0,5 \sum \left(\frac{l_i}{L} - \frac{o_i}{O} \right)$$

waar l_i en L het aantal huishoudens uit de betreffende bevolkingsgroep is in vierkant i , en het hele gebied, en o_i en O het aantal overige huishoudens in vierkant i en het hele gebied. De segregatie-index S varieert tussen 0 en 100. Als $S=0$ dan is de bevolkingsgroep optimaal verdeeld over het hele gebied, als $S=100$ dan is de gehele bevolkingsgroep geconcentreerd in één vierkant.

De entropie-index is een maat voor het weergeven van de mate van menging. De index is oorspronkelijk bedoeld voor het definiëren van wanorde in een systeem, afkomstig uit de thermo-dynamica. In de ruimtelijke wetenschappen zijn verschillende varianten gebruikt. De hier gekozen maat is afgeleid van Maat e.a. (2005). De waarde is genormaliseerd met het natuurlijk logaritme zodat de waarde varieert tussen 0 (ongemengd) en 1 (volledig gemengd). De vergelijking luidt:

$$\text{Entropie} = - \sum_j \frac{P_j \times \ln(P_j)}{\ln(J)}$$

Waarbij P_j is het aandeel huishoudens in inkomensgroep j , en J is het totale aantal inkomensgroepen (hier 5).

Selectie van vierkanten voor 1995 en 2000

Voor deze studie zijn 500-bij-500-meter-vierkanten geselecteerd uit gegevens van het CBS. Voor het jaar 2000 hebben we in de analyses vierkanten opgenomen, waar meer dan 100 inwoners en/of meer dan tien steekproefgegevens aanwezig waren. Vierkanten met een lage bevolkingsdichtheid (minder dan vier inwoners per hectare) zijn dus niet in de analyses meegenomen. Dit is gedaan om te voldoen aan de geheimhoudingsplicht van het CBS. Deze houdt in dat het verboden is informatie te publiceren die is te herleiden tot individuele huishoudens.

Voor het jaar 1995 gold een andere procedure: er is voor gekozen vierkanten te selecteren met meer dan 15 steekproefgegevens. Vierkanten met minder dan 15 steekproefgegevens zijn geclassificeerd als niet-publiceerbaar. We waren tot deze andere werkwijze genoodzaakt, omdat het CBS over het jaar 1995 niet beschikt over inwonersgegevens per vierkant, waardoor de criteria voor geheimhouding niet konden worden berekend. Ter controle hebben we deze werkwijze toegepast op het bestand van 2000: 97 procent van alle vierkanten bleek te voldoen aan het inwonerscriterium.

Wat betreft alle niet-publiceerbare vierkanten is ervoor gekozen deze te aggregeren per gemeente. Deze geaggregeerde, dunbevolkte vierkanten zijn in de segregatieberekeningen als één deelgebied opgenomen. In het algemeen liggen deze vierkanten buiten de bebouwde kom, maar ook enkele dunbevolkte vierkanten binnen de stad zijn opgenomen in dit deelgebied, zoals stadsparken. De kaartjes op buurtniveau in het derde hoofdstuk (Inkomensspreiding: buurtniveau) geven deze gebieden dan ook niet weer.

Toekening kenmerken woningvoorraad aan vierkanten

In tegenstelling tot de hierboven besproken inkomensgegevens, zijn de woningvoorraadgegevens niet voorhanden op vierkantniveau. De benodigde informatie is daarom ontleend aan enquêtegegevens van Wegener DM op postcodezesniveau en vervolgens toegekend aan de 500-bij-500-meter-vierkanten. Het gaat in dit onderzoek om vier variabelen: aandeel meergezinswoningen, aandeel koopwoningen, aandeel woningen uit 1945-1970 en aandeel woningen van na 1990. Waar nodig zijn antwoorden uit de enquête, zoals 'grootste deel koopwoningen', vertaald naar een concreet percentage of getal. Het resultaat van deze bewerking is getoetst aan de hand van beschikbare gegevens op gemeentenniveau (samengesteld in het SYSWOV systeem van ABF Research). De bewerking bleek acceptabele foutmarges op te leveren.

In het vierde hoofdstuk (Samenstelling van de woningvoorraad in relatie tot inkomensspreiding) zijn vierkanten geanalyseerd op nieuwbouw-uitleglocaties. De vierkanten in deze categorie zijn als volgt geselecteerd. Ten eerste zijn vierkanten binnen stedelijk gebied die niet grenzen aan bebouwd gebied uitgesloten. Een uitleglocatie moet namelijk aan de rand van, of buiten het stedelijk gebied liggen. Ten tweede zijn van de overgebleven vierkanten diegene geselecteerd, waarin minstens tachtig procent van de bestaande woningvoorraad is gebouwd na 1990.

LITERATUUR

- Bartels, C.P.A. (1977), *Economic aspects of regional welfare, income distribution and unemployment*, Leiden: Martinus Nijhoff.
- Van Dam, F. (2004), 'Geen aandacht voor behoefte Vinexbewoner', in: *Utrechts Nieuwsblad*, 22-11-2004.
- Dieleman, F.M. & C. Wallet (2003), 'Income differences between central cities and suburbs in dutch urban regions', *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* – 2003, Vol. 94, No. 2: 265–275.
- Deurloo, R., S. Musterd & W. Ostendorf (1997), 'Pockets of poverty'. Een methodische studie naar het vóórkomen van ruimtelijke concentraties van armoede in steden in Nederland en enkele kanttekeningen bij de probleemanalyse, DGVH / NETHUR.
- Engelsdorp-Gastelaars, R. van & J. Vijgen (1991), Stadsbuurten en woonkernen in de jaren negentig; hun veranderende betekenis als lokaal woonmilieu, pp. 107–119 in: Kempen, R. van, S. Musterd & W. Ostendorf (red.), *Maatschappelijke veranderingen en stedelijke dynamiek*, Delft: Delftse Universitaire Pers.
- Fielding, A.J. (1992), 'Migration and social mobility – South East England as an escalator region' in: *Regional Studies* 26(1): 1–15.
- Haagsche Courant*, 'Binnensteden verarmen in rap tempo', 21-08-2004.
- Hooijmeijer, P. & R. Nijstad (1996), 'De Randstad als "roltrap-regio"', *Geografie*, Jaargang 5 nummer 2: 5–8.
- Hortulanus, R.P. (1995), *Stadsbuurten; bewoners en beheerders in buurten met uiteenlopende reputaties*, Utrecht: VUGA.
- Kasperski, H. (2002), *Nauwkeurigheid uitkomsten RIO 2000*, CBS, Divisie Sociale en Ruimtelijke Statistieken.
- Kasperski, H. (2004), 'Grote regionale inkomensverschillen in de afgelopen halve eeuw', *CBS-webmagazine*, 2 februari 2004.
- Kempen, R. van, e.a. (2000), *Segregatie en concentratie in Nederlandse steden: mogelijke effecten en mogelijk beleid*, Utrecht: Urban Research Centre Utrecht, Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen, Universiteit Utrecht.
- Kleijn, J.P. de & H. Van de Stadt (1987), 'Inkomensniveau en inkomensongelijkheid 1959–1984', *Sociaal-economische maandstatistiek*, 1987, nr. 6.
- Kruythoff, H.M. & A. Haars (2002), *Herdifferentiatie van de woningvoorraad. Inventarisatie Meerjarenontwikkelingsprogramma's G30*. ОТВ, Stedelijke en regionale Verkenningen.
- Latten, J., M. Bontje & H. Nicolaas (2004), *Bevolkingsdynamiek in de vier grote steden*. CBS *Bevolkingstrends*, 2e kwartaal 2004.
- Lautenbach, H. & P. Ament (2004), 'Inkomens in de grote steden 1950–2000', *Sociaal-economische trends*, 3e kwartaal 2004, Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).
- Maat, K., J.J. Harts, M. Zeijlmans van Emmichoven, R. Goetgeluk (2005), *Dynamiek van Stedelijke milieus*, ОТВ, Universiteit Utrecht; in opdracht van VROM.
- Massey, D.S. & M.A. Denton (1988), 'The Dimensions of Residential Segregation', *Social Forces*, 67: 281–315.
- Musterd, S., W. Ostendorf & S. De Vos (1999), *Kansarmoedeconcentraties en woningmarkt*, Amsterdam / Utrecht: AME / NETHUR.
- Nelissen, N.J.M. (1972), *Sociale ecologie*, pp. 89–90, Utrecht / Antwerpen: Het Spectrum.
- Van Oort, F.G. (1995), *Regionale variaties in vervaart in Nederland*, EGI-Onderzoekspublicatie 31.
- Van Praag, C. (2004), 'De zin van spreiding', in: *Stedenbouw en Ruimtelijke Ordening* 05 / 2004.
- RIGO (2004), *Stad en land in balans?*, in opdracht van Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM) / Directoraat-Generaal Ruimte (DGR).
- RPD (2000), 'Segregatie geen probleem, menging van inkomens geen oplossing', *Binnenlands Bestuur*, 21e jaargang, week 36.
- SCP / CBS (2003), *Armoedemonitor 2003*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) / Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).
- SCP (2004), *In het zicht van de toekomst*, Sociaal Cultureel Rapport, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).
- Townshend, I.J. & R. Walker (2002), 'The Structure of Income Residential Segregation in Canadian Metropolitan Areas', *Canadian Journal of Regional Science*, xxv:1: 25–52.
- Trimp, L. (1999), 'Welvaartsverdeling ongelijker dan 20 jaar geleden', *CBS Actueel* No. 7, augustus 1999, Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).
- Trimp, L. (2001), 'Lage inkomens dichter bijeen', *CBS Webmagazine*, 15 januari 2001.
- Ven, J., van de (2003), *Achterstandswijken: over de ruimtelijke regulering van armoede*, Intreerede Haagsche Hogeschool.

vrom (2004), Nota Ruimte, Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu.

Wallet, C. & G.J. Van der Weijden (2003), *Inkomensverschillen binnen Nederlandse stadsgewesten. 1946-1994-2000, gemeentenniveau*, Den Haag: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (vrom)/Directoraat-Generaal Ruimte (DGR).

Wildeboer Schut, J.C. Vrooman & P.T. de Beer (2000), *De maat van de verzorgingsstaat*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).

OVER DE AUTEUR

Aldert de Vries studeerde Fysische Geografie aan de Universiteit Utrecht. Daarna werkte hij acht jaar in ontwikkelingslanden, op het gebied van landgebruiksplanning, landeigendom en GIS. In 2002 kwam hij in dienst bij het Ruimtelijk Planbureau, waar hij de data-infrastructuur van het instituut vorm gaf. Sinds 2003 richt hij zich op methodologische aspecten van data-analyse, zoals de toepassing van typologieën in stedelijk onderzoek. Daarnaast houdt hij zich bezig met het ontwikkelen van ruimtelijke scenario's in Europees verband.

COLOFON

Onderzoek
Aldert de Vries

Met dank aan
H. Kasperki (CBS), Christiaan Wallet, Bart van Bleek, Peter Couwese, Kathrin Becker (allen begeleidingscommissie VROM), Hedwig Thorborg, Stephaan Declerck, Ries van de Wouden, Jan Ritsema van Eck (allen RPB)

Illustraties
Marnix Breedijk en Aldert de Vries in samenwerking met *Typography Interiority & Other Serious Matters*

Eindredactie
Nienke Noorman
Simone Langeweg

Ontwerpen productie
Typography Interiority & Other Serious Matters, Den Haag

Druk
Veenman Drukkers, Rotterdam

© NAI Uitgevers, Rotterdam/Ruimtelijk Planbureau, Den Haag/2005. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912jo het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

NAi Uitgevers is een internationaal georiënteerde uitgever, gespecialiseerd in het ontwikkelen, produceren en distribueren van boeken over architectuur, beeldende kunst en verwante disciplines.
www.naipublishers.nl

ISBN 90 5662 478 4